

Остап Дроздов

№1

Роман-вибух

**ВИДАВНИЦТВО АНЕТТИ АНТОНЕНКО
ЛЬВІВ**

ББК 84 (4 Укр) 6-44

Д-75

Остап Дроздов

№1

Роман-вибух

Роман Остапа Дроздова «№1» — це більше, ніж просто роман, затиснутий жанровими рамками. Це сповідь кількох поколінь, об'єднаних наскрізною ідеєю — відстояти свою ідентичність. Це родинна сага з драматичними поворотами долі. Це одразу декілька біографій на тлі різних епох, в якій відвертість автора межує з публічним оголенням до найпотасмнішого. Це життєствердний і нестандартний погляд на будні за вікном. Це плач і сміх. Це саме життя. Таким, яким його бачить і відчуває автор.

Усі права застережені. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати у будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це **ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко»**.

ISBN 978-617-7192-52-6

© Остап Дроздов, текст, 2016

© «Видавництво Анетти Антоненко», 2016

Мені було 10. Того дня я почав старіти.

Усе моє життя складається із цих залізобетонних рубіконів, які ділять його на до і після, на було і стало. Рубікон за рубіконом ти прощаєшся з попереднім собою. Кожен рубікон наближає тебе до власної волі, пробуджує в тобі особистість навіть тоді, коли ти не знаєш значення цього слова. Інколи цих непримітних рубіконних днів я навіть не помічав. Але не того дня.

Вихід із кокону свого дитинства — найбуремніша пригода всього мого життя. Кокон пручався і міцно тримав, прилипаючи до кожної клітини. Кокон боявся, аби я не застудився, не промочив ніг, не пив холодного узвару, не їв немитої аличі, не ходив темною порою доби, не ганяв на ровері по трасі. Кокон не давав мені вільно дихнути і сковував мою збиточність. Він усе правильно робив, і якраз це бісило найбільше. Я чекав того моменту, коли ж нарешті пощастить лишитися наодинці, без виховання, без прищеплених правильностей, без накинutoї петлі вартостей — щоб я нарешті почав плекати опору у своїх помилках і ганебних прорахунках. Мені підсвідомо хотілося, щоб життя взялося за мене так, як волохате шимпанзе береться за горіх і товче його доти, доки не дістанеться до ядра.

Я став людиною тієї миті, коли мене поставили на середину класу.

Математичку я завжди ненавидів. Не через її логопедичну ваду (вона шершаво вимовляла звуки с, з). І не через нездатність людською мовою пояснити тему уроку. А через те, що вона завищувала оцінки моєму однокласникові. На тій підставі, що його батько був секретарем райкому. Чи то ген репресованих у мені спрацював, чи вроджена зацикленість на справедливості — але того дня я злетів із катушок.

Математичка опитувала якусь дебільну формулу, яка ніколи в житті не знадобиться. Мене, чистокровного гуманітарія з яскравою уявою, минула ся чаша бути опитаним, але й без моєї лепти половина класу відповідала поганенько. А синочок секретаря райкому не відповів узагалі! Зеро! Він провалився. Було це настільки явно для всього класу, що не помітити цієї епохальної події було би злочином. Що зробила математичка? Всім поставила низькі оцінки, а синочкові секретаря райкому не поставила взагалі нічого. Ніякої оцінки взагалі — ні доброї, ні поганої. Яка відповідь — така й оцінка.

Це був ляпас. Це був плювок. Я цього не стерпів, хоча міг спокійно зітхнути і втішитися, що мене сьогодні не питали. Я відчував, як холодок наповнює мій стравохід і важким клубком підкочується до горла. Від люті, від відчуття жагучої несправедливості, від небажання заплющувати очі на очевидність я почав вкриватися гусячою шкірою, мене почало підтрісувати. Це було вперше — стан цілковитої неконтрольованості, який надалі вкрай рідко повторювався аж у дорослому віці.

Мене з головою накрило. Я не бачив ні землі, ні неба, ні оббитих стін класу, ні однопартника Володьку, який завжди діяв на мене заспокійливо. Я вперше відчув у собі нурт, який тобою рухає проти волі і рацію. Тепер я інколи сумую за цим станом. Наприкінці уроку я підбіг

до синочка секретаря райкому, вхопив його щоденник і жбурнув на вчительський стіл з ультимативним вигуком:

— Прошу поставити йому двійку! — мій голос затирався, деякі склади повністю западали у беззвучність від перехвилювання, але жаркі очі з лишком видавали внутрішню бурю, яка роздирала 10-річного борця за справедливість.

Математичка демонстративно відсунула щоденник, удруге ігноруючи реальність. Мій голос почав жити власним життям і безпомічно зірвався на крик, я повторно жбурнув щоденник просто під перо чорнильної ручки. Далі все сталося за мікросекунду.

Математичка своїм аматорським манікюром цупко вчепилася в мою руку і шарпнула. Я з розгону заїхав обличчям у стіну. Збоку це виглядало дико і диспропорційно: маленький недоросток в окулярах у руках великої широкотазої математички обличчям у стіні. Я відчув тупий біль трохи правіше носа. Коли я відлип від стіни, вогонь почав атакувати праву щоку, і мені здалося, що зараз мене, наче надувну кульку, наповнять чимось гарячим і прозорим — і я впруся об стелю. Насичений синець розлився на пів-обличчя. Мені здавалося, що весь я — суцільний синець, і він світиться всіма барвами веселки в радіусі 100 кілометрів.

З очей сипанув град сліз. Це були сльози прощання з дитинством. Я ревів від болю, яким тепер називалося моє лице. Але більше — від гострої несправедливості, яка виявилася стократ сильнішою і непереборною. Від страху бути покараним. Від безпомічності відстояти свою правоту. Від безвиході — оскільки приховати цей екссес аж ніяк не вдасться.

Заливаючись солоним потоком, я вибіг зі школи. Мозок хаотично продукував варіанти поведінки.

— Бігти додому? А що я там скажу? Мене математичка побила? А хто повірить? І яким чином я (відмінник, якого сьогодні не питали про ту злощасну формулу) взагалі влип у цю історію?

Уперше в житті я вирішив іти напролом. Я мерщій побіг до бабці.

Вона у великому покої читала польський журнал. Бабця пам'ятала про своє національне коріння, тому передплачувала грубе польське видання, назву якого я не можу згадати. Не впевнений, що їй було ахті цікаво — це радше була данина певному стилеві, який підкреслював бабцину засадничу інакшість від мешканки райцентру в орбіті цементного заводу.

Я завмер на порозі. Мені бракувало сміливості показати своє лице. Я його і соромився, й акцентував водночас. Аргументів на користь зробити крок у глибокі кімнати додало усвідомлення, що і портфель, і змінне взуття, і верхній одяг залишилися на місці злочину математички, тож я приречений туди повернутися. Мій голос нарешті знайшов себе, і я в потилицю бабці тихо промовив:

— Можна?

Уперше в житті я увійшов у бабцині покої з запитанням «можна?». Вона спиною відчула всю нетиповість ситуації, різко обернулася, ніби стрепенулася. Смачний синець на пів-обличчя промовисто блимав сигналом тривоги.

— Боже! Що сталося!

— Мене вдарили.

— Хто???

— Математичка.

— А хто це?

Я просто обожаю спонтанність! Уже не від болю і відчуття беззахисності, а від щастя нормально роз-

мовляти про те, що сталося, я розплакався. На відміну від попереднього, цей плач був світлим. Світлі плачі завжди очищують, змивають дрібнозернистість несправедливої образи. Цей був саме таким. Плутано, з перервами між рефлекторним схлипуванням і паузуванням голосу, я розповів буденну історію з життя борця проти несправедливості.

Бабця по-дорослому сиділа навпроти, закинувши ногу на ногу, й уважно слухала. Я був щасливий, що це не мама, бо та одразу прочитала би лекцію про те, якого чорта ти пхався. Ввечері мама, власне, це і зробила, і я неабияк вдячний їй за кожну таку лекцію на тему «ну навіщо ти вічно лізеш зі своїми принципами?». Але це було ввечері. А тієї самої хвилини перед змочлими очима була бабця. І вона нічого такого не сказала.

— Я туди не повернуся, — сказане мною безповоротно переламало ситуацію.

У бабциних очах загорілася іскра 17-річної дівчини, яка у свій медовий місяць розклеювала антирадянські листівки. У ній заграв гормон репресованої дисидентки, яка 8 років відсиділа в Сибіру (теж за свої переконання). Вона чітко вгледіла роздоріжжя, на якому стоїть її онук. Або він стане людиною з власною гідністю — або одним із тисячі безмовних. Не я — вона того рубіконного дня обрала мій шлях. Це був єдино правильний шлях. Ми поїхали до криміналістичного центру знімати побої.

Уперше в житті я впритул побачив місцевих ментів-рагулів. Усе, як у теперішніх серіалах: депресивні прокурені кабінети зі стелажми папок і запахом ледарства. Місце вбивства часу і глузду, а інколи й невинних людей. Опис знятих побоїв (а це не лише синець на півлиця, але й кров'яні відбитки в зоні біцепсу від

саморобного манікюру) млявий мент долучив до заяви. Автором заяви була бабця. Це був наш із нею апофеоз самоповаги. Я щасливів від того, що мене підтримали. Я надихався боротьбою за себе. Принагідно впивався відчуттям жертви. Я щиро зневажав мента, який усім своїм виглядом показував, що він не проти був би добряче мене відлупцювати за неповагу до вчителів. Синець уже не так болів. Я відчував, що грядуть карколомні події.

Наступного дня директор школи, міліціонер у погонах і представниця райвно (тітонька з великою бородавкою біля ніздрі) організували післяурочні збори. Я йшов туди з внутрішнім відчуттям геройства, в передчутті апофеозного тріумфу правди. Мене поставили на середину класу. Директор, чий вигляд змушував кожного школярика сповільнювати ходу, напоказ запитав:

— Дорогі діти! Що тут учора сталося?

Я — на середині класу. В обличчя мені дивилися 25 пар оченят майбутніх українців, патріотів, галичан, виборців, побожних людей. Наче змовившись, кожна дитина підіймалася і, дивлячись мені просто у вічі, казала:

— Він бігав на перерві і ненароком ударився об двері.

— Вчителька тут ні при чому.

— Вона його навіть просила не гасати так.

Кожна дитина, одна за одною, по черзі підіймалася і впевнено говорила:

— Він каже неправду.

І так 25 разів. Він каже неправду. 25 привселюдних пострілів. Він каже неправду.

На 25-му разі я відчув, що на середині класу стою вже не я — піщинка, комаха, непорозуміння, плазун, вискочка, паразит, молекула, ізгой, сопля. Мене зни-

щили не директор і не математичка. Мене знищили 25 дітей, які, на відміну від мене, залишилися дітьми — отже, їм усе прощається. Більшість із них зараз навіть не згадають того ексцесу. Та що там казати про зараз — вони того самого дня спокійненько поверталися додому, весело розмахуючи сумками і збиваючи вершечки кропиви, яка росла вздовж шкільної дороги, викладеної квадратними плитами. Дитяче щастя полягає в безтурботній жорстокості. А я того дня зав'язав із дитинством.

Я стояв на середині класу і не відчував ані своїх ніг, ані свого тіла, ані рум'янця, який диким полум'ям виривався з-під синця. Післяурочні збори закінчилися миром і злагодою. Математичка переможно попрямувала додому готуватися до завтрашніх занять. Директор байдуже пішов до свого кабінету, де він завше зачинявся і робив невідомо що. Міліціонер повернувся до райвідділу з відчуттям даремно витраченого часу на малолітнього вискокчу, якому бракує батьківського ремня. Представниця райвно покинула збори з переконанням, що ця навіжена родина виховує страшну дитину. 25 моїх невинних убивць, підстрибуючи, пішли додому бавитись і радіти життю.

Усю дорогу додому я мовчав. Прокручував ці 25 пострілів, і кожен із них був у скроню, залиту синцем, здобутим ненароком під час акту справедливості. Я не плакав. У безвиході я ніколи не плачу.

— Чим завершилася ця історія?

Таке формулювання є найбільшою помилкою дорослих людей. Усі чомусь вважають, що кожна історія повинна чимось таки закінчуватися, якоюсь крапкою, яка намертво відділяє бурхливу оповідь від сьогоднішнього дня. Нічого подібного. Мало яка історія впирається у свій кінець, а тим паче така. Всі наші історії (з

розряду тих, що міняють життя і змушують старіти) ніколи не закінчуються. Вони тривають досі, і все наше життя є безперервною психодрамою в пошуках остаточної крапки. Хто так само стоїть чи стояв на середині класу, мене зрозуміє.

Синець зійшов, сліди манікюру теж. Бабця пішла до директора, взула його по повній програмі, пригрозила невідомо ким і чим. Усе залагодила і перевела мене до іншого класу. То був кращий клас. Там навчалися простіші діти, серед них не було синочка секретаря райкому. І ніяких інших синочків. Навіть маминого синочка теж не було, бо я змінився до невпізнанності.

З тими 25-ма дітьми я більше не перетинався. Вони самі піддали мене анафемі наступного ж дня. Остракізм був проявом їхньої колективної переваги над зрадником. Вони, напевне, відчували задоволення від можливості переважати кількісно. Лише одна дівчинка (згодом вона підзалетить і народить у 17 років) на перерві принесла мені червонобоке яблуко і розповіла, що напередодні післяурочних зборів директор і математичка обдзвонили всіх батьків і попросили звалити все на мене. Вони телефонували кожному з 25-ти батьків.

У 10 років я зрозумів, що слово більшості — ніщо. Особливо якщо ця більшість — одностайна. Від того дня минуло майже 30 років, змінилася ціла епоха, зник Радянський Союз, я опанував Facebook, збудував свою професійну кар'єру, побував на безлічі тренінгів із прав людини — але й досі спостерігаю, як систематично когось ставлять на середину класу і знищують своєю солідарністю. Це дуже спокусливе слово — солідарність. Я не раз проклинав країну свого походження і пересвідчувався, що вона ніби придумана небесами як експери-

ментальний полігон для випробувань цивілізаційного трешу на живих людях. Побувавши в кільканадцятьох країнах, я бачив за кордоном культ поваги до людської одиниці, і він починається за якихось 70 кілометрів від мене. Якесь невидима стіна переділила простір на логіку та абсурд, помістивши нас у нішу другого. У морок зрівнялівки та статистичного обліку душ.

Якби не математичка, то для мене солідарність теж стала би протоплазмою нетерпимості, розправ і репресій. Гоніння влаштовують якраз солідарні люди. Межа між середовищним однодумством і загальнообов'язковим для всіх єдинодумством стерта. Ми навіть про це не замислюємося, але аскарида колективного думання міцно засіла в наших нутрощах. Ті діти ніби виживали, тому керувалися гаслом виживання «будь, як усі». З часом це гасло трансформується в неототалітарне «будь з нами всіма». Ось тобі список усього загальнообов'язкового, що любимо і ненавидимо ми — будь ласка, живи, поклоняйся, шануй і ненавидь, лише не думай, не перезавантажуй, не переосмислюй. Ти ж із нами всіма, еге ж? Ти ж із нами, правда?

На бенефіс колективного «ми» оголошено безкоштовний вхід, і я досі бачу довжелезну чергу охочих на халяву скуштувати загальнообов'язкових спільних цінностей. Таке враження, що нас щовечора обдзвонюють уявний директор і математичка, яка відчуває свою провину і намагається зіпхнути її на вискочку. Оце спільне самозахисне «ми», герметичне й ліниве, дальтонічне й боязке до проявів індивідуальних світовідчуттів, — воно окрилює плазунів. Його є за що любити й боронити.

То були найцінніші миті мого життя. У цьому є щось перверзійне — постійно провокувати арифметичну

більшість виставляти тебе на середину класу, ніби гартуючи своє відгалуження від мейнстріму. Я досі вважаю, що усвідомлене ізгойство — це один із найщасливіших станів. Так-так, усвідомлене ізгойство. Люди, які протистоять більшості бодай у чомусь, мусять мати свою середину класу. Тема протиставлення себе більшості завжди мене заворожувала, аж до непристойності. Були моменти, що несамовито хотілося в мегафон кричати триповерхові матюки на зло своєму інтелектному вихованню. Бувало, що кортіло демонстративно стояти на своїх двох тоді, коли всі навколо побожно стояли навколішки. Якщо добряче подумати, то в мене назбирається зо два десятки оцих протестних «бувало».

— Чим є належність до більшості? — я й досі не маю відповіді на це запитання, хоча й маю свій досвід перебування в ній.

Більшість завжди комфортніша, вигідніша і менш вимоглива. Більшість — це завжди кількісне поняття, і тільки ідіот зумисне обере менше число. Ясна річ, було би дурнею думати, що свій вчинок у подібному руслі аналізував 10-річний вискочка, який більшу частину життя провів під покровом маминої спідниці та гнітом «правильності». Просто життя на свій розсуд маркує своїх обранців із категорії меншості, воно ніби обирає їх, підставляючи під неусвідомлені сеанси гартування по-живому.

А якби бабця спустила все на гальмах, розрадила мене, заспокоїла, придобрила своїми палюшками зі сметаною, допомогла швидко все забути, замнути цю історію — то яким іншим став би я? Мабуть, нормальним. Жахливе слово. Не певен, що норма взагалі існує. Всі ми виховуємося в нормі та для норми. Вихован-

ня — це і є процес онормальнення. Хлопчикам дарувати пістолетики, а дівчаткам ляльки — це нормально. Так скаже кожна людина, розстріляна ляльками. Особистість проявляє себе яксамраз у сутичці зі світом нормальних. Я не знаю інших рецептів. «Більшість», «норма», «будь з усіма» — ці слова придумані лінивими боягузами, які ніколи-ніколи не переживуть найвищого щастя стояти на середині класу.

В університеті ми (знову це солідарне, колективне «ми») вчинили розправу над викладачем філософії. Він чимось нагадував Веселуна У з фільму «Гостя з майбутнього» — така ж квадратна щелепа, зеківська стрижка і лукаві очі з подвійним дном. Пішов поголос, буцімто нашій однокурсниці він натякнув, що поставить «зарах» узамін на секс. Звісно, це спрацювало як атомна бомба, тим паче надворі були дикі 90-ті роки, такі спрагли на «жовті» сенсації. Ми домоглися аудієнції у ректора, накатали колективну кляузу, з огидою дивилися на тих студентів, які уникали ставити свій підпис під скаргою. Ми вважали їх усеїдними безпринципними істотами, які не хочуть міняти життя на краще і стати на барикаду правди.

Ми влаштували скандал на рівні двох факультетів, про це почали говорити молодші курси, і часто до нас доходили вже модифіковані перекази, збагачені новими «подробицями». В одній із версій ішлося про те, нібито прибиральниця заскочила нашого філософа в кабінеті для практичних занять у місіонерській позі зі студенткою в передоргазматичний момент. Інша версія гласила, ніби філософ винайняв готельний номер, куди привів студентку, а вона своєю чергою намовила свого бойфренда привести шоблу бритоголових пацанів і влаштувати розправу над педагогом. У кожному

разі, всі додумані деталі не мали ніякого значення, позаяк вони лише прикрашали основну істину — факт домагання, тож на цьому можна було би зупинитися.

Ми домоглися свого. Ім'я викладача було зганьблено, його з тріском вигнали з університету, інцидент розбив його сім'ю. Ми були задоволені собою. Ми перемогли. Нас переповнювала самоповага. І лише на святкуванні екватора (у студентів це означає рівно половину навчання, не знаю, чи тепер студенти це святкують, а ми святкували, та ще й дуже гучно, в забиченому кафе з чотирма майонезними салатами на столі та двома ящиками паленої горілки) — власне, на святкуванні екватора наша «сексуальна жертва» хильнула зайвого і розповіла своїй подружці на п'яну голову, що вся ця історія з філософом — фейк. Вона вигадала, інспірувала цей скандал, оскільки викладач погрожував відправити її на талон, а на той час у неї був справді тяжкий період у житті (помер батько, мама втратила контроль над життям, бойфренд спустив велику суму на гральних автоматах) — усе звалилося до купи, і довелося рятувати своє навчання в університеті.

До мене ця правда дійшла з деяким запізненням, але тепер уже атомна бомба вибухнула в мені. Я став одним із 25, хто солідарно розстріляв людину на середині класу. Викладач поспіхом переїхав до іншого міста, ніхто не знає, як склалася його доля. Моя ж доля перевернулася вдруге. Я присягнув перед самим собою, що ніколи не буду членом стада. Навіть якщо доведеться вдруге-втретє-вчетверте стати на середину класу. Навіть якщо тебе затопчуть.

— Можна я тобі поставлю одне запитання... Навіщо тобі це все? Навіщо тобі цей самоаналіз?

На таке запитання має право лише близька мені людина. Така людина є, отже, запитання прозвучало. У

нас удома — красива стеля з елементами ар-деко. Гарний пастельний колір із сецесійною ліпниною довкола лампи. Я обожнюю все автентичне і старе — воно ніби нагадує, що я зараз живу в чужому світі, створеному не мною і не для мене. Гадаю, я непогано вписався би в уклад старочасного життя. Був би бунтарем, харизматичним уневажувачем традиційних устоїв. Тоді, тільки тоді можна було увійти в історію. То був час проривів. А зараз в історію можна увійти або великим злом, або великим добром. Це означає, що шансів у мене мало.

Я знав, що рано чи пізно доведеться відповідати самому собі на запитання: чому просто не можна жити, як усі, переживувати дійсність під омофором колективу і радіти численній кількості єдинодумців? Щоправда, я не думав, що близька мені людина поставить це глобальне запитання, навіть не відриваючи очей від свого ноутбука. З таким виглядом можна бездумно питати «як твої справи?» або нагадати перейти порохотягом.

Саме це обличчя, таке миле й дороге, я побачив, щойно вийшовши з наркозу. Здавалось би, звичайнісінький апендицит — і так усе перевернулося! Мене завжди тягнуло до чогось глибокого і потойбічного. І я підсвідомо накликав на себе нагоду побувати в наркозі та спробувати щось відчутти. Апендицит мав стати розумним компромісом: і ризик мінімальний, і нагода зануритися кудись глибше з'явилася. Виразно пригадую момент, коли операційні лампи почали плисти по колу, зростатися боками і віддалятися. Я тоді спорадично себе налаштував:

— Не розслабляйся, думай, відчувай, помічай щось незвичне, налаштуйся на хвилю підсвідомого прориву, зблиску вищих істин...

Ні хрена — я весь наркоз спав, як бездушна колода. Як мішок із цементом. Нічого не відбулося. Нічого не відчув. Узагалі нічого. Я досі злий сам на себе, адже в мене немає двох апендиксів.

Саме це обличчя виринуло навпроти мене вже в палаті, коли я розплющив очі, і все стало зрозуміло. Ось воно — ти маєш поряд найріднішу душу. Дивне тепло розтікається животом у такі хвилини. Цей стан нагадує передчуття Нового року чи Святвечора — ти точно знаєш, що о такій-то годині настане те й те, і весь час до цієї конкретної години просякнутий умиротвореною й неминучою теперішністю, і ця повільна, в'язка тяглість просто окутує тебе з голови до ніг, і ти спокійний, як ніколи, заспокоєний, як ніколи, стабільний, як ніколи. Моя близька людина бетонує мою перспективу і дає змогу заморочуватися глобальними питаннями, усвідомлюючи присутність кохання тут і зараз. Без цієї людини я був би розхлябаним диваком, або алкоголіком-добрячком, або неврівноваженим конфліктером.

— Навіщо мені це все? Навіщо ця сповідальна інтонація?

Мені треба піти в глибину. Я боюся померти банальним. Я панічно боюся банальності. Банальні люди мене лякають, змушують чимдуж утікати від них, бо я не раз переконувався, що найгірші вчинки роблять найбільш банальні люди. У них немає за що зачепитися. Вони гладкі, як полірована поверхня хайтеківських меблів, вони блискучо хромовані, прості й геометричні до потворства. Я боюся таких людей, вони постійно вислизують із рук, інколи вони нагадують мені зразок ідеального лакованого куба без ніякого призначення, крім фізичного заповнення простору. Ці люди не мають біографій, їхні основні переживання і страждання

розташовані на рівні побутового спалювання життя. Щоденне поглинання повітря, рідини, слів, енергії, корисних копалин, предметів побуту — це і є їхнім життям, вельми насиченим і бурхливим, на їхній погляд. Але для мене це все трагічно, бо банально.

Я не ріс серед богеми, серед обраних вершків. Мене від живого ґрунту відділяли 8 сходинок, я кропив колорадських жуків, мав срачку від сливоч-сральок і досі знаюся на заклеюванні пробитої велосипедної шини. Мене впродовж усього життя оточували дуже приземлені люди, які були чудовими й неповторними самі по собі. Та тільки-но ці чудові й неповторні люди починали контактувати з життям і світом довкола — їхні чудовість і неповторність кудись розсіювалися, і народжувалися стереотипи, гоніння неугодних, тицяння пальцями в кожного, хто випадав з обойми. Моїми критеріями світорозуміння були критерії більшості. Навіть зараз, маючи розкіш руйнувати і створювати свої критерії, я все одно занурений у життя серед раті банальних людей. І я їм по-доброму заздрю, адже вони щасливі відсутністю самоаналізу і пошуків чогось по-таємного, звабливого. Дурних більше, це доводять кожні вибори.

Коли ти оточений стерильною правильністю, то в момент свого становлення починаєш відчайдушно відганяти від себе нотки людиноненависництва. В якийсь момент я повністю збагнув усю велич мізантропів. Я раптом почав розуміти той міліметровий прошарок інтелектуалів, які демонструють зверхність і зневагу щодо людства. У нешанобливій нелюбові до банальних людей я бачив щось Боже, вище. Право не любити людей мають одиниці, бо хто, як не вони, найвиразніше бачать усю ущербність людської породи. Мізантроп

живе у кожній розумній людині, яка навколо себе бачить тіла-організми, які нічого не прагнуть, нікуди не прямують, нічим не цікавляться, не розширюють свого світогляду, не читають розумних книжок — такі люди не заслуговують на любов тих, хто інколи цілу ніч не може спати від нашестя думок, тоді як за стіною ритмічно хропе тупе (а значить, щасливе) мурло, яке просто займає місце в просторі, переводить кисень, носить в очницях скляну вологість.

Мені не знайомий стан цілковитої любові до ближнього. Думаю, це й буде кінець світу — коли люди любитимуть людей тільки на підставі анатомічної однаковості. Це буде не скоро, за це я не переживаю, бо не вірю, що психічно здорова людина здатна любити того, до кого голки не підточил. Любити банального ближнього — це надзусилля, міжгалактичне домашнє завдання, яке люди не можуть виконати ось уже третій міленіум. Цей іспит я, мабуть, теж ніколи не складу, тому що люди — єдині на цій планеті істоти, які можуть мене вбивати на смерть. Банальність — це небажання покидати вузьку зону свого комфорту, щоб не думати, не думати, не думати.

Мене не вчили змалку, що харкати проти вітру — немудро, тому робота проти вітру стала моїм alter ego. Докори сумління мене ніколи не приваблювали. Навіть коли я вчиняв щось очевидно жакливе — ніколи не хотів відмовлятися від свого проступку. Мої друзі, коли їх «палили» зненацька, миттєво одягали панцир «то не я, то не я», і лише я, як останній кретин, робив крок уперед.

— То я, то я! — мене підмивало вигукувати услід друзям, які вже накивали п'ятами. Заперечення проступку були би зрадою самому собі.

Я був надто цікавським, надто допитливим, надто загадковим і навіть зверхнім, аби дозволити собі пустити в хід кулаки. Мене ніхто не бив, тому що я добре бігав. А я нікого не бив, тому що забагато думав. Бігав я справді дуже швидко. Сидячі люди згодом стають прекрасними християнами, їм подобається економ-життя, вони хочуть убезпечити себе від потрясінь, сховатися за обідом із вареного м'яса, щоби прошептати перед ним молитву вдячності, але так, аби Він не почув.

Кожна ангіна (а вони були хронічні) приводила мене на нову сходинку розуму. Я лежав із температурою, і цей стан гарячки був неповторним. Мені ввижались трупи у кожній складці штор, а всі тріщинки на стелі раптом починали вимальовуватися в якусь химерну картину, насуплені обличчя, фрагменти кінцівок. Читання рятувало мене від власної серйозності. Провалюючись у чужі сюжети, я міг подовгу проходжуватися чужими душами, народами, ситуаціями. Я запозичував чужі кліше, мені треба було заливати на свій файлообмінник чужі досвіди, аби потім пінцетиком витягувати необхідне. Моя тодішня реальність була настільки нереальною, що грань між вимислом і випадком стиралась. Уявляючи, як я завтра буду гамселити по морді свого кривдника, я ламав кулькові ручки, так само, як той у ростові-на-дону.

Я мусів був вистраждати свою непридатність до життя. Мене цікавили не футболісти і фантики, а людські слабкості. Моє дитинство — це яскравий жовтневий полудень, напівпожовклий, де кожен кленовий листочок просвічувався до останньої прожилки, до останнього розгалуження. Усе занадто залите промінням, занадто романтичне, занадто відкрите. Багато чого я не хотів бачити, а бачив, багато чого не хотів чути, а чув, багато

чого не підпускав, але воно все одно проникало вглиб. Я поволі навчався усувати себе з цієї розмаїтості життя, навчався звужувати вхідний отвір, і туди з часом почали потрапляти лише змалілі люди. Від постійної необхідності оборонятись я слабнув, перетворювався на простий реагент. Деякі люди народжуються посмертно.

Свідомість — це поверхня, покриття, під яким — відкриті рани підспідних бажань. А вони в усіх, хто мене оточував, були ідентичні: не мати бажань. Мене почали навідувати думки, що великими людьми називали найбільш шкідливих. Мені було комфортніше страждати від безлюддя, ніж бути пасивним свідком усіх цих розмов про лільку, яка завагітніла, про маруську, яка волочиться з молодшими від себе, про жанку, яка свого сина відправила до мами, бо він має ваду серця і скоро вмере. Я не хотів, аби мене змішували з іншими, а для цього було необхідно, щоб я сам не змішувався з ними. Побут обезкрилює. Мораль прибиває.

Нетерпимість до загальноприйнятого здолала мене, і я відчув момент, що пора вже усвідомити себе якимось. Я жажнувся — скільки часу було вилито в каналізацію, скільки зайвих якостей я собі прищеплював, скільки скромності я в собі виростив. Із хворими очима пересуватися територією чужих віршів — ось до чого я докотився. Мої знання нічого не вартували, бо всупереч їм я хотів мати без ліку грошей, успіх, одягатись у найкращих кравців, мати віллу з шістьма колонами і неземне кохання.

Я припинив буквоїдство. Ніколи я не знаходив стільки щастя, як у найбільш болючі, страдницькі періоди самоідентифікації. Це було повернення до себе, найвища форма самооздоровлення. Запах артилерійського пороху ширився моєю кімнатою. Ніжна зоря світан-

ку знаменувала переоцінку всіх наявних цінностей, хрестовий похід проти них. Я починав замислюватися: чому лілька, маруська і жанка погані? Чому я повинен їх теж обмовляти і зневажати? Моя міцна земля під ногами похитнулася, і я перетворився на канатохідця, який мусить перейти здрібнілий натовп унизу, вібруючи від кожного подуву.

Я почав помічати, що люди залюбки діляться своїм горем — і ретельно економлять щастя, лишаячи його тільки собі. Відтак я перестав співчувати. Співчуття для мене було і є найдешевшою емоцією, яка тільки існує. На співчуття здатний кожен, це закладено природою і самозакоханістю. А от порадіти за того, хто щасливіший від тебе, порадіти за чийсь успіхи, чийсь фортуна, чийсь досягнення — мало кому під силу. А навіть якщо ти великодушно доростеш до цього, то з часом це обернеться проти тебе і ти почнеш картати себе за хвилинку слабкості.

В самотності кілька шкур, дістатися туди не можна без гвинта глибокого буріння. Боязко, та все ж я почав свердлити, вивертаючи на поверхню чорні, жирні надра. Мова панегіриків, од і дифіраблів покинула мене. Я почав споживати полум'я, що його випромінювала ця яма. Моє щастя втомилося від свого надлишку. Я почав пручатися. Не хочу бути стандартом, хочу навпаки, хочу попри, хочу по-своєму. Навколо себе я почав бачити не людей, що поспішають уранці на роботу чи в перукарню, а уламки минулого.

Я почав звертати увагу на тих, кого всі минали чи утискали. Потішні кришнаїти здавалися мені найщирішими християнами, коли поливали йогуртом свого божка, усіяного пелюстками айстр. Жанка, як виявилось, відправила хворого сина поближче до моря

і ліпшого клімату. Лілька таки справді підзалетіла, 20 років потому ця нагуляна дитина стане найкращим у містечку отоларингологом. Я переживав повторне народження, бурхливу красу створення наново.

Мій студентський товариш — дистильований мізантроп. Він для мене — як мірило моєї людяності, такий собі градусник, яким я можу заміряти висоту свого заглиблення. Його естетика зневаги до всього традиційного і приземленого настільки заразна, що, розмовляючи з ним про всі ці речі, треба одягати герметичні скафандри, як у науково-популярних серіалах про біолабораторії. Товариш-мізантроп сублімував мою неартикульовану потребу жити наперекір.

Я досі не здатен розкусити розгадку його лиця. У нього коли сміються очі, то не сміються губи. І навпаки — коли сміється рот, то не сміються очі. Тому коли він сміється, я не знаю куди дивитися: на губи чи в очі. Асиметрія почуттів викликає в мене когнітивний дисонанс. І тому я дивлюся в себе: чи весело мені під час атаки на традиційні цінності? Завжди весело, не те слово.

Мій товариш-мізантроп не ходить до церкви, і саме від нього я взяв звичку ніколи не хреститися, коли проходжу повз будівлю храму. Якось ми гуляли вулицею Краківською, я активно розповідав, що в цій церкві брала шлюб моя бабця з дідусем за півроку до арешту, товариш мовчки спинився і мене спинив.

— Подивися, — каже, — люди поспішають у своїх справах, обличчя напружені, злі, роздратовані, зате кожен, чи то вірянин, чи то останній покидьок, механічно хреститься, коли проходить біля церкви, хоча зараз вона зачинена, у ній не правиться. Ну от що це таке?

Якось я їхав у маршрутці. Сидять дві жіночки. І так зосереджено мують кісточки якомусь Юрі, що слухати нема сил. От, думаю, зараз як сказану щось! Проїжджають повз Матір Божу. Різко переривають розмову, побожно хрестяться, втишено витримують паузу, маршрутка проїжджає трохи далі — і жіночки залюбки продовжують сеанс обмивання кісточок. Убив би! Сам на власні очі бачив, як старша жіночка молилася біля дерев'яного хреста, самовільно встановленого монахинями, а паралельно уважно роздивлялася молоду компанію, яка поряд гуртувалася на лавці. Хтось із перехожих ненароком зачепив жіночку, і та молитву обірвала злісливо:

— Куди прешся! Не бачиш — я молюся!

Моя однокурсниця з колежанкою пішла до сповіді. В черзі стояла півтори години. Як у черзі за ковбасою. Як у радянських універмагах, коли «викидали» товар. Ті, що були за нею, наказували:

— Сповідайся не більше трьох хвилин, бо часу нема.

Священик виглянув із захристя і діловито повідомив:

— Ого, як вас багато! Я скоро маю бігти.

Заодно висварив однокурсницю, бо вона не перехрестилася, стаючи перед ним на коліна. Вийшла після сповіді. Дві години не можна їсти, підемо покуримо? Європейці — щиріші. Вони не приховують, що релігійні свята для них — остільки-оскільки. Вони не будуть механічно хреститися чи «на автоматі» шептати молитви посеред вулиці біля хрестів. Їхній прагматичний розум каже їм: це — псевдо, фейк. Навіщо молитися посеред вулиці біля хреста — і не допомогти ближньому, коли того грабують і він волає про допомогу?

Мій товариш ходить до церкви лишень для того, аби на картці записати імена померлих за упокій і живих за здоров'я.

— Отут ти лукавиш, — сказав я якось йому, — бо так сильно виступаєш проти ксьондзів, але даєш їм імена своїх небіжчиків, аби за них службу відправили.

— Нічого подібного, — реакція була миттєвою. — Це їхня пряма функція, їхня робота, за яку я, зауваж, плачу гроші, тут усе чесно.

Ще малим, коли я бачив усіляких підсліпуватих патріархів, з яких сипався порошок старечі, в мене завжди з'являлися щирі співчуття, бо люди явно не на своєму місці, не під своєю митрою. Вони дуже нагадували напівживих членів політбюро. Від лиску їхнього архієрейського вбрання чомусь віяло мертвечиною. Мені здавалося, що за спинами цих предковічних старців стоїть перевтомлена чеканням смерть із поржавілою косою, їхні проповіді видавалися нескінченно затягнутими, в дечому маразматичними. Банальними, страшенно банальними — а я цього боюся найбільше. Таким отцям не хочеться нічого приватного сказати, не хочеться нічим потаємним поділитися — радше навпаки, автоматично говориш із ними завченими штампами без найменшого натяку на душевність.

Мій товариш, приміром, не молиться. У дитинстві я молився, бо так навчили. Але найщирішими, найадоративнішими, найпалкішими були молитви перед іспитами чи відповідальними контрольними-самостійними. О-о, тоді я впадав майже в транс, випрошуючи в Господа легшого варіанта задачі й допомоги від Таньки ззаду, в якої я завжди списував хімію. І, що характерно, найчастіше все ставалося, як я й просив, тож я ще більше утверджувався у своїй вірі.

«Якщо молитва і справді допомагає, то чому її не продають в аптеках?» — думав я.

Тепер я знаю, що треба просити найдрібніше, бо з цього все починається. Тому з часом у мене відпала внутрішня потреба в молитві. Мій товариш (богослов за освітою) пояснює це тим, що молитва — це насправді ніяка не розмова, у ній немає нічого взаємного, це безконтактне промовляння словесних конструкцій, затверджених на котромусь із уселенських соборів тисячу років тому.

— Тобі потрібна взаємність, тому ти й не молишся у звичному розумінні, — витлумачив він мені.

Коли доводиться брати участь у молитві (на Святвечір, до прикладу, чи на поминках, чи на якомусь груповому промовлянні словесних конструкцій) — я ловлю себе на думці, що все це жахливо. Якщо я й молюся, то механічно. Найчастіше на словах «хліб наш насущний дай нам днесь» я згадую, що давно не їв хліба домашньої випічки з підгорілою скоринкою. І тоді чомусь одразу перестрибую на слово «амінь». Мені здається, що я цю молитву знаю лишень до слів «хліб наш насущний» — і далі зразу «амінь». Коли я вперше, ще школярем, побачив, як повна церква людей показово біла себе кулачками в груди на словах «без числа нагрішив я, Господи, прости мені!» — мені стало прикро, аж до нудоти. Привселюдно казати такі слова, тихцем косячи очима на сусіда ліворуч, — це те саме, що опівдні стати під пам'ятник Шевченкові й пісяти під нього, роздивляючись по боках, чи не йдуть тебе штрафувати. Механічне промовляння, сипуче, як єгипетська пустеля, плямкання губами мене завжди збиває з тексту, я розумію, що про ніяку розмову тут навіть не йдеться.

Найяскравіше, що я запам'ятав із відвідин храму, — це потріскані чорні п'яти старших жінок. Вони клян-

чали переді мною, їхні недоглянуті п'яти були такими ж, як і їхнє життя. Я знав чи не кожну з них, хоча слово «кожна» буде тут перебільшенням. Усі вони були збірним феноменом, типовим і схематичним. Вони не знали, що таке вузькі штани, фарба до волосся, педикюр, вищипування брів, косметика, декольте. Мені часто здавалося, що ці жіночки, які стояли навколішки з чорними потрісканими п'ятами, ціле життя були ось такого віку. Може, це тому, що я не пам'ятаю їх молодими. Будучи вдома в однієї з таких чорноп'ятих жіночок, я побачив на стіні фотографію її молодої. Світлина була чорно-біла, з жовтуватими плямами в кутику, оздоблена дрібними витинанками по периметру, вона явно не була фіксацією чиеїсь молодості. Здавалося, на ній зображена теперішня (чи грядуща) старість, прицвяшена, з очима, які не кліпають. Ця світлина моторошно нагадувала стилістику постмортем — посмертних фото, які стали дуже модними за вікторіанської доби. Зображені на них мерці невимушено сидять у родинному колі, в цілком природних позах. Виявляється, найживіші експонати на цих фотографіях — трупи. Вони уважно дивляться в об'єктив, їхні зіниці переповнені блиском. На мене втупився дуже схожий погляд.

Фотографія молодої ще дівчини не була молодою. І відтоді в мене твердо закріпилося переконання, що багато старших людей ніколи не були молодими, що їхня міфічна молодість померла на статичній чорно-білій світлині, абсолютно бездиханній. Зазвичай я не помилявся. Мене оточували вічно старі люди, які ніби змагалися між собою, хто кого поховає першим, хто на чиїх поминках з'їсть фаршировані перці. Вони потайки ненавиділи всіх молодих, вони всім своїм виглядом і опущеними донизу кутиками губ виказували відразу

до молодості, привабливості, спокусливості, пружності тіла. Це щось схоже на фантомний біль калік, у яких ниють ампутовані кінцівки. Так і в цих жіночок ніла їхня відтята молодість, і їхні потріскані чорні п'яти в церкві були квінтесенцією старості віри.

Я не бачив жодної молодої людини, якій було цікаво бути релігійною. А ті, хто замолоду був схиблений на вірі, виглядали безнадійно старими — і внутрішньо, і одягом, і поведінкою, і повадками. Вони теж були оточені вічно старими людьми, і на них наклався затхлий запах старих ікон, на якому вічно молодий патлатий Ісус фатально контрастував з усім довкола. Я уявляв, як він сходить з ікони, бере за комір схибленого на ньому молодого вірянина і викидає на вулицю:

— Єдріть твою налево, іди поживи повноцінно і прийдеш до мене аж тоді, коли постарієш і коли назбираєш усе те, за що буде сенс просити прощення!

Отаким він мені подобався, і він був наймолодший з-поміж натовпу своїх епігонів. Я теж клянчав у церкві, нічого не чуючи і нічого не розуміючи. Наді мною кружляв млосний запах ладану і лицемірства, переді мною зоріли чорні потріскані п'яти, навколо я бачив багато однотипних глибоко віруючих статур, навіть одягнених приблизно однаково, сумлінні школярі з числа тих 25 сонно тримали хоругви і крадькома позіхали, щоб ніхто не помітив — уся ця атмосфера штучних квітів, пластмасових вазончиків, вишитих рушників, монотонний нерозбірливий баритон заробітчанина в рясі, гіпсові рани, надщербнутий терновий вінок, з-під якого прозирала масляна фарба кольору червоних ліхтарів — я навіть шкірою відчував задуху та безпросвітність, задуху та безпросвітність...

Мій товариш каже:

— Ніщо так не гнобить, як щира віра в порятунок душі.

У цьому є щось дуже егоїстичне й підступне: ти вимолюєш спасіння на підставі свого нічогонероблення. Чомусь мені здається, що в рай гарантовано потраплять усі, хто не зробив нічого значущого, хто ні разу на вийшов за рамки написаного, хто чвалав давно торованою дорогою десь скраєчку, з опущеним поглядом собі під ноги, без ризику заглянути — а що ж там, на хвилюючій території не-норми? Можливо, якби свого часу в церкві я побачив усміхнених, щасливих, балакучих людей у яскравому одязі на повен зріст, які голосно співають O Harry Day, як в американських церквах для темношкірих, — то я би думав по-інакшому.

— Як ти дивишся на те, щоби віднині сісти за щоденник? — давно, коли ще був студентом, я спитав поради в одного хлопця, який на той час був мрією всіх дівчат.

Коли за красивим хлопцем полюють дівчата (власне, полюють, бо некрасиві хлопці дістаються їм просто так), мене переповнює ненависть. Я неозброєним оком бачу, що це — гетеросексуальне браконьєрство. Егоїстичні самки розставляють пастки і задіюють увесь арсенал (криклива помада, перпендикулярні підбори, конусоподібні декольте) — все заради того, щоб добірного екземпляра сильної статі заманити, припнути на все життя до однієї вагіни, обвішати двома дітьми, привантажити тоннами обов'язків і стимулювати його в'янення. У цьому вакханальному полюванні є щось від прадавнього лісу, де цицькаста мавпа мусіла так шикарно вийти з-за куща, аби носій продовження роду на це зреагував. Непролазні джунглі рослин і дерев перетворилися на джунглі міст і багатопверхових забудов — але методи появи з-за куща зазнали

мало змін. Їхня мета — з хлопців, які щойно починають по-справжньому жити, зробити мужів, які надалі просто доживають у коридорі звужених можливостей. Якщо це супроводжується спалахами щастя — то ще півбіди. Зазвичай усе набагато простіше: чоловіки починають мстити, а це в них виходить лише за допомоги кількісних параметрів. Усі епізоди, пов'язані зі стрибанням у гречку, треба розцінювати як природну реакцію поневоленого.

Той студент-приятель знав, що є завидним об'єктом браконьєрок, і цим уміло користався. Він умів дати фальш-привід повірити в те, що її спецарсенал подіяв, і далі лишень вів калькуляторний підрахунок юних лохинь. Дивно, чому саме його я спитав про ведення щоденника, — мабуть, хотів почути грубувату думку неестета. А почув слушне запитання контра:

— Щоденник, кажеш... А тобі не здається, що викладати свої думки письмово — примітивщина?

— Здається. Я й сам переконаний, що писати щоденник — це ніби звіряти свої думки. Це з серії «сам зі собою». Якщо подумати: навіщо звіряти свої думки з собою, якщо ці думки — твої? Логічно?

— Ну от. Значить, писати щоденник ти починаєш з іншою метою.

— За це я тебе й люблю.

Зараз той студент помітно полисів і погладшав, за ним уже не так бігають, хіба що тітоньки, в яких давно не було. Він має двох дітей, середню роботу з середнім достатком. Каже, розлінився. Дуже полюбляє футбол. Дивитися, не грати. А отоді ми почали вдвох писати щоденник. Він довго не протягнув, оскільки відвертість — не його. А я утвердив своє переконання: ті, хто пише щоденники, насправді всією душею хочуть, аби

цю писанину потім хтось прочитав. Навіть не хтось, а багато цих когось. Інакше навіщо писати для себе те, що ти й так носиш у собі?

У студентські часи я переживав драматичну кристалізацію своєї ідентичності, тому таки сів писати щоденник. Він досі зберігається в шухляді, поруч зі старими конспектами лекцій професорів, частина з яких уже лежать на Личакові. До цих щоденників я дуже рідко заглядаю. Мені здається, що то писав не я і не про себе. Якийсь інший 20-річний хлопець, закомплексований, заточений на конфлікт із оточенням, повернутий у філософські розмірковування про умовність правил. У цьому щоденнику є щось кумедне, щось напоказ бунтарське, перші описи закоханості, перші двобої з розчаруванням, відголоски багатьох інших «на середині класу», щоправда, мініатюрніших у масштабах своєї переламності. То писала людина, яка відчайдушно, до німоти крику хотіла, аби колись хтось прочитав написане.

Не бачу нічого непристойного в тому, щоби читати чужі щоденники. Навіть навпаки — читач робить послугу авторові щоденника. Це тільки прищаві дівки післяпубертатного віку несамовито верещать, коли хтось, найчастіше мама, ненароком знайде їхній щоденник. На видному місці. Я назвав би це страхом перед собою. Страхом людини бути зрозумілою і розгаданою. Книга, щоденник чи інша публічна писанина — це душевний ексгібіціонізм. О-о-о, яке це задоволення — виставляти напоказ щось дуже потаємне та інтимне! Це так запалює, так мобілізує — адже доведеться потім витримати агресивну реакцію на голу правду про себе і про когось. І таким чином перевірити істинність написаного. Тобто свою істинність. Ексгібіціоністична книга

чи щоденник — хороша штука, яка дає нагоду мовчки сказати те, що може бути використане проти тебе. І буде використане. Ти ніби власноруч вручаєш комусь зброю проти себе. Геніальний винахід любителів переходити рубікони.

Кожна сповідь — це дія проти себе. Після смаком кожної сповіді є не очищення, ні, не очищення. А безпощадність. Безпощадність до себе. Вивертання всього сокровеного, а передовсім — власних страхів і прорухунків. Кожна сповідь (якщо вона щира) випускає назовні всіх твоїх підшкірних демонів, із копитами, рогами, хвостами, багряними зіницями, ікливою пащею. І ці матеріалізовані випари твого дна дихатимуть на твою потилицю, і ти боятимешся озирнутися в п'ятьму позаду себе, і твоя тінь буде розчвертовуватися навіть у вакуумі. Не кожен до цього готовий. А я цим марив.

Бабця не любить розповідати про тюрму. Я ж не люблю топтатися по загроженій території, хоча міг би. Її прожиту долю я сприймаю як проекцію свого альтернативного життя, завбачливо пережитого нею задалегідь. Вона ніби випередила мене на півстоліття, виклянчивши у долі кілька ложок пійла, приготованого демонами. Колонтитулом її історії буде слово «стійкість».

8 років таборів — цей вирок вона не могла ні оскаржити, ні навіть почути своїми вухами, адже її судила заочна трійка. Я пробую уявити цих чекістів, але ніяк не виходить. Тобі приносять стос папок, де в кожній — чиясь доля. У тих папках не було фотографій обвинувачених, як це буває в особових файлах. Можливо, так було краще для тих, хто заочно, без перехресного перетину поглядами бодай із фотографією, міг переламати (або й забрати) життя сотням інших, чії діяння описані

хіба що одним чи двома стандартними абзацами. Ба-
бця навіть якби й захотіла — вона не змогла би нічого
довести чи що-небудь оскаржити, адже вона була вин-
на, цілковито винна.

— Чи обіцяєш ти, раба Божа Ірино, піклуватися про
свого чоловіка, ніколи не покидаючи його, будучи вір-
ною в радості та смутку, у багатстві та бідності, у здо-
ров'ї та хворобі до того часу, коли смерть розлучить
вас?

— Так.

— Чи обіцяєш ти, раб Божий Стефане, піклуватися
про свою дружину, ніколи не покидаючи її, будучи
вірним у радості та смутку, у багатстві та бідності, у
здоров'ї та хворобі до того часу, коли смерть розлучить
вас?

— Так.

Вони брали шлюб 15 квітня 1947 року у Преображен-
ській церкві, попри яку я проходжу чи не щодня. То був
Великодній вівторок. Повний ексклюзив, бо навряд чи
знайдеться ще одна пара, обвінчана у Великодній вівто-
рок. Стефко спеціально ходив до священика довідати-
ся, чи можна цього дня брати шлюб. Той сказав: можна.
Вони мимоволі поспішали, ніби наперед передчували
передвістя карколомних віражів. Хоча куди було поспі-
шати: йому 21, їй 16 з половиною. Молоденькі, свіжі,
непонадкушувані, вони обоє освітлювали цнотою всю
сіризу тогочася. Мені досі не зрозуміло, як можна ви-
ходити заміж у 16 з половиною років, незайманою, за
першого свого обранця, та ще й прожити з ним 66 років
у шлюбі. Напевне, це можливо лише за умови свідомого
ув'язнення своїх природних потреб, не інакше.

Вони познайомилися випадково. Стефко жив не-
далеко від Львова, він був високий, чорнявий, дуже

симпатичний, хвилястоволосий. У його зовнішності мусіло бути щось виважене, єврейське, принаймні я так хотів би думати. На той час він уже був героєм, який пройшов війну, з медалями за взяття Берліна та інших столиць Європи, з пієтетом і пошаною до своєї контузії та тяжкого поранення в руку.

Коли я був маленьким, він давав мені помацати відламки, які застрягли навколо трицепса. Все життя він носив у собі ці зернятка смерті, до них можна було буквально торкнутися. Лікарі вже готові були ампутувати руку, бо на війні не до ювелірних процедур, і ніхто не збирався бабратися з дрібними уламками, розсіяними по всій руці. Стефкові пощастило натрапити на неповороткого, флегматичного хірурга з неприродно рум'яними щоками, і він по-людськи пошкодував ще нецілового солдатика з-під Львова. Насуплено оглянувши руку, сказав:

— Я удаляю крупные осколки, а весь этот шмельц оставляю тебе на память. Это неправильно, потому что может гноиться. Если будет гноиться — отрежу на хер, но сейчас даю шанс, молодой ты слишком без руки ходишь.

Нічого не гноїлося. Дідусь повернувся на фронт, а в цей час його родина в селі таємно допомагала упівцям. На війну його взяли 18-річним. Вибору особливо не було, інакше — розстріл. Росіяни-командири дуже не любили галичан, тому постійно посилали саме їх на смертельні атаки. Але дідусь вижив. Мабуть, йому допомагала іконка, яку поклала в кишеню під гудзик мама Текля. Перехрестила і сказала:

— Вернися додому. Наказую тобі ніколи нічого не знімати з мертвих.

Стефко послухав, пройшов увесь фронт, але жодного разу навіть не торкнувся мертвого. Він і не міг, бо

був вродженим філологом, писав вірші й оповідання. Йому допікав сором за те, що однополчани гвалтували жінок по всьому маршруту фронту. Він бачив, як голова грабувала берлінські підвали, виносячи консерви, повидла й компоти. Зі Стефка відкрито глузували, бо він із війни нічого краденого не віз додому, одну лише швейну машинку Zinger підібрав, яка згодом годувала його у скруту. М'ясорубка війни не зробила його злим.

9 травня. Берлін після капітуляції нагадував обгризений кістяк гігантської химери, що розкинула свої ребра сторчака до неба. Європейська столиця, яка ще кілька років тому жила повноцінним життям у стилі кабаре, висохла, облущилась, проросла з бетону штурпаками розвалених каркасних стін. Помирання міст має свою містику, інколи навіть привабливішу, ніж буяння. Стефко забрів у напівзруйнований квартал. Десь неподалік було чутно гуляння вояків на честь перемоги — але Стефко навряд чи колись буватиме у Берліні, тому він хоче запам'ятати його бодай таким, у руїнах, зате з колишньою величчю доглянутого, вилізлого міста, в якому пульсувало значно краще життя, ніж у селі піді Львовом.

Від нього я успадкував меланхолійне вдивляння в чужі вікна. Під час наших прогулянок я помічав, що він завше заглядає в чужі вікна, ніби домислюючи дрібниці життя за всіма цими шибамі і шторами. У ньому помер письменник-неореаліст. Цілком імовірно, що в розбомбленому Берліні у сам день перемоги розмірено блукав Стефко з задертою доверху головою. І зазірав у самотні віконні пройми, з яких під силою перетягу могла вириватися полотняна фіранка, і вона ще пам'ятала ранковий дотик німкені-фрау. Шарм покинутих міст полягає у можливості дофантазувати плин життя відсутніх мешканців. Даю руку на відруб, 18-річний

філолог Стефко з завмиранням серця дивився на відкриті рани Берліна, які ніби запрошували полікувати себе увагою і самою присутністю когось живого.

Аж раптом він відчув біля потилиці замок пістолета. Запала мертва тиша.

Війна вже формально завершена, в повітрі витає запах очікування мирного життя — а тут смерть стоїть у тебе за плечима. Це не та смерть, що на фронті. Там вона безіменна, безлокальна, безпредметна, бо причаїлася всюди й ніде, на всіх чотирьох сторонах світу по всьому периметру. А тут позаду тебе стоїть дуже конкретна смерть, у руках конкретного ворога, з живої плоті. Така смерть має зовсім інший запах, звук і тактильність. Вона невідворотна, її стрілки біснувато добігають до фінішу, який ось-ось, за кілька секунд, ось він уже тут.

Стефко плавно розвернувся. І побачив перед собою замурзаного й переляканого німця. Теж молодого, теж 18-річного. У воєнний час його відправили б на гауптвахту за недбало розхристаний кітель. Замурзаний піт поволі стікав його скронею, ніби відмірюючи тракт чийогось життя. Німець навів пістолет на Стефкове чоло. Перед очима за кілька секунд пролітає не минуле життя, а майбутнє. Те, якого може й не бути.

Стоячи 18-річним перед дулом пістолета такого ж 18-річного німця, Стефко заплакав.

Сльози одна за одною покотилися його щоками. Від страху, від безпомічності, від жарту, від примхи. Пройшовши війну, він уже готовий був стати однією з останніх її жертв. Усе непрожите життя сфокусувалося на холодному дулі пістолета. Аж раптом...

Його німецький ровесник теж почав плакати. Вони обоє стояли на відстані зарядженого пістолета — й обоє плакали.

Плакали. Обоє. Від страху і безпомічності.

Війна — це і є сльози того, хто не хоче помирати, і того, хто не хоче вбивати. Німець відпустив Стефка і зник серед розвалин. Напевне, він не вижив. Поранення давалися Стефкові взнаки аж до самої старості, але він, 18-річний рядовий, достеменно знав справжню суть цього дня. Для нього це завжди був День Життя. День подарованого життя. День сліз, які стікали обидвома щоками за мить до пострілу. День великого людського милосердя. День, коли треба просто подякувати за можливість дихати і не згадувати більше.

Щороку він чистив свої медалі до блиску. Яюсь я заскочив його за цим ділом — і завмер. Був пронизливо сонячний день, який примушував мружити очі. Дідусь мовчки діставав кожен медаль, які він тримав у пуделочку з-під взуття, протирав їх, перечитував викарбувані на них тексти, підносячи під кутом до променю світла. У цих діях було щось дуже відсторонене, ніби він у руках тримає не артефакти власного життя, а бездушні музейні експонати. Мав спеціальний піджак світло-сірого кольору, куди навішував свої нагороди, одягав його лише один раз на рік і ходив на всілякі заходи кожного травня. До останнього ходив. У цьому не було нічого радянського. Він навіть не знав, що таке георгіївська стрічка. Він завжди відмовлявся, коли я, будучи школярем, просив його прийти до класу і розказати про війну. Підрісши, я жажнувся від думки, що ніколи не розумів свого дідуса. Боже-Боже... Для мене це була героїчна романтика, навіяна телевізійним епосом, а для нього це був день повернення під дуло пістолета в напівзруйнованому Берліні.

Іруся знала цю історію. Цілком імовірно, за неї вона його й покохала до нестями. Хоча у Стефка можна було

би закохатися, навіть якби його груди не прикрашали медалі. Галантний і уважний. Вони познайомилися дуже кумедно. 16-річна Іруся йшла зі своїми подругами, була люта ожеледиця, поруч пробігав Стефко, він не втримався на обледенілій бруківці та смачно «під'їхав» Ірусю. Обоє впали на сніг, аж покотилися. Молодечий сміх пролунав так гулко, що якась пані, яка вигулювали песика, вигукнула невідомо кому:

— Шельма!

Так і познайомилися, зрослися. І прожили разом 66 років. Це була ідеально гармонійна пара: він — розмірений флегматик, а вона — впертий холерик. Іруся могла натараторити Стефкові 3 абзаци претензій, а він повністю губився у сказаному, бо через свій темперамент устигав перетравити лише десятую частину. І зрештою вона починала розуміти, що безнадійна це справа — сповідати свого Стефка, який просто не встигав за ходом її думок. І закінчувалося це актом зжалювання. Він підкупляв своєю майже собачою вірністю, а вона — харизмою.

— Ти зламала йому життя, — згодом мама Текля скаже невістці.

По ночах Іруся клеїла антисоветські листівки. Стефко знав про це, знав про ризик, знав про нічні облави, але не перечив. Усе сталося блискавично, приблизно так само, як падіння на слизькій бруківці. Одна з подруг попросила Ірусю потримати в себе друкарську машинку кілька діб. Це була та сама машинка, на якій друкували листівки. Її знайшли під час обшуку наступного ж вечора. Було майже опівночі, оперативники ввалилися до помешкання і підозріло швидко знайшли те, що їх цікавило і що могло відправити на Сибір шайку антисоветчиків. Ти зламала йому життя.

Що спонукало вночі займатися не любовцями, а політичною контрпропагандою 16-річну дівчину, яка мала під боком молодого, високого і ще не лисого хлопця? Післявоєнні роки видаються мені хворими. В історії сучасної цивілізації післявоєнні роки — це постабортний синдром. Людство штучно втратило мільйони життів — і ніяк не могло оговтатися, перебуваючи у перманентному стані пригніченої провини. Ця провина вистрілювала новими бездумними, шаленими вчинками, які ще гірше закручували спіраль зла.

У медовий місяць їти розклеювати на стовпах агітки вночі. В місті, де нікого й не треба було переконувати, що совіти — паскуди. Внутрішній поклик, підсилений юнацьким максималізмом. Усе — ніби про мене. Щоправда, мені більше пощастило з епохою. Через такі вчинки бабця є для мене тією людиною, з якою я полюбляю поговорити про щось серйозне, тобто ні про що.

— Хочу вас дещо запитати, — то було якраз на мій день народження.

— Кажи, — бабця продовжує смажити цибулю на смальці у просмерділій кухні.

Скільки разів я казав їй, що в такому віці, як вона, їсти жирне — це штучно пришвидшувати прихід деменції, адже жир заблоковує судини, і мозок погано живиться кров'ю. Скільки разів я їй це казав — стільки разів вона в моїй присутності смажить цибулю не на олії, а на смальці. Збоку біля плити на видному місці стоїть слоїк зі шкварками. Моя бабця — покровителька впертості. Вона ні з ким ніколи не радилась. І не радиться. Мабуть, як і я, вважає це симптомом несамодостатності. Її теперішнє життя людини в глибокому віці сповнене малорозумних учинків, але вона настільки самостійна, що не дозволяє собі зв'язатися з чиеюсь

думкою. Наприклад, вона може ходити з двома своїми песиками до парку тоді, коли переїщить дощ. Або — навіщо йти на базар за однією-однісінькою дрібницею (пакетик меленої кориці), якщо заодно не купити ще чогось потрібного? Або йти до церкви на останні 15 хвилин, розуміючи, що нині ти проспала, як школярка-двієчниця. Бабці всі ці алогізми в дупі, і я обожаю цю частину тіла за рекордну місткість.

— А ви могли б одним реченням описати мій теперішній вік?

Бабця підвела очі трохи вище рівня погляду. Замислилася. Я вже починаю хвилюватися за цибулю, яка має всі шанси згоріти.

— Це найкращий вік.

— Що значить найкращий?

— У тебе ще є молодість і вже є розум. Подай мені сіль.

Між іншим, сіль — це ще один стимулятор маразму. Інколи мені видається, що бабця наче випробовує мене на лояльність. Вона мимоволі виховує в мені толеранцію настільки потужну, що я люб'язно визнаю право людини себе вбивати як невід'ємне право. Я допитливо вдивляюся в репресовані напівпрозорі напівпримружені очі, спрямовані на вулицю. Молодість, свій найкращий вік, Стефко з Ірусею провели у пекельних умовах. Я навіть шкірою відчуваю потріскування сухого сибірського морозу, пару з рота, біг підтюпцем із лісопівалю до дерев'яного поселення — 8 років розплати за свої переконання, за свій вибір.

Люди мають усі підстави злитися на Бога. Бог жорстоко вчинив із ними. Неповторну красу і свіжість він дає 18-річним. І це — найгірша кара для людей. Бо найбільші помилки свого життя скоюють молоді люди,

в яких уже є краса, але ще нема мізків. І точно так само фатальні трагедії скоюють зрілі й мудрі люди, бо на їхніх очах стрімко втікають життя і краса. Тут творець щось явно намудрував — дати красу 18-річній істоті. Верескливій, категоричній, агресивній, нетерпимій ні до однолітків, ні до старших. Істоті, яка не має навіть приблизної шкали цінностей. Старші мудрі люди завжди скрушно зітхають, дивлячись на красиву й пусту молодь. Їм шкода, що краса марнується. Молоді люди — великі марнотратники. Молодість дається істотам, які цього дару не здатні поцінувати.

Удома в тієї жіночки з розряду чорних п'ят я побачив дивовижний малюнок раю. На картині, крім едемної ідилії з розмаїттям флори й фауни, було намальовано оголену Єву і такого самого Адама. Вона сором'язливо, в наполовину опущений погляд зиркала на нього, ніби запрошуючи торкнутися до її незайманих персів. А по ньому вже було видно, як не знана досі хочацька струменить від праматері-землі й підноситься вище колін. Ця картина крикливо дисонувала з зупиненим часом цього будинку, і в оточенні нерухомих світлин вона виглядала як сороміцька розпуста, як безцеремонне порно.

Первозачинателі людства лише починали відкривати всю спокусливість і млосність реального, тілесного буття, і їхня необачна ненаситність дала змогу потім заселити цілу планету. Їх дуже легко було спокусити, бо вони не були старими. Поряд зі мною, в цій самій кімнаті, стояла жіночка, для якої вік і задоволення перетекли в розряд умовностей, і я зараз шкодую, що тоді не розпитав її про її справжнє тілесне життя. Про те, чи має вона, нещаслива в своїй банальності, право розмірковувати про те, що є правильним, а що неправильним

у цім світі. Чи має вона право своїм редукованим і підсушеним мозком засуджувати будь-кого живішого? Чи має вона і решта жіночок право на категоричні знання істин, адже всі ми — нащадки райського інцесту, нащадки двох бездумних істот, основне призначення яких було потішати й розважати Бога, нащадки істот, одну з яких Він зумів зліпити лишень за другим разом. Зрештою, що в цьому багатощерстному світі може бачити людина, в якій працюють лише 5% мозку і яка на 90% складена з протічної води?

Перша ніч у Стефка й Ірини відбулася вже після одруження. Флегматик флегматиком, але він до старечих літ виконував свій чоловічий обов'язок, і це вселяє надію в мої перспективи, якщо генетика спрацює. Він знав, на що йде, коли арештували його Ірусю. Її вивели в одній сукеночці й поспіхом накинутому плащі. Він не міг нічого вдіяти, хоча був героєм війни, не по роках інвалідом 3-ї групи.

Прокурор його запросив на бесіду. Погортав справу і по-батьківськи почав:

— Слухай сюда. Ти ж узагалі молодий ще, ви пару місяців тому з нею поженилися. Вона сяде в тюрму, її вивезуть. Бо треба було мозгами думати. А от ти подумай: нащо тобі ламати своє життя? Воно ж тільки почалося. Ти пройшов війну, маєш нагороди, ти інвалід війни. А вона — ворог народу. Включи мозги. Ти уявляєш, що це таке? Я бачу, ти молодий, розумний, я тобі по-людськи скажу: напиши заяву на розлучення. Потім напишеш відмову, що нічого не знав про її темні справи, що засуджуєш її — і все, живи собі нормально. Ти ж молодий ще, у тебе все попереду.

Те саме, достеменно слово в слово, йому сказала мама Текля, яка сильно любила свого молодшого Стефка:

— Тобі 21, у тебе все попереду, ну подумай, на що ти себе прирікаєш, та й нас усіх заодно.

Він удруге став під холодне дуло пістолета. Тільки навколо був не поруйнований Берлін з осиротілими кам'яницями, а найрідніші люди, які ніколи не побажали б йому зла, які чекали його з війни. І таки дочекалися не для того, аби знову втратити. І не його персональне життя, а їхні життя були в зоні ризику, в зоні його відповідальності. Тут немає шальок терезів, на яких можна було зважити всі за і проти. На кону його кохання, його Іруся, його вірність — і нове життя, яке могло розпочатися з чистого аркуша ціною однієї заяви на ім'я прокурора. Вибір треба було зробити навіть за його відсутності. Можливо, якби Стефко на той момент перебував у моєму теперішньому «найкращому» віці, то зробив би якийсь інший вибір. Цього ніхто не знає. Знаючи цього тонкодушевного, вразливого інтроверта, я не сумніваюся, що тієї ночі він плакав у подушку, німо волав до неба «за що???» і розчиняв свій розпач у тютюновому димі біля вікна. Коли репресія вибирає саме тебе — все міняється докорінно, пріоритети летять шкереберть, і ти один-однісінький стоїш на неозорому оголеному плаці під прицілом невидимого термінатора, і ніде сховатися. І все, що в тебе є, — це мотивація піти на це. І більш нічого, лише мотивація свідомо ступити у прірву пекла. Свідомо ступити.

Для когось, може, це пересічний сюжет у ті хворі післявоєнні роки, коли люди цілими натовпами свідомо робили крок назустріч безодні, чи, точніше, безодня в геометричній прогресії захланно поглинала цілі регіони. А для мене Стефко, який зробив свій вибір усупереч молінням своєї матері, — інший. Не той, який згодом усе життя сидітиме під каблуком Ірусі. А інший яко

категорія людей, котрі пішли услід за собою, а не за більшістю. Інакшість завжди проявляється на якомусь тлі. На щастя, тла навколо нас — хоч греблю гати. Іншими нас роблять не-інші, поміщаючи нас у ванночки з реактивом на певну відмінність. І коли знаходять цю відмінність, то непідробно тішаються: осьо з'явилася мішень.

Усе екстремальне існує не просто так. Це — як борти, об які б'ється амплітуда існування. І що ближче ти до краю, то краще розумієш життя. І щоб ти відбувся, тебе хтось/щось зобов'язаний підсунути поближче до борту. Це шанс. Хто обрав життя у преспокійному, серединному, штильному мейнстримі — той не може відбутися, не може відчути всю повноту перемог над собою і кимось іще. Стефко міг перезачаткувати своє життя, підписавши відмову, адже так робили тисячі людей до нього і після нього, причому напрочуд успішно. Родинна генеалогія навчає мене обдуманно настроюватися на штики двозначностей і сміливо ступати у свою облюбовану прірву. І не прагнути достукатися. Іншим не відчиняють, тому інші й не стукають. З них справді нікудишні стукачі.

Мій світ виростає зі стику іншості й повсякденності, і їхня попеременність мене постійно плутає. Кожен із нас — інший, бо, чорт його бери, однакових людей не буває. Але водночас світ побудований на масі. Інакше він давно уже втратив би цілісність, він розсипався би на мільярди блискучих індивідуумів, які замкнулися би окремо один від одного шліфувати свою неповторність. Маса — всюди, всі ми є масові у своїй неповторності, і всі ми є вигідним тлом один для одного. Хтось це використовує як засіб виокремитися. А хтось — як засіб виокремити іншого і знищити, дати підписати

офіційну відмову від кохання, ось так просто, підписав — і живеш спокійно.

Іруся якось сказала, що в таборі зустріла справжніх людей. Потім, уже після реабілітації, вони підтримували між собою зв'язок, регулярно листувалися, інколи навіть зустрічалися. Це нагадувало таємне братство людей, допущених до ексклюзивного досвіду з ексклюзивним знанням, яке є лише їхньою прерогативою. Мені здавалося, вони навіть листувалися паролями, напівнатяками, незакінченими реченнями. Вони були свого роду обрані, клеймовані інакшістю, представники племені, яке пережило свій приватний армагедон.

— Наскільки банально бути собою? Наскільки це небезпечно?

Бути собою настільки неприродно для людини, що для цього вже потрібні неабиякі зусилля. Обстоюючи у дебатах цю позицію, я підвівся з канапи і підійшов до стелажа з книжками. На верхній полиці — священні книги більшості релігій або теософські коментарі до них. Упанішади, Книга змін, Коран, Веди, Силенко.

— Чому тут нема Біблії? — спитав я.

— Вона на нижній полиці. Там у мене художня література.

Мій товариш у цей час перебирає гори видрукуваних аркушів своєї кандидатської. Відтворити її повну назву я не потрафлю, але це, зрозуміла річ, щось парадоксальне. Мені це дуже близьке, бо часто я сам себе відчуваю щільно затисненим поміж дуалізмами. Моя дипломна робота всіх поставила на вуха самим лише заголовком: «Журналістика як інструмент Апокаліпсису». Перелопативши всю напівезотеричну літературу, я з посиланнями і цитатами доводив, що моя професія — це інструмент зла, який пришвидшує кінець часу. І таки довів — маю диплом із відзнакою.

Хоча не диплом привчив мене до міркувань про справжність. Коли ти, створений матінкою-природою, хочеш пісяти, то мушиш нести переповнений міхур до чітко визначеного місця. Коли ти хочеш щиро сказати своєму професорові, що він — останній козел, то мушиш прикусити язика, бо попереду в тебе сесія. Коли ти хочеш зізнатися комусь у коханні, то спершу мушиш зважити, як це освідчення сприйметься. Коли ти хочеш врзати комусь правду-матку, то 10 разів провидіння зверху ніби зупинить тебе на півслові, лякаючи страшним каяттям. Це дає мені підстави казати, що природною людиною може бути хіба в туалеті, та й то коли ніхто не стоїть під дверима. Природна людина серед решти людей — ідіот, хам і посміховисько. Виклик. Герой. А героїв треба знищувати. Таке їхнє призначення, і такий принцип колективного життя істот, в яких працюють 5% мозку і які на 90% складені з протічної води. Десь я це вже чув.

У кожному обл- і райцентрі я поставив би по Голгофі. Треба піднімати металургійну промисловість. Уявляєте, скільки сталевих кілків довелось би виробляти заводам! У цьому був би глибочезний духовний зміст. Кожного дня люди обирали би з-поміж себе найдуховнішого — і цілою церемонією вели би на Голгофу, більшу й малу. Все це — в прямому ефірі ZIK. Людство нарешті відчуло би своє покликання.

«Шануй циніка, бо його вустами глаголить гола правда», — писав колись мій улюблений Ніцше. І не помилявся.

Він закінчив у психушці. Вельми вдале місце для найтверезішої людини на зламі століть.

— Гола правда, кажеш...

Моя подруга — вар'ятка ще та. Вона теж любить Ніцше. Власне кажучи, вона й підкинула мені перший

томик, з якого почалося вихороподібна переоцінка всіх моїх засад. Я деколи приїжджав у гуртожиток, де ночували (не жили) мої університетські друзі. Комендантка з хімічною завивкою і в'їдливим характером чомусь дуже симпатизувала мені, навіть дозволяла несанкціоновано ночувати у дівчат. Вони мене клали на ліжко своєї співкамерниці, вона на той час мала хорошого кавалера з квартирою, куди ходила по свою порцію сперми. Ми допізна балакали, мене частували смаженими макаронами (навіть не знав, що колись таке їстиму, та ще й із сосискою), ми пили найдешевше вино, від якого фарбувався язик, хтось поверхом вище приносив гітару, на якій ніхто не вмів грати, але це нікому не заважало співати галіму попсу під ритмічне бринькання. Ці вечори були ніби проривами, кожен із нас хотів щось епатажне виловити з надр свого dna. Моїй ніцшеанській подрузі з цим завжди таланило, але того вечора вона перевершила навіть мене.

— Я нікому такого ще не говорила, але раз так діло...

— Ну давай.

— Я не знаю, що ти...

— Не тягни.

— ...що ти адекватно зрозумієш...

— Давай як є.

— Це стосується моєї мами.

У кімнаті з запахом зошитів зависла пауза. Слово «мама» — найбільш проблемне для кожної суцільної людини. Всі ми трошки травмовані нашими батьками. Тяжчих і більш переплетених взаємин, зітканих із діаметрально протилежних відчуттів, ніж зі своїми матерями, люди не мають. Цей крутий заміс дуже контрастних емоцій носить кожен — навіть той, у кого з мамою повна ідилія. Зрештою, такого не буває. Просто

не буває. Ми або переростаємо своїх мамів, або назавжди лишаємося під ними. І в обох випадках це болісно нерівні стосунки. Це або перевага, або залежність.

Я аж підвівся в очікуванні нового перлу відвертостей.

«Я звертаюся до мами на ви і ніколи не кажу їй, що люблю. Навіть по телефону, — сеанс сповіді розпочаю. — Не подумай поганого — я її люблю. Я її дуже-дуже люблю. Просто не можу себе пересилити висловити це. Навіть коли я з нею бачуся, то інстинктивно підставляю щоку першою, щоб самій не цілувати. Вона для мене не є огидною. Її запах не знуджує мене. Хоча скажу чесно, мені довелося якось мити їй волосся. Це були дуже дивні відчуття. Чи то через фарбу, чи то я не звикла, але в ту мить я наче мила голову ляльці. Я не знаю, чому так — адже в мені живуть надзвичайно глибокі почуття доньки до мами. Я завжди страждатиму через те, що вона не реалізувалася ні в професійному плані, ні в інтимному. Я дивлюся голлівудські фільми, де головними героїнями є ексцентричні, густо нафарбовані комічні жіночки з п'ятим розміром — і мрію про таку маму. Я знаю, з такими егоїстками, хоча й кумедними, буває важко в реальному житті, однак таку егоїстку я з задоволенням перша цілувала би в щоку. Я брала б її до всіх своїх колежанок, ми голосно ржали б і видавали анекдот за анекдотом. А свою я просто люблю в душі. Вона в мене дуже складна жінка, хоч і проста до неможливості. Вона не вміє бути акторкою, вона надміру проста. У випадку з мамою я вперше зрозуміла, що простота буває надмірною. Вона навіть коли намагається (в тім то й річ, що намагається) бути дипломатичною, то це так награно, що краще було би вислухати від неї щось міцніше. Вона дуже добра і дуже зла водночас.

Добра тим, що присвятила себе дітям та онукам (це дві мої сестри постарались). І зла через те, що присвятила себе дітям та онукам. Величезна кількість суперечностей зіткнулися в її душі. Вона любить своїх дітей — і їх дзьобає. Вона пишається мною — і дорікає. Вона недобре думає про людей, але майже постійно керується їхньою узагальненою думкою. Мама — значуща фігура в моєму житті. Значуща своєю відсутністю. Вона існує, і це прекрасно. Мені приємно телефонувати їй — приємний сам процес набирання циферок. Однак здебільшого я мовчу у слухавку і ставлю простенькі запитання інформативного плану. Все, що мені треба знати, — що мама існує, вона живе у своєму і цьому світі, дихає, ходить на базар, відстежує турецькі серіали. Водночас мами ніби й нема: я не вдаюся в суто жіночі шептання, не обговорюю своїх проблем, не ділюся своїми клопатами, бо від цього вони тільки важчають. Якщо я їй розповім одну проблему, то піду від неї з десятьма. Вона — мій стимул робити все перфектно. За це я їй вдячна, у цьому вона — справжня мама. В неї немає серединної, виваженої позиції. Для неї людина або найкраща, або найгірша. Причому одні й ті ж люди періодично потрапляють в обидві категорії. Вона майстерно вміє докоряти. До останнього часу її улюблена фраза (щоправда, мені з сестрами вдалося її трохи відучити) — «ти мене до гробу доведеш». Коли я жила з нею, ще до вступу, вимовлялася ця фраза з усією серйозністю і трагізмом. Попервах я сприймала цю фразу дуже всерйоз. Потім із мотивів самозахисту я почала цю фразу не сприймати. І саме тому попросила маму її не вживати, бо я починала помічати, що завдяки цій фразі смерть мами не стала би таким жахом, яким має бути. Моя мама жила і живе чужим життям. Спершу —

нашим із сестрами життям, а тепер — онуків. Завдяки старшому онукові вона заново проходить шкільний курс за 5-й клас. Вона ставиться до політики так, як ставиться моя найстарша сестра. До життя ставиться так, як ставиться її мама. Вона слабка і навіть безсила, тому стала панікеркою. Я люблю її, але десь дуже внутрішньо, на рівні материнської плати, в яку записано вичерпний перелік необхідних для людини чуттів. Я ніби звідти, з жорсткого диска, видобуваю свою любов до мами. Тобі це знайома?»

Надворі — дощ. Його стукіт об металеве підвіконня поширює в кімнаті атмосферу ендемії, замкнутості. На мене дощ ніколи не діяв депресивно. Навпаки. Я змалку полюбляв вештатися під дощем у високих ґумаках (ми їх називали «боти»), віднаходячи найглибші озероподібні калабані. Мені подобалося відчуття змоклості, в цьому бродінні під зливою самовідтворювалася ритуальна дія хрещення. Потім мама мене висварювала, бо передбачала ангину. А мені було все мало. Я ніяк не міг очиститися.

Гола правда неодмінно дарує стан легкості, а з цим у дорослих людей хронічні проблеми. Діти жорстокі до своїх батьків. Тому я, найімовірніше, не матиму дітей. Комусь же ж треба розімкнути це зачароване коло взаємного травмування. Виростаючи, діти мстять за кожен рік своєї безпорадності, своєї прив'язаності до того, хто їх привів на світ. Ця помста — чи не єдина з наук, яка легко дається. Я помітив, що дорослі люди про своїх батьків інколи говорять займенниками. Вона, він... Дорослі діти ніби змушені шукати у своєму розграфленому житті місце для тих, кому потрібна лише увага — зміст усіх нестач. Люди, які не змагалися зі своєю мамою, не знають, що таке життя. На світі не

існує жодної мами, яка не заважала би дітям. І взагалі — що це за мама, якщо вона не нервує своїх дітей, не страждає через них і не завдає їм страждань? Глибокі стосунки мають бути замішані саме на цьому.

Моя мама панічно боїться таких розмов. У неї в такі моменти розбігається лексика, на плиті моментально починає кипіти віртуальне молоко. Вона — не для розмов про високе, і загалом це не зле. З нею добре розмовляти про новинки на гуманітарці, де торгують білоруси. Вона мастак розповідати, хто новий помер і звідки я маю знати цього мерця. Їй неабияк до снаги описувати вчинки сусідів, з усіма умовиводами. Нобеля їй можна присуджувати за аналіз поганих рис характерів різноманітних людей. А от усілякі мудрування й відвертості — не її коронний номер. Вона по-своєму щаслива, перебуваючи у світі односкладних речей, вистоятих і перевірених часом. Я боюся її розчавити. Я постійно боюся її розчавити.

— Ви кохали Ігоря, який помер?

Мама не сподівалася на таке запитання. Зараз вона на пенсії. На підставі педагогічного стажу вона туди вискочила за першої-ліпшої нагоди, оскільки на той час розмір пенсії перевищував розмір зарплати. Я мастив маслом канапки на забаві з нагоди її виходу на пенсію. У класі сольфеджіо зібралися вчительки, втішені тим, що можуть її ставку розподілити між собою. У неповні 50 мама розпочала життя пенсіонерки. Базар, телевізор, посуд, онуки, бульба на зиму, ошадкаса, ти взяв шапку? Я отримав дієве щеплення проти пенсійного життя.

Раніше вона так само вискочила заміж. За мого тата. Хоча любила іншого хлопця. Ігор, мій фантомний тато, помер від гангрени, коли йому було 18. Я бачив його

фотографію — неймовірно красивий, ну неймовірно красивий. Брюнет, білі зуби, проникливі очі з іскринкою, чуттеві, м'язисті губи, зграбний витончений носик, сексапільна щетина, якою можна було би рекламувати електробритви. Його батьки — спадкові освітяни, місцева інтелігенція, завжди по-панськи, неквапливо походжали попід руку. Моя мама теж була дуже вродлива, їй неабияк личила перука в ретрофранцузькому стилі, тоді навіть незаймані дівчата носили перуки. Вона мала шикарні ямочки на щоках і ніжну шкіру, мов у манекена.

Мама зустрічалася з Ігорем, мали серйозні плани. Однак на спортивному турнірі Ігор ушкодив коліно. Він не надав тій травмі особливого значення. Кинулася гангрена. Ігор зліг. Мама щодня відвідувала його, вони подовгу залишалися наодинці, але я ніколи не дізнаюся, про що в таких випадках розмовляє закохана пара приречених. Медики благали дати дозвіл на ампутацію. Він міг би жити донині, я міг би сидіти на його колінах, адже протезування демонструє чудеса прогресу. Він уперся, як баран:

— Можете мене розстріляти, але я не дозволю відрізати ногу.

Не знаю, чому мама не знайшла таких слів, які могли би розтопити його ультиматум. Зрештою, чому не шантажувала, чому не вдавалася до заборонених прийомчиків жіночого маніпулювання? Можливо, і вдавалася. Все марно. З моєї мами, як і з мами ніцшеанської подруги, погана акторка.

— Ми зустрічалися, — знехотя почала мама, знаючи, що від мене не відкараскається. — Він був найгарнішим хлопцем у школі. Його мама не дуже була в захваті, що він за мною бігає, бо я була донька репресованих, а

вони — вчителі. Між нами було почуття. Дуже сильне. В мене більше такого ніколи не було. Ми ходили в кіно, і він навіть потайки привів на один із сеансів своїх батьків — але так, щоб я цього не знала. Я тоді страшенно образилася, закатала йому скандал.

— Скажіть, а нащо було закопувати ті обручки?

— Така традиція була.

На похорон Ігоря зібралось все містечко. Люди обожують чужі трагедії та горе. У пошуках свого катарсису можна безконечно споглядати на чужий траур і побивання. Весь передпокій, де лежало тіло, було заставлене білими лілеями. Мама досі ненавидить ці квіти. Коли бабця ненароком їх посіяла, то мама згодом усіх їх педантично виполола. Услід за труною незаміжня дівчина, навіть не заручена, несла 2 обручки. Їх закопали разом із Ігорем на цвинтарі. Вона несла їх на невеличкій ромбоподібній подушечці пурпурового кольору. Як обітницю, що без нього вона вже ніколи не буде щасливою. Це була процесія прощання з жіночим щастям моєї мами. Вона виконала свою присягу сповна. Гарантом служив загальноміський перфоманс із закопування обручок у глину під пильним поглядом населення. Цей акт мав надзвичайну містичну силу, і Ігор досі сниться мамі як попередження лихих подій. Вона ходить до нього на цвинтар, хоча минуло півстоліття. Ігор є її вічним якорем, перед яким незручно бути щасливою.

— А чому вийшли за тата?

— Бо він так хотів. Він сказав: вона буде моєю. Він мені навіть ноги мив. Це вже потім він змінився. Це все його колеги, його робота. Там усі гуляли. Бавилися в ромашку — бабу пускали по колу. Один із них був лікар, то, кажуть, дезінфікувався марганцівкою, щоби не підчепити якоїсь зарази.

Я дуже полюбляв порпатися в нашій стінці. Завжди знаходив у цих численних шухлядах-поличках-перегородках-нішах-закапелках щось цікавеньке. У більшості випадків воно було взагалі не ужиткове. Зайві, непотрібні, напівсправні речі, які зберігалися невідомо навіщо на якийсь-то випадок, який ніколи не наставав. Я перебирав ці предмети, уже давно позбавлені свого прямого призначення; вони лежали в нашій стінці, як на китайському складі всякого непотребу, знеструмленого, облупленого, надгризеного марнотою лежання. Всі ці списані предмети несли на собі відбиток минулого життя, коли все довкруг квітло, і в цьому житті моя мама — молода, усміхнена, з ямочками — іде закохано за руку з прозористим силуетом, кремезнішим за неї, на двох ногах.

І ось в один із канікулярних днів я дістався до однієї з антресолей, в якій міцно спали папери. Не без допомоги табуретки я виволік звідти всі метрики, шкільні альбоми, медичні книжки з поліклініки, власноруч писані рецепти випічки, документи на нерухомість, іншу целюлозу. А це що? Я натрапив на коричневий блокнот. Звичайнісінький блокнот у клітинку, ледь-ледь дрібнішу від моїх звичайних зошитів, у шкіряній палітурці з несиметричним тисненням.

Із дитячою цікавістю я почав гортати сторінки. Геть порожні. Нічого всередині. Ніякого тексту. Самотні клітинки і нічого більше.

«Чого буде тут лежати?» — по-господарськи подумав я і почав по одній виривати сторінки, акуратно складаючи їх поштучно на купку — мамі згодиться.

Знешкодивши більше половини блокнота, на одній зі сторінок, унизу по діагоналі, я виявив напис кульковою ручкою. Буквально кілька слів. Моїй Галі з

любов'ю. І підпис. Незнайомий підпис, у нас так ніхто не підписувався.

Увечері я вперше побачив маму в такому стані. Вона і плакала, і злилась, і ридала, і добряче вгрила мене рушником для витирання посуду, її руки тремтіли, лице корчилось у всіх можливих пантомімах болю. Я інтуїтивно відчув, що зайшов на terra incognita, незвідану землю з незчисленною кількістю пасток, кожна з яких була живим докором.

— Що ж ти накоїв!!

Вона сиділа на підлозі, підібгавши коліна, нервово тримаючи в руках розчленований блокнот, по одному аркушику пробувала назад запихнути в коричневу шкіряну обгортку, ніби відмотуючи плівку часу назад. У неї нічого не виходило. Вона розуміла, що на підлозі вона бачить розкидане поштучно своє життя, свою жіночу долю, закопану на цвинтарі. Цей блокнот був символічно чистим, порожнім. У ньому не було жодних записів — ні щасливих, ні мінорних. Я вперше зрозумів, що спогад мусить мати свій матеріальний еквівалент. Я мимоволі став його убивцею. Мама, похнюплена сидячи на килимі, перебирала всі ці листочки і ніби прощалася з цілим пластом своїх спогадів. Ще декілька днів після цього я помічав в її очах невимовний біль. Цього блокнота, точніше, його решток, я більше ніколи не бачив.

— Можна щиро?

Мама настовбурчилася вся. Мені потрібно це сказати. Конче потрібно. Інакше я ніколи не злечу. Мені складно бути добрим сином. Я півжиття хочу відірвати від себе оце все домашнє, залишити його у старих фотоальбомах, у пам'яті на дотик, у своїх дитячих розмальовках, таких кольорових, таких невимовно

світлик. Я хочу носити в собі всі ці спогади у вигляді заархівованих файлів. Вони дуже могутні, дуже ємні, дуже концентровані. Деякі з них я ніби заново переживаю, приїжджаючи до мами, і я хочу, щоби так було завжди, щоби ці спомини не зазнавали постійної актуалізації, адже вони тоді перестають бути теплими споминами. Мені складно бути добрим сином. Мені потрібен високовольтний мур, яким я міг би відгородити свій власний простір, своє власне життя з моїми власними демонами. Мені доконечно потрібне абстрагування від усього, що має пуповину, предтечу. Надмірна близькість мене руйнує, я для цього не створений. Мені складно бути добрим сином. Мені потрібен усього-на-всього метр санітарного простору, який рятує від безповоротного розчинення в чужих життях рідних мені людей. Ця ноша надто тяжка для мене — бути чийось епіцентром. Так краще, коли гірше. Я хочу, щоби ви знали: я люблю вас, мам. Я про вас багато думаю. Я справді дуже і дуже люблю вас. І тому не можу бути з вами аж надто близьким.

Коли я народився, лютували хуртовини і страшні морози. Тому тато не зміг одразу приїхати. Він потелефонував, і йому медсестра, переплутавши графу, сповістила:

— У вас дівчинка.

Тато почав обмивати з'яву на світ Дарусі. Даруся виявилася мною — і тато цю дивовижну метаморфозу обмивав іще півроку. З-поміж іншого це було однією з причин майбутнього розлучення. Я часто пригадую своє дитинство. Щаслива то була пора, тому що безвідповідальна. Я виріс у власному двоповерховому будинку з садом і травою. Найглобальніше відчуття мого дитинства — бажання, щоби мене жаліли.

- Ой який ти бідненький, що ростеш без тата...
- Ой який ти бідненький, що він ухиляється від аліментів...
- Ой який ти бідненький, що він не цікавиться твоїм життям...

То були найсолодші усвідомлення дитинства. Кожна доросла людина тужить за дитинством — за часом, коли тебе жаліють аж до млості. Я був маминим синочком. Безмежно її любив, був її продовженням. Мене не можна було відлучати від неї. З першого дзвоника я виніс дві яскраві згадки. Перша — ми ледь не спізналися, бо мене натерли клятї сандалі. Друга — я поглядом знайшов маму в гущі незнайомих грудастих тіток і був безмірно щасливим, коли ця езекуція скінчилася і мене за руку вели додому. Я ж бо не знав, що наступного дня моє життя кардинально зміниться.

Раптом зі свого прекрасного світу машинок, намальованих крейдою автотрас на бетоні, забав у лапанки з м'ячем я потрапив у жахливий світ регламенту. Підйом о сьомій. Я ще сплю, ловлю ці найсолодші залишки сну, а мама натягує на мене колготи (радянські, сірі й дуже теплі аж до щипоти). Сніданок крізь пелену, яєшня, смак розлитого жовтка, тверде масло, яке не піддається розмазуванню на хлібі. Потім — дорога до школи. Щойно світає. Я дивлюся на заспані вікна і ніяк не можу збагнути, який придурок придумав заняття о 8.30.

Та тільки-но я переступав поріг школи — починав приходити до тями. Я раптом розумів, що мене запропорюють у в'язницю, де ти мусиш змінитися і де ти не маєш вибору. Вибору — засадничого фундаменту вільної людини. Даремно зараз деякі люди тужать за совковою школою. Вона дитину знелюднювала. Привчала до життя серед несвобідних істот. Сидіти тихо, руки

тримати на парті, виконувати всі завдання і виходити в туалет лишень із дозволу цьоці в окулярах за столом. І головне — тут немає мами.

Точніше, вона є — за дверима, в коридорі. Перші три місяці мама сиділа в коридорі на лавочці, а я під час кожного уроку виходив перевірити, чи вона тут. Я був привчений, що в мене немає тата, тому треба було щоразу перевіряти: я не один у Всесвіті. Є вона. Найрідніша.

Одного разу я вийшов у коридор і побачив під вікном порожню лавку. Це було дуже страшно. Це була мить найграндіознішого страху всього дитинства. Лавочка, на якій сиділа мама, виявилася порожньою. Мій тил — зник. Моє життя спорожніло. Лавочка гола. Її нема.

Кувалдою довбало голову хаотичне запитання: що робити? Млосний холодок у животі. Тотальна розгубленість. Щось обірвалося всередині. Це було нестерпно. Мене поглинула товща непроглядного жаху. У кожній людини найстрашніші моменти в житті мусять бути пов'язані з мамою. Інакше це — не найрідніша людина.

Тоді, в нульовому класі, я обнулив усі думки і рвонув на вихід. Була зима. Я в тапочках на гумці (щоб не спадали), у шкільній уніформі вилетів зі школи і щодуху побіг. Очі. Перелякані, великі, вологі, сіро-зелені очі — ось що я собою являв, коли влетів до хати, весь перемерзлий і присніжений. Але безмежно щасливий — тут я знайшов рідні душі. Це було перше усвідомлення, що навіть у безвиході є вихід, і він — у живих людях.

Мене не сварили. Того дня наша родина була переповнена мовчанкою. Наступного дня мене повезли до місцевого екстрасенса і знахаря. Він провів нехитру маніпуляцію руками над моєю головою, пролепотів якісь

молитви і сказав, що все буде добре. За тиждень дитина, яка кожного уроку виходила перевіряти наявність мами на лавочці, записалась до групи продовженого дня. Порожня лавочка в коридорі мене вже не лякала. З лавочки моя мама пересіла всередину, відтоді я потребував не її фізичної присутності поряд, а постійної присутності всередині, в думках. В якийсь момент я слухняно віддав бабці всі мамині фотографії, на яких спав. Сни від того не стали блідшими.

Вони вдвох жили дуже інтимно, бабця і дідусь. В їхньому мовчанні було щось каркасне, на що нанизувалися будні. Приходячи зі школи, я часто спостерігав картину, як бабця порається по хаті, дідусь читає газету чи книжку, між ними розлита умиротворена тиша побуту, вона проникає в кожную шпаринку їхнього маленького дому, що його вони купили невдовзі після повернення з Сибіру. Раніше це був ніби сарай, у задній кімнаті якого господарі тримали кіз. Оцей-от дім, сяк-так доведений до пуття, був їхнім скарбом. Я їх дуже розумію.

Щодня ми мусимо втікати від усіх. Прийти додому, зняти маску, всістися на чиїсь коліна й обійняти. Щоб оточила тиша. Мертва жива тиша. Просто зараз герметичне вікно захищає мене від звуків і запаху маси. Крихітно цокає годинник. У надрах чайника на кухні ледь чутно починає бурлити вода. Биття серця і дуже розмірене дихання скасовує геть усе. В секторі Газа щойно стався жакливий теракт, який повідривав ноги дітлахам. В Індонезійській зоні оголосили про наближення цунамі. Трьома поверхами нижче сьогодні вранці помер сусід-діабетик, якого лікарі несли на простирадлах неприкритим і з напівроззявленим ротом.

Там зараз траур і неспокій через алярмове збирання довідок. На Східноазійській біржі стався обвал. У будинку навпроти зараз лунають добірні матюки алкаша на адресу його дружини, яка вперто терпить ці знущання. На Топольній зараз тривають кільканадцять операцій, і деякі з них невідомо як закінчаться. На Донбасі зараз спалюють синьо-жовтий стяг. Усе це — там. Мені на все це начхати. Наплювати. Насрати. Тому що тут — биття серця і розмірене дихання. Заради цього варто жити. І боронитися. Я повільно обіймаю за шию і притискаюся до вени в районі мигдалин. Вона періодично розширюється, наснажуючи мене бажанням жити і терпіти. Втеча в домашню капсулу — це найкраще, що придумало людство для свого захисту від ближнього. Я не пригадую маминої сім'ї, але я бачив бабцину, і сам себе топив у цьому спокійному затишку буднів, навчаючись навіть мовчати в унісон. Мама Текля померла з думкою, що все могло би бути інакше. У неї мусіли бути потріскані чорні п'яти.

— У вас є квиток на Київ?

Мене запросили на чергову конференцію з прав людини. Штучна білявка з каси неохоче набрала на клавіатурі якісь шифри, зрозумілі тільки їй, і повільно надала інформацію:

— Є два купе. Верхні. І плацкарт — бокові.

І завмерла. Я завмер також. Плацкартні бокові відпадають автоматично — я все-таки людина. Спати на боковій полиці в плацкарті, де пасажери снують повз тебе цілу ніч, з вікна дме і ти прокидаєшся від страху заgrimіти у вузький прохід — це випробування не для мене. Причому за ту саму ціну, що й плацкарт нижній. Чому однакова ціна — це мене завше дивувало. Навіть на базарі залежані й почорнілі банани збувають удвічі дешевше.

— Прошу один квиток. Купе. Верхнє.

— Біля туалету?

Я вдруге завмер. У жодному потягу в жодній країні світу не існує такого поняття, як «купе біля туалету». А навіть якби й існувало, то інша ціна була би. Дивна ця Укрзалізниця. На її місці я зробив би у вагонних туалетах евроремонт і брав би за місця біля них подвійний тариф.

— А нема іншого?

— Є. В купе зразу біля провідника.

Я завмер утретє. Блондиниста касирка відкрила мені три нових різновиди купе: звичайне купе, купе біля туалету і купе зразу біля провідника. Усі — за одну ціну. Але кожне з цих купе має свої особливості, тобто кожне купе, яке вартує однакову суму, насправді є відмінним. Заморока не для кожного.

— А яке краще? — песимістично спитав я, хоча й передчував усю марність свого запитання.

— Краще посередині вагона. Але таких нема.

Я взяв квиток у купе біля провідника. Подумав собі, що від провідника, сподіваюся, буде пахнути краще, ніж від туалету. Я таки поїду на ту конференцію. Мама, довільно переказавши останню серію «Роксолани», спитає:

— А чо ти їдеш? По роботі?

— Конференція. Міжнародна. На мою тему, — це в нас такий пароль.

— Будеш там виступати? — боязко питає мама, яка ні разу ніде не виступала, навіть на педнаradі у школі.

Багатьом матерям було би спокійніше, якби ми ніде не виступали і спокійненько собі жили на півставки провінційного вчителя географії. В її очах, напевне, я герой і дурень в одній особі (завжди забуваю уточ-

нити). Її життя — типове життя того покоління, яке свідомо уникало зовнішніх ризиків і ніколи не лізло на рожен. Часи змінилися, але звичка ховатися від життя за заштореними вікнами лишилася. Не вип'ячуватись із загалу, не вивищуватися над низьким горизонтом розміреної звички, бо за це дадуть по голові якщо не люди, то саме життя. Ця філософія діогенівської втечі є рятівним колом для цілого покоління. З тією різницею, що Діоген шукав у своїй бочці просвітління, а те покоління шукає самозабуття.

— Ну а чого тоді їхати? Звичайно, буду виступати, — цього й не треба було казати, адже мама по замовчанню знає, що без цього я не обійдуся. Хоча її логіка позірно правильна: навіщо комусь щось доводити? Світу не зміниш — улюблена істина не одного покоління, привченого до корму згідно з розкладом.

Щоразу, коли я на якийсь час кудись їду, то виразно переконаюся: я несамовито люблю Львів. Маючи за спиною велику кількість прощань зі Львовом, я вивів для себе досить ємне означення, яким є Львів. Це місто, в якому всього є багато. Багато таланту і багато плебсу, багато креативу і багато примітиву, багато краси і багато потворності, багато любові і багато ненависті, багато модерного і багато допотопного, багато естетики і багато несмаку. Усього — багато. Те, яким є Львів, залежить від того, ЩО саме ти помічаєш більше. Хто не хоче помічати багато доброго — той завжди віднайде ще більше поганого. Все залежить від того, яке з цих «багато» переважить. Розгадка Львова полягає в тому, що ці «багато» не антагонізують, не змагаються між собою. Багато доброго переплелось з багато поганого — і вже становлять нерозривний організм, багатий на все. Совок, капіталізм, прогресивна Європа, просто

Сихів, просто Левандівка, Стрийський парк, кмітливі кнайпи, забігайлівки з жирними столами, вишуканість, сморід, самобуди, сецесія, привласнені катедри, рум'яні мормони, готична молодь, нацики в балонових куртках — увесь цей коктейль уламків із різних часів-світоглядів-стилів приперчений самовдоволенням. Якби Львів був стравою, то його рецепт полягав би в приправах. Львів навчився штучно присмачувати себе. Тут треба платити не за каву, а за сердечко з піни. Не за пляцок, а за пудру, просіяну крізь трафарет, та ягідку фізалісу. У Львові губиться смак основи. Львів — майстер дивертисментів і оздоб, розрахованих на емоційне, естетичне сприйняття. Львів — ас другорядностей.

Коли всього є багато — створюється ефект перенасичення і загубленості. Тонкі натури ризикують утопитися в потоці безперервного фесту, і тому той Львів, в якому я розчинився, практикує атомізованість. Де-не-де, незалежно один від одного, опираючись на вузьку локальність, відбуваються тисячі подій для десятків людей. Атомізація суспільства — неминучий тренд майбутнього, і він уже взяв нас за горло.

Стосунки обдарованих та обділених — ось моя вічна трагедія. Обдаровані підсвідомо прямують до стану автаркії — стану, який полягає в мінімальній кількості стосунків із зовнішнім світом. А обділені нікуди не прямують і нічого не спрямовують, вони просто переспівують по телефону Паваротті, декламують поезію про чебрець дитинства і тишком-нишком, коли ніхто не бачить, кайфують від кривого зеркала. Обдаровані приречені на обділених, а обділені чхали на обдарованих. Так і живемо, душа в душу, говірливі самітники, які обросли сотнями зв'язків не для душі. Самотність — як різновид душевного карантину.

З мене дуже хороший мандрівник. Буваючи в різних містах, я намагаюся ніздрями вловити саму атмосферу. Бо в ній — уся інформація. Жодне місто просто так не постає. Хтось мусів був прийти на цей пагорб і оселитися з цілком конкретною метою — вижити. Міста не з'являлися спонтанно. Це обдумане насильство над простором, штучні творіння людей ціною наруги над незайманою природою і площею. Місто — це нова якість, в якій людина мусить відмовитися від повної свободи та інстинктивних звичок. Унітаз на восьмому поверсі панельного будинку, суцільна бруківка навколо, трав'яні газони, якими заборонено тупцюватися, світлофор, промзона, тролейбус-трамвай, притишені розмови в кав'ярнях, робочий графік з 9 до 18 — усе це місто, добровільна угода людей, які захотіли зорганізуватися у щось дуже умовне з метою самообмеження. Хоч би якими вічними здавалися зорі з мого балкона, місто стає містом якраз завдяки своїй ненормальності. Ось чому древні люди, аби якось облагородити свої міста (свої дітища), придумували патронів із сонму святих і великомучеників. Цей самообман допомагав бодай якось виправдати факт існування неприродного місця, в якому люди погоджуються жити ключицею до ключиці.

Коли термін висилки до Сибіру добігав кінця, Стефко й Іруся просто марили поверненням до свого рідного Львова, в якому вони познайомилися на слизькій бруківці та шлюбували одне одному. Десь так само ізраїльтяни марили землею обітованою, спинним мозком відчували справдження пророцтва. Всі життєві плани антисоветчиків були скеровані на Львів. Моя мама народилася ще там, у Красноярському краї, всі її дитячі фотографії зафіксували позаду неї дрімучі пейзажі

лісових масивів, непрохідних і правічних. Із нею, 4-річною, вони поверталися через Москву. Дорога зайняла близько тижня. Це була рееміграція людей, які їхали в порожнечу своїх сподівань. Вони не знали, що їх чекає. Вони не знали й того, що їх тут ніхто не чекає.

Львів їх не чекав.

Львів зустрів їх дошкульною зливою. Лило, наче з відра, несамовито періщило по вокзальному даху, вітер задував жмені холодної дощівки аж на перон. Три людини ступили на львівську землю, обітовану і вимріяну. В надії перестрибнути ці 8 років і лишити їх гнити в сибірській мерзлятині. Вони з боку себе не бачили, тому могли піддатися самообману. Насправді ж на їхніх лобах біжучим рядком блимало тавро антисоветчиків. Його несила було стерти нічим, навіть походами на першотравневі паради чи піонеризацією своєї доньки. Їхня справжня, невдавана сутність унеможливлювала комфортне існування в шизофренічній системі координат, де кожен шукав свій різновид ескапізму від дійсності. Ірусю все денервувало, валізи намокли, в парасолі вилізла шпиця, взуття не передбачало такого потопу, і всі ці люди навколо — ну що за обличчя в них? Звідки все це повилазило? Хто ці людиська?

У помешканні, звідки «евакуювали» Ірусину родину, жили вихідці з села. Вони розібрали буржуазний п'єц, вимощений із австрійських потрісканих кахель алябастрового кольору. Вони і сотні тисяч «вони» прийшли на все готове, відібрали, привласнили цей простір, обжитий і нагрітий кимось до них, кому не пощастило. Ці нові мешканці, мабуть, ні в чому не винні. Гарантом їхньої невинуватості є амнезія, яка стала їхнім повітрям. Вони агресивно відганяли від себе думки, що це не їхнє місто, не їхнє місце. Вони теж боялися наймен-

шого стуку в двері. Ці люди почали обживати Львів, як злодії: жити тихо, говорити тихо, діяти тихо, думати тихо — щоб не повторилося все те, що бачили ці стіни.

Вони двоє плюс дитина обережно йшли містом свого попереднього життя. Іруся не впізнавала його.

— Невже це Львів? Це не Львів...

Це котресь із багатьох безтілесних міст, повз які проїжджав їхній локомотив. Ну чому не існує машини часу, яка моментально транспортувала б їх у той Львів, який дуже скоро перетвориться на забитий крик глибоко під бруківкою? Теліпаючись із Сибіру цілий тиждень у залюднених плацкартах, вони мріяли потрапити на вулички міста, яке колись було гамірним східноєвропейським містом десь на периферії звабливої імперії, у змалілий Вавилон, мішанину запахів, звуків, цинамону, людського поту, базарного торговища, пивного хмелю, цехів, католиків, пейсатих євреїв із горбатими носами в чорній воронячій одежі. Кудись повністю зникли написи латиною. Жодного. Ніби прийшов велетенський бик і шершавим язиком усе злизав. Зник казан десятків різних ідентичностей, що нагадував клаптиковий печворк різних різностей, які то ворогують, то вживаються, то розрегульовуються на різні рівні, то просто творять намішаний горох із капустою, такий дивний, еkleктичний, інколи смачний, інколи не дуже. Там, де компактно мешкали євреї під супровід цибулево-часникового амбре, вештаються пролетарі, теж зі специфічним супроводом. Помешкання тих, кого раптом не стало, перетворилися на пристановище духів, спогадів, поспішної втечі. Сюди зайшли селяни-пролетарі-кадебісти, занесені сюди бозна-звідки і бозна навіщо. На все готове. На ще теплі шафи, кременси, п'єци, кухні. Нові люди заходили у несвої квартири і дивилися з

сумних вікон на краєвид, вважаючи його своїм. А він ще вчора був краєвидом когось іншого, і він назавжди запам'ятає погляд Ірусі, повен сліз і розпуки.

На ще теплі полички у шафах лягли нові рушники. У ще тепле ліжко ліг хтось-то. Вицвіла пляма на стіні від родинної фотографії довго не пустувала, на той самий цвяшок було повішено нове фото або й просто дешеву картинку з голограмним ефектом. Ще теплі стіни навіки охололи, ніби на них подув арктичний вітер тотального забуття. Все, що ще вчора дихало живизною, в один день намертво закрістило й онімело. Стіни вже не були носіями чиеїсь пам'яті, а стали просто несучими стінами, які можна було перекроювати, переставляти, перепланувувати так само, як змушувати русла річок текти у зворотному керунку.

Ніхто з родичів і знайомих не прийняв їх. Усе-таки двоє дорослих людей, та ще й з причепом. А квадратні метри й без того мізерні, вони розраховані на одноосібне життя в клітці без власної плити та унітазу. Навіть на одну ніч — ні, ніяк. А от мама Текля прийняла. Вона ніби отримала шанс розпочати все з чистого аркуша, як тоді у прокурора, і вона почала своїм кострубатим почерком писати нову історію. Ясна річ, у ній не знаходилося місця розмовам про те, чи вчинив Стефко правильно. Це була табуйована тема.

Зате клаптиковий Вавилон був зовсім поруч, на відстані одного автобусного рейсу. Ці двоє плюс дитина не мали анінайменшого шансу прописатись у місті своєї заповітної мрії. Це виключено. Закрите місто, закрите не лише для них. Усе, що вони могли собі дозволити, — тупцювати довкола нього, проникаючи в його нутро на певну кількість годин — і назад. Місто обросло спальними районами, в яких люди упродовж усього життя

не живуть, а сплять. З'явилися істоти нового часу, які чудово в нього вписалися з усім набором лицемірства в бонус. Ще теплі шафи, ліжка, стіни замовкали назавжди, ніби боячись порушити цю колективну дволикість.

Мама Текля трактувала пережиту історію свого сина як фантом, давню бувальщину, колоритну екзотику, щось гротескне, міфологізоване, майже заморське, далеке, крізь холодне скло, глибоко історичне на рівні загибелі Помпеї чи зникнення цивілізації майя. Все це було десь удалині, не з ними, не тут. Амнезія — хороша штука, хай би що хто казав. Бо пам'ять — це м'ясоїдна субстанція. З нею треба обережно.

Я народився у Львові, виріс поза ним і знову влився в нього якраз у той момент, коли в місті епідемічно ширився синдром утікача. Виштовхнуті Львовом люди не повертаються назад. Вони його люблять на відстані, від того їхня любов набуває ознак витриманого коньяку. Виштовхнуті Стефко й Іруся мешкали в австрійському будинку. Там були мармурові сходи і мідне поруччя. Половину його вже стибрили, причому мешканці цього ж будинку. В середині — чудовий дворик. Але якась наволоч накидала туди трухлявих дощок і поставила розколупаний диван, з якого вульгарно стирчать пружини, закликаючи на себе сісти. Внизу, на першому поверсі, хтось наклав купу. Я не ветеринар, але господарі цієї псини мали би змінити їй раціон.

У цьому будинку колись жив власник приватного бакалійного skleпу з усією родиною. То були австрійські євреї. Зараз у ці вишукані палати потрапили нові мешканці. Іруся мала б їх ненавидіти за всі ці обписані стіни, але їх по-своєму шкода. Вони теж пережили страшну трагедію. Вони потрапили в непритаманну їм архітектуру. В чужу їм культуру. Культуру міста. Люди

на генетичному рівні успадкували любов до природи, вони зі світом на ти. Тому й харкають просто на землю — вона природним чином прибере харкотиння. Тому й гадять собі під ніс — на природі запахів не чути. Тому і йдуть на червоне світло, звикши до сільського бездоріжжя. Вони переробляють навколишній простір під себе. Вони не виживуть, якщо не перероблять. У них немає виходу, це питання їхнього життя і смерті.

Того сирого вечора я встановив свій новий рекорд — із подолання відстані до вокзалу за мізерний відрізок часу. Як на зло, мій вагон виявився до всього іншого ще й причіпним. Це сама дупа потягу. Тож мені довелося спринтерським темпом промчати вздовж усього ешелону і буквально застрибнути в потрібний вагон. Це вже у своєму купе, коли я знесило гепнувся на нижню канапу, роздивився уважно свій квиток. Виявляється, я їду на міжнародну конференцію з прав людини у вагоні з красномовним номером 00. Це тільки в нас можуть додуматися офіційно присвоювати вагонам номери туалетів. Дуже далекоглядно.

Провідником виявився кущий на зріст алкоголік із волохатими грудьми. І він вирішив у вагоні під номером 00 влаштувати альтернативний вагон-ресторан. До цього нащадка горил цілу ніч сходилися провідники передніх вагонів і, судячи з характерного запаху, заїдали горілку жирною ковбасою салямі. Від тлуцу їх ще більше розносило, тому кожен вхід і вихід супроводжувався гучним трасканням дверей і специфічною лексикою, яка це траскання супроводжувала. Особливо влучно звучали фальцетні застереження мого провідника:

— Якого хрена гримаєш — тут же ж люди сплять!

А люди не спали. Принаймні я точно ні. Не спали й мої однонічні сусіди. Один із них виявився крутим

чиновником. Що він робить у вагоні 00, а не в СВ, — невідомо. Чиновники теж безсилі перед витівками Укрзалізниці. Втім, він не дуже переймався невідповідністю обстановки, а зосереджено щось набирав у ноуті. Оскільки цей чиновник був піді мною, я одним оком підгледів, що він клацає. Нічого цікавого — якісь звіти про виконаний моніторинг. Чого саме — навіть не було охоти підглядати. Ось так інспектори, які приїжджають моніторити чийось роботу, складають свої звіти для галочки посеред ночі у вагоні-туалеті, з солоним запахом салямі навколо.

Інші мої супутники виявилися гетеросексуальною парою. Насправді сексуальною, й особливо гарною була вона. Молода дівчина з жагучим чорним волоссям, укладеним під хлопчика. Чорні лискучі очі на пів-обличчя нагадали мені шматяну косулю, яку мені подарували хресні на моє 2-річчя. Мама тоді дико здивувалася: навіщо хлопчикові дарувати м'яку косулю з величезними очима-гудзиками? У тієї дівчини очі були великі й гуморні. Носик — доверху. І прегарні пальчики на ногах. Такі правильні, м'якенькі, як у пупсика. Даю гарантію, вона в їхніх стосунках — типовий актив. Вона завоювала свого хлопця і ним керує. Фактично вона — це і є їхні стосунки. Якщо вона раптом перестане над ними працювати і тягнути їх на собі — ці стосунки зачахнуть, як непідлтий фікус. І тоді її хлопець із приземистим рівнем IQ звинуватить її в усьому. Нервово кусаючи широчезні нігті, ображено промукає:

— Ти так змінилася...

Він мені зразу не сподобався. Теля! Натуральне теля, якого треба вести на мотузці. На галявину і з галявини. До ліжка і з ліжка. А ці ноги... Господи, дай мені сили не зригатися! Ну звідки такі потворні пальці на

ногах? Треба буде зробити анатомічну розвідку серед знайомих медиків про те, з яких причин з'являються такі жакливі стопи. Другий палець аномально довгий, покручений і з гульками замість фаланг. Нігті якогось синюшно-жовтуватого відтінку, матові, нерівні, зі слідами мікрОВОЛОКОН від шкарпеток. Що вона в ньому знайшла? Він же ніякий! Чоло — 2 см заввишки, і зразу починається колюча коротюсінька гривка. Лице — таких мільйони, навіть не запам'ятаєш. Такі обличчя я називаю кислими, петеушними. Говорити з ним складно про щось змістовне. Принаймні з того, що я почув, — він здатен структуровано говорити про мобілки, про нові акції мобільних операторів, про «діски з фільмами», про роботу, яка йому «остопізділа». Вона все це слухала, і я виразно побачив, що вона його не кохає — вона його просто вивчає. Він для неї — експонат. Вона підвищує свою самооцінку за рахунок оцього теляти, позбавленого печаті інтелекту. Їй страшенно подобається роль рушія, роль Пігмаліона, який ліпить щось своє з цього штивного пластиліну. В усякому разі, протримаються вони недовго. І вже дуже скоро він опиниться там, де йому й місце, — біля якоїсь сцикухи.

Посередненький готель. Розпакована сумка. Очищувальний душ. Нічні потяги Львів — Київ придумав той, хто заздрить Києву. Бо всі вони прибувають до столиці рано-вранці, коли надворі мерзлякувато і похмуро. Пливеш порожнім пероном у юрбі інших прибульців і ненавидиш столицю за холод і бридку невиспаність, якими вона тебе стрічає. Я дуже не люблю Києва, мої почуття до нього тяжіють радше до ненависті, до органічного відторгнення. Не люблю — і все. Єдина вигода з таких поїздок — вечірні блукання. Містом, яке робить малих людей великими, великими в усій своїй малості.

Містом утікачів і зрадників. Містом провінціалів, які соромляться провінції й себе самого, які скидають, немов ящірка, хвіст усього, чим вони є насправді. Містом циніків. Містом понтів. Містом зневаги до гірше одягненого і гірше взутого. Містом новонавернених парафіян колективної сталіци, яка їх одразу перекопичує на рускоязычний лад і поселяє в вечірній квартал. Оцю стрімку втрату самого себе, своїх докорінних звичок я спостерігав безліч разів — і завжди випадав в осад. Ну як можна за одну ніч позбавити себе себе?

Моя мама ні разу не була в Києві. Хоча ні — була проїздом, коли за рік до Чорнобиля ми відпочивали в Ірпені на дивній базі відпочинку, фірмовим стилем якої була відсутність будь-якого стилю. Кімнати блочної системи, залізні ліжка-нари, квадратні тумбочки з дверцятами на магнітиках, які, звісно ж, давно вийшли з ладу. Завдяки мамі я носив довге волосся, яке закривало навіть вуха. Волосся було молочного кольору, воно робило з мене імпортного хлопчика, який регулярно отримував записи у щоденнику «Негайно підстригти!».

Ми з мамою не пропускали жодних танців. Її часто запрошували адепти курортних романів — ще б пак, молода, розлучена, ефектно одягнена. Усі ці чоловіки чомусь мали вуса, інколи прокурені в кутиках, і нігті, схожі на пластинки, якими грають на домрі. Вони, як білі яхти, надимали свої вітрила, штанини модифікації кльош гордо тріпотіли на вітрі — і лови починалися. Вони обирали свій об'єкт, і з кожною самодіяльною піснею вони зменшували відстань у надії завоювати перехідний трофей. Мама була не з таких, тому всі отримували відкоша. А от до мене одного разу підійшов мій ровесник. Грузин, майбутній реформатор. Волосся, як смола, аж блискуче, гарно викладене на праву сто-

рону. Він подумав, що я — дівчинка з молочним волоссячком. Такої травми він ще ніколи не зазнавав, коли мама шепнула йому на вушко:

— Это мальчик.

Ми перед сном довго сміялися, я ніяк не міг опанувати свого реготу.

Там, далеко від дому, я лежав горілиць на галявині з мінами (так ми в дитинстві називали коров'ячі гімна), а наді мною — високе небо дитинства. В дорослому віці небо не таке. В дорослому віці неба не існує, бо доросла людина знає, що це не небо, а космос, стратосфера, екзосфера чи ще там щось. Віра в небо — прерогатива дітей. Я залюбки небо віддалив би від дорослих. Коли я малим дивився на небо, то бачив там море. Нудний Ірпінь не був морем. Мене ніколи в дитинстві не возили на море. Я був єдиною дитиною в класі, яка не була на морі. Тому моє море було прямо наді мною щосекунди. І тому я в перших числах вересня щороку ставав найбільшим вигадником у всьому місті. Я нафантазовував неймовірні пригоди про те, як цього літа ми з мамою були на морі, фоткалися з ручною мавпочкою, з вереском з'їжджали з водяної гірки в аквапарку і ходили в дельфінарій. Я навіть придумав імена двох дельфінів, з якими буцімто потоваришував, — Семен і Тимофій. Дебільні імена, так дельфінів не називають. Але хіба це мало значення?

Для мене не існує тата. Трошки не так... Я не можу сказати, що це важка тема для мене. Особисто мені він нічого надто злого не зробив, тому в мене з ним нормальні взаємини. Передовсім тому, що він мав іншу сім'ю і мешкав за кордоном.

— Він мене не вбив. Отже, хай живе собі, — казав я весь цей час.

Він для мене не існує. Він для мене — як бонус до родичів. Такий собі факультативний додаток, від відсутності якого основний комплект не постраждає. Він є — ну і на здоров'я. Його нема — його і так нема. Я навіть радий, що він нас покинув. Мені було 4. Чудовий вік: ти ненаситно пізнаєш цей світ і тебе не гребе, є в тебе тато чи немає. Не до того якось.

— Для тебе тата не існує, — цю фразу насправді прищеплювала мені мама.

Я був би радий, якби тата для мене не існувало. Я тоді мав би більше підстав вірити в непорочне зачаття і своє небесне походження. Натомість мені багаторазово наголошували, що для мене тата не існує — і цим робили все, аби він існував і існував, існував і існував.

Я його мало пам'ятаю, але мені наполегливо прищеплювали драконівський образ батька. Це — велика помилка, бо я ніколи не вірив у драконів. Я завжди їх хотів любити, вони були беззахисні у своїй неповороткості й вайлуватості. Він таки гуляв, таки зраджував, таки пив і навіть піднімав руку на маму. Але він не був драконом. Він був поширеним зразком творінь чоловічої статі у периферійних містечках. Його не було поряд, але я ніби виростав на полі бойових дій. Усі спогади про батька, які я виніс із дитинства, зводяться до одного: він сволоч, причому остання. Коли я вперше почув це словосполучення, то навіть утішився, бо якщо існує остання сволоч, то має існувати й перша, найкраща, найсильніша, найсправжніша сволоч. Якщо мій тато мав би бути останньою сволоччю, то це не така вже й погана сволоч. Мене це деякою мірою втішало. Я не мав права думати по-іншому. Як на зло, єдиний реальний спомин про нього — такий, у якому тато постає сволоччю. Коло замкнулось.

Я не хотів їсти манку. У мене тоді були проблеми з апетитом. Я навіть м'яса не їв, а жував, випльовуючи висмоктані кульки песикові на ім'я Бімчик. Тато забавляв мене на сходах, напихаючи кашею. Я вже точно не пам'ятаю, чи то була манка на молоці, чи на розсолі. Якщо на розсолі, то я правильно робив, що зціплював зуби і вередував. Тато не витримав — і з розмаху заїхав мені манкою в лице. Я чітко пам'ятаю фрагменти обличчя тата, яке можна було бачити з-під вій у манці. Я заверещав і викликав на себе зливу жалю. Не вважаю, що тато скоїв такий злочин, за який я маю картати його до кінця життя.

А іншого разу я катався на 3-колісному роверику на вулиці. Аж раптом почув крики з дому. Я увімкнув газ і помчав до хати. Тато, роздягнений до пояса (ранне літо), тримав ногою двері туалету і не випускав мами. Та, з замотаним по-турецьки рушником, кликала на допомогу. Збіглися сусіди, які намагалися втихомирити тата. Але ситуацію вирішив я — узяв накривку від виварки, підійшов поближче і з усієї міці вліпив нею по тому місцю, до якого діставав. Так склалося, що це місце виявилось дуже стратегічним, тож мама вже по кількох секундах тримала свого героя-Бетмена на руках і заспокоювала. Завдяки татові я тієї миті вперше відчув промінь слави і пошани.

Я цілком добре обходився би без батька, якби не ця клята школа. Тати приводили чи забирали моїх однокласників зі школи. Мене здолало дитяче бажання бути таким, як усі. Я воскресшаю в пам'яті ту мить, коли мені закортіло мати батька. Я хотів його мати у функції доправи до школи і забирання зі школи. Не більше. Тоді я попросив дідуся прийти до школи трошки раніше і викликати мене з уроку. Я захотів, щоб увесь клас

закцентував увагу на тому, що мене забирає зі школи не бабуся, не мама, а чоловік. З неймовірною пихою покинув клас під ретельні погляди однокласників, вийшов і спитав:

— А де мама?

Великий злочин проти дітей чинять ті батьки, які перетворюють їх на заручників своїх образ, своїх уражених долі, які призначають дітей персонажами своїх воєн. Вони ніби відіграються за допомоги дітей, налаштовуючи їх проти вже навздогін, заочно. І коли ти виростаєш, то некомфортно себе усвідомлювати інструментом помсти. І тоді ти проти волі заражаєшся стокгольмським синдромом. Ми всі живемо наперекір, самі того не знаючи. Тому я таки прийняв у своє життя того, кого не мав би приймати. Якоюсь мірою це була зрада. Але хто не зраджував своєму вихованню, той потім не здатен зіграти в нічию з минулим.

Конференція, на яку я їхав у вагоні 00, була ніякою. Черговий відмовив гранту. Я стою біля прилавка в тіснотавому магазині й вибираю пачку цукерок для мами. Хоча брати пачку не вигідно — там кілька штукочок, зате купа картону й пластику. На один зуб. Я вдивляюся в найвищу полицю аж під стелею (який велетенський так високо виставляє товар?). Із каптьорки випливає типова продавчиня в таких склепах. Фарбована жіночка віку, який складно визначити, з золотим зубом у діапазоні усмішки, з короткими пухлими пальцями з пообтинаними нігтиками. Такі пальці-обрубки просто приречені махлювати.

— Перепрошую, а можна оці цукерки? — ввічливо тицяю пальцем, оскільки цінника, як і годиться, не роздивився навіть зблизька — ця цюця писала його від руки. Дивлячись на львівські цінники, я починаю

погоджуватися з думкою, що почерк видає походження людини. Наші продавчині всі до одної родом із Галичини — цінники писано за принципом «дайте мені чистий спокій».

— Цих у нас немає, — мляво просичала продавчиня, загальмовано дивлячись повз мене кудись на вулицю.

— А оці? — я інколи сам себе дивую наявністю запахів терпцю.

— Цих також немає, — продавчиня продовжувала незворушно втуплюватися в невідому точку на вулиці.

— Тоді якого дідька ви всі ці пачки виставляєте на вітрину, якщо цих цукерок немає в продажу?!

— Це макети.

Макети в них!!! Який лихий потягнув мене на Привокзальний базар? Недаремно він усівся зразу навпроти вокзалу — енергетично брудного і розшарпаного місця, яке я називаю розпуттям. Саме на розпутті оголюється справжність. Кращого місця для вивчення самотності годі відшукати. Вибираю горошок. Бачу — дешевший. Але продавця не бачу. Наче в казці про рукавичку, припіднятою інтонацією запитую:

— А хто тут продає?

Із сусіднього лотка визирає продавчиня. Вже не село, але ще не місто. Запихаючи до рота розмоклу мівіну, урочисто повідомляє:

— Пішла посьцяти. Зараз прийде.

По всьому видно, що їй неабияк смакує мівіна-експрес. Гадаю, моя продавчиня теж її полюбляє, а ще заїдати біляшами. Я собі уявив, як продавчиня мого дешевого горошку живописно пускає жовтий струмінь у громадському туалеті навстоячки, і, вдаючи, що не почув цього одкровення, рушаю з місця. Мене наздоганяє недожований вигук:

— Кудя ви йдете? Зара посьцяє — та й прийде!

Завертаю за ріг. Перед входом до молочного залу стоїть рум'яна бабуся в непомірно ворсистій хустці та тримає в руках засушене бадилля. Спершу подумав, що то чортополох. Зрештою, яка мені різниця — все одно тих галузяк ніколи в житті не куплятиму, адже перетворювати помешкання на поганське капище подразнювального пилку не маю ні бажання, ні здоров'я. Вже коли я порівнявся з бабусею і вловив запах її предковичної шафи, почув питання, адресоване їй:

— Бабцю, а що то ви таке продаєте?

Якась пані, певне, з такої ж цікавості, як і моя, вирішила з'ясувати, що ж це за півметрове бадилля. Рум'яна бабуся, втішена, що бодай хтось звернув увагу на її безцінний крам, хвалькувато відповіла:

— О пані! То від проносу. Якраз для вас, пані. Беріт, пані...

Ідучи на Високий Замок розкуйовдженою ремонтом вулицею, помічаю стареньку бабуся, якій треба перейти на протилежну сторону хідника, але розрита могила на заваді. Я акуратно пропоную свої послуги поводиря, ми покроково долаємо кожную глибу, вона не може натішитися з моєї поштивості. Вже коли пункту призначення досягнуто, вона ласкаво огортає мене поглядом, я бачу, як її зіниці притомно фокусуються, упізнавши когось знайомого. Вона пильно вдивляється, спорадично звіряє побачене обличчя з каталогом своєї оперативної пам'яті, примружується — і ось результат звіряння файлів:

— Слухай, то ти, Леся? Лесю, я тебе не пізнала.

То є мій Львів. Я точно знаю, що моє ставлення до цього міста і країни було би цілковито іншим, якби тут не жило моє кохання. Щойно вранці невчасно заграє

радіо, виконуючи роль будильника, я люблю притиснутися лицем до сонного лица коханої людини і так додрімувати ті останні 60 секунд. Мене огортає віра в успішний день-тиждень-місяць-рік-життя. Більше за все я боюся стати продовженням своєї коханої людини. Страшенно боюся безповоротно перетекти, перелитися в кохану людину і жити її життям, а не нашим, про своє вже мовчу. Боюся невід'ємно прирости до коханої людини, бо тоді з'явиться ілюзія, що ніщо вже нас не роз'єднає. Я волю жити під загрозою розриву, ніж купатись у желе самовпевненості. Боюся звикнути до щастя і сприймати його буденно, як ранковий душ. Я до найменшого нюансу знаю всі вади цієї людини. Їх багато. Але я не хочу вказувати на них. Не хочу, щоби моя найдорощча людина їх позбувалася. Бо це вже буде інша людина. А я вже не зможу наново полюбити.

Мій простір дитинства був тільки моїм. Особливо мамин стрих (горище). Це — заповідник напівживого і реанімація напівмертвого. Я зніс би ці відстійники до бісової матері. Переробив би на мансардні приміщення з вікном, пробитим у небо. Туди проситься проміння. Воно оживило б усі ці порохи, тапчанчики, тумбочки з начинням, перепис якого виявив би парадоксальну річ: кожна з цих речей сама по собі нікому не заважає і нічим не шкодить, але в сумі всі ці предмети є гіпермаркетом із доказами життя до. До чогось, до когось. До моменту, коли ці предмети не встигли за зміною життя і згорнулись.

Мамі потрібні не ці речі, а їхня наявність. Вона мусить знати, що в цих темних холодних квадратних метрах живуть вони — речі, які нікому не заважають. Надто багато гострого й колючого оточує її в повсякденні, тому ці невинні речі повинні збалансовувати. Вона так і каже:

— А кому вони заважають? Ай.

Життя за принципом незаважання — це так знайома її генерації. Все її покоління — страшенно оречевлене. Воно десятиліттями оточувало себе речами, речами, речами. Потрібними й не дуже, модними і допотопними, громіздкими. Всі ці речі наштамповано конвеєром для цілого покоління, вони однакові, або принаймні схожі, дуже схожі. Ця однаковість насаджувалася змалку, коли всі мали ідентичну шкільну форму з однаковими кантами і навіть гудзиками. Я ще застав цю задушливу однаковість. Атмосфера гетто пом'якшувалася доступністю речей. Речі рятували режим, який базувався на однаковості. Однакових речей мало бути рівно стільки, щоб однаково всім вистачило — і щоб однаково всім забракло. Дефіцит теж був однаковим. Люди марили однаковими речами. Всі, хто не мав гарнітура, хотіли такий гарнітур, як у всіх. Однакові потреби задовольнялися приблизно однаково, і це задоволення в однаковості заспокоювало, позбавляло комплексу неповноцінності. Я приходив у гості до своїх однокласників і бачив там майже такі (або такі самі) речі, як і в себе вдома. Тільки інше планування, кольори та антураж надавали цим однаковим предметам упевненої неповторності. У нашому класі завжди знаходилося кілька пар однакових сандалів, кросівок, шапок, шаликів, рукавиць. Інколи діти плутали їх, але мало хто це помічав, якщо ці однакові речі були однаково зношені. Однаковість оречевлювалася. Це було необхідно для побудови суспільства однаково безпечних людей. Усі небезпечні для режиму люди знищувалися однаково. Підкуп однаковим щастям і залякування однаковим нещастям діяло безвідмовно. Наші матері ні сном ні духом не відали, що є продуктами однаковості.

Вони, будучи молодими, конкурували між собою за те, як кому краще вдасться підкреслити свою тотожність. Їх заточували під споживання однакових мрій, а потім їх видавали — поштучно, заощадливо, розтягуючи в часі на все життя. І речі, речі, речі. За які билися, стояли в чергах, виманювали з-під прилавків, діставали з-під землі.

Коли я зараз бачу на гуманітарках людей, які стоять раком і порпаються в речах, понакидуваних у дитячий манежик, я бачу типову позу цілого покоління. Вони не можуть собі дозволити якісного життя, тому маловартісні речі перетворили на культ. Розгадка — в кількості. Речей має бути багато, а слово «багато» передбачає малу ціну. Не в гривнях — а просто малу ціну. І ці речі перекочовують з одних рук в інші, з одних мрій в інші, задовольняючи кількісні потреби в речах. Головне — щоб не заважали.

Іруся відчувала себе предметом, який заважає. До якогось моменту вона трималася. Але одразу після (не) повернення до Львова вона злягла. На її місці я вже попросив би виписати не антибіотики, а радіовуглецевий аналіз, аби встановити справжній вік душі, яка стільки пережила. Стефко не на жарт перелякався, почав метушитися по лікарях. А вона просто не могла підвестися. Щось важкогабаритне приковувало до ліжка і не давало випростати хребет. Організм, який переніс усі ці вояжі, попросив перепочинку, психіка завмерла над кнопкою рестарту.

Невідомо, як би це закінчилося, але врятувала мама Текля. Вона взяла й померла. Не минуло й кількох місяців після повернення впертюхів. Без попередження, без передчуттів — одягнула нову парадну хустку, лягла по обіді й заплющила очі. Тоді Іруся й повернулася до

активності. Вона ніби чекала цього звільнення від відповідальності мозолити очі.

— Ти зламала йому життя, — ці слова неможливо вирвати з корінням чи полити отруйними гербіцидами.

Хай скільки Іруся намагалася перекопити себе на нові рейки мирного співжиття, а все одно ці слова проростали нізвідки, руйнуючи таку хитку рівновагу почуттів. Ці слова потрібні були як мотиватор розпластатися на асфальті, але прожити щасливе життя. Всупереч, на зло, наперекір.

Вичекавши 40 днів, постало питання: що далі? Мама Текля була основним промоутером їхньої присутності тут. Не стало мами Теклі — усе вмить перетворилося на суцільне заважання. Все одно це не твоє. Ти заважаєш. Ти тут гість, прихищений подорожній, якому дозволили погрітися біля багаття у нічиєму лісі. На тебе чекає дорога до свого пристановища, наразі не наявного. Але якщо ти не будеш його шукати, то так і закацябнеш на відкритому вітрі історії. Вйо, Ірусю, час у дорогу, вкотре — але цього разу вона мусить привести вас трьох у чотири стіни, які стануть вашими на тривалий час, а може, і назавжди.

Їй сказали, що легше знайти прописку і роботу в глибині області, в котромусь із райцентрів. Треба просто спробувати навмання. Навмання не цікаво, тому філолог Стефко вигадав розвагу. Вибір майбутньої долі іноді краще робити у формі гри — це звільняє тебе від тягаря усвідомленої відповідальності. Гра, випадок, фатум — вони не ставлять перед собою конкретної практичної мети, а є просто довільною комбінацією фіктивної реальності, яка не має відомого результату, і в цьому її шарм.

Стефко акуратно, під лінійку, розграфив аркуш А4 на багато прямокутних віконечок і повирізував їх ма-

сивними ножицями, які в мами Теклі завжди висіли на цвяху за вушко. На кожному з отриманих клаптиків він написав назви міст у Львівській області. Вийшло близько 20. Почалося жеребкування. Кожен із цих топонімів мав рівні шанси стати майбутньою домівкою цих двох із дитиною. Це було дуже захопливо: нетерпляче очікування вердикту долі перемішалося з азартом, і ця круговерть невідомості, яка за лічені секунди явить якусь із назв, лоскотала підсвідомість. Зіжмакавши всі ці паперові ймовірності й перемішавши їх у мисчині, Стефко запропонував Ірусі витягнути свій льос.

— А як домовляємося? — підхопила вона. — Тягнути одне місто чи два, а вже потім вибрати з двох обраних? Як ти кажеш?

— Не знаю. А ти як кажеш? — Стефкові завжди було легше спихнути відповідальність на неї.

— Давай так. Витягаю одне. А якщо ми обоє будемо проти, то я перетягну.

— Ну ти хитра! Так буде нечесно. Що витягнеш, те й буде.

— Ну добре, добре...

Вона занурила свою руку в миску. На жеребкуванні ФІФА чи УЕФА в такий спосіб обирають суперників. А тут обиралося те, що має стати рідним, найріднішим.

Містечко М.

— Ти там колись був?

— Ніколи. А ти?

— Чула, але ніколи не була.

Вони ніколи не були в тому місті. Чули лише, що поблизу нього нещодавно відкрили цемзавод. Уся ця індустріальна тема була чужа обом. Обидва — гуманітарії, і слова «завод», «фабрика», «підприємство» породжували некрасиві асоціації з брудними стінами,

величезними холодними цехами, поржавілим залізнич-чям. Та найперше, що приходило в голову, — роба, цей уніфікований спецодяг робітників, однаково за-смальцьований. У такому спецодязі вони валили ліс на Сибіру. Їх видавав бригадир — суворий, але класний мужик, який бачив у цих нещасних антисоветчиках людей, живих і гідних людей, яким треба злегка допо-могти пережити все це.

Якось бригадир, що ніс відповідальність перед дер-жавою за цих рабів, затримувався в лісі. Уже почало темніти, на перевалковій базі, збитій із потужних су-цільних колод, звідки в'язні рушали в тайгу, всі помі-тили його відсутність. Починалася хурделиця, ртутний стовпчик почав опадати донизу, в повітрі запахло тривогою. Вимучені після тяжкого трудодня чоловіки переглянулися і, ніби змовившись, почали мовчки на-тягати на себе ці злиплі хутра, вушанки і повстяні ва-лянки. Проти ночі, у присмерках, на порозі темнющої непроглядності вони вернулися в тайгу. По бригадира.

Він уже починав замерзати. Мабуть, прихопило сер-це, він притулився спиною до кремезної модрини. Її коренева система розкинулася хвилеподібно в радіусі кількох метрів і слугувала підставкою для зручного сидіння. Так він і причаївся — з розстібнутим комі-ром, розчервонілий, з широко розставленими ногами. Потім він розказував, що йому було дуже приємно, ще ніколи так приємно йому не було: повільне тепло розливалось всім тілом, йому являлася померла мама, він розмовляв із нею, розпитував, як їй там, хоча був членом партії. Бригадира принесли на руках, урятува-ли його, а він, своєю чергою, рятував цих нещасних із принциповою позицією, яка закинула їх аж сюди, під низький горизонт тайги.

— Завтра почнемо збиратися.

Вони могли би лишитися після смерті мами Теклі, але Іруся на рівні епітелію відчувала свою зайвість. Усі ці роки тут жили без них трьох. Стефкові родичі весь цей час відчували на собі косі погляди — як-не-як, їхній Стефко ворог народу, а родичам ворога народу дістається всього менше, ніж решті. Старший брат Стефка якраз влаштувався працювати на військову частину в господарський відділ, а там такі речі все одно з'ясовували і перевіряли. І хоча ти офіційно був реабілітований державою (не виключено, що тією самою трійкою) — ти не міг вивести татуювання інакодумця, нанесене дуже ретельно і якісно. Ти все одно мусів ніби вибачатися за свій проступок, протиправне зазіхання на дійсність, на яку інші погодились мовчки. Простіше було вдруге одягти робу.

Я завжди виживав завдяки самопрограмуванню. Навчився цьому від цих трьох, які одного дня ступили на перон без найменшого розуміння, де вони пересплять оцю ніч. Кожен їхній день був підготовкою до невідомої ночі. У долю беззаперечно вірять тільки християни і невдахи. Що іноді — одне й те ж. Життя — це і є доля. Ти живеш, і саме завдяки цьому факту-процесу в тебе трапляються різні зустрічі з різними людьми. Інакше просто бути не може — ну хіба якщо ти живеш на безлюдному острові, де мідії й рапани самі застрибують у твої жмені. Доля — це щось ексклюзивне. Тому долею я не хочу звати те, що стається з кожним-кожнісіньким. Бо це вже не доля — це вже один гребінець, під який потрапляють усі. Доленосні зустрічі — це те, що робить із людей людей. Ти мусиш прив'язатися до когось і в когось пустити корені.

— А ти змінився, змінився... — відколи закохався, я часто чув такі спостереження. Однак особливо компліментарно це звучало з уст мого товариша-мізантропа.

— В плані змінився?

— Заспокоївся.

Я й сам це помітив. Коли в моєму житті з'явилася найдорожча людина, я зрозумів: усе, що було зі мною досі, — це хіба що пролог, епіграф, розлогий вступ. Я ніби не жив, а репетирував. Або репетував, корчачи гнівні гримаси перед долею. Кохання вкрало відчуття боротьби за себе. Мені зараз іноді бракує цього відчуття, коли я ризикував одним лише собою, тобто нічим не ризикував. А зараз з'явилися тягарці, дзвоники, які дають попереджувальний звук, коли ступаєш не туди. Відколи я з цією людиною, я не плакав. Фільми чи похорони не рахуються. Я перестав плакати від внутрішнього надриву, який грозою очищав мене і переповнював озоном. Кохання вселило в мене спокій, а я боюся цього стану блаженства, боюся, щоби в тихому болотці не завелися чорти з ріжками. З'явилася спокуса себе заспокоїти, що це щастя — назавжди, а отже, його вже не треба виборювати, його не треба боронити. Приречений на щастя, я поволі втрачав концентрованість, моє внутрішнє горіння почало обпікати, його довелось дозувати. Кохання — це завжди умиротворення, воно не терпить галасу і рвучкості, воно хоче тихо дрімати в тебе на плечі, ніжно посопуючи і присипляючи тебе. Воно хоче вирвати тебе з лап дійсності й поволокти, як німу жертву, у свою теплу печеру, де ніхто не заважатиме, не порушуватиме ідилії. Воно хоче усамітнитись і відгородитися від безумного темпоритму за стінами. І я знайшов у цьому свої ліки, свій внутрішній мир, якого так прагнув увесь цей час, коли лише мріяв про

стан автаркії. Розхристаний перехресними допитами сумнівів, я стрімголов полетів у почуття, яке зцілювало. Так, я змінився. Я пізнавав багато речей, які навіть назви не мають у жодній енциклопедії, яких навіть не опишеш. Шукаючи себе, я знайшовся у цій людині. Не сподіваючись на взаємність, я просто відчинив усі двері. І з подивом виявив: якщо раніше вони відчинялися від себе, то тепер — до себе. Готовність терпіти стабільність, готовність разом мінятися і старіти, готовність ділити все навпіл замінили попередній індивідуалізм. Мені стало себе забагато. Я почав бути надлишком. Довелося себе поділити на ще когось.

Я вифантазовував собі зовсім інше освідчення. Не таке, ну не таке. Не збагну, чого я тремчу?

— Альо! Ку-ку! Скільки цукру? — мене перепитали повторно, бачачи, що я пішов у нірвану і забув повернутися.

— Мені — як завжди, — самозаглиблено промовив я. Ну що ж, пора, пора. — Я мушу тобі дещо сказати.

— Та не хвилюйся ти так...

Отам, за вікном... там інший світ. Це не мій світ. Там простота. Там тріумфують роками накатані рейки. Там люди помирають від зупинки життя, а не серця. Я — не з того світу, розумієш? Я в ньому живу, але я не живу в ньому. Розумієш? Мій світ — на контрах до світу за вікном. Мій світ, мої переконання — вони вразливі. Це накладає на мене відповідальність за тих, хто надто близько. Замість того, аби потрапити під парасольку моєї безпеки, ти потрапиш під удар, під каток, під прожектор. Ми разом змушені будемо боронити свою приватність, яка магнітом притягує очі сторонніх. Попередження не спрацює, якщо його не сприйняти всерйоз, чуєш? Я мушу тобі зізнатися... Точ-

ніше, я не мушу — я хочу тобі зізнатися. Дай секунду... Я з тобою нещирий. Наша дружба дається мені ціною великих зусиль. Мені важко сприймати тебе як друга. Розумієш? Ти мені подобаєшся. Ти мені дуже подобаєшся. Я закохався. Хотів тобі це сказати. Коротше... Я закохався в тебе. З цим треба щось робити. Поняття зеленого не маю, як ти це сприймеш. Але я мусів тобі це сказати. Я вже давно переріс усі ці банальні сердечка на листівочках. І тому постійно стримую свої почуття, аби не розірвати ними тебе. Я ще ніколи так не боявся. Я завжди боявся кохати. Мною правила невіра в те, що мене можуть кохати і що щастя існує. Мене ніхто ніколи не кохав, і я до цього звик. Страх перед цим почуттям застерігав від вчинків і привчав задовольнятися епізодичними фліртами. А тепер я боюся. Мусів освідчитися, щоби щось змінилося. В добру чи злу сторону — це вже вторинне. Мені стало легше. Рішення не за мною.

У мене було саме так. І тоді почалася справжня робота. Ніякої гормональної ейфорії. Я не бігаю по кімнаті з навіженими очима. Мені не хочеться верещати на весь світ про свої почуття. Я несподівано для себе тверезо оцінюю те, що відбулося. Щастя — це тверезе і спокійне почуття. Воно десь глибоко-глибоко. Воно хіба що кінчиками променів осяває обличчя, і не більше. Щастя статичне. Тільки-но воно починає бути стрімким, як треба зразу себе готувати до змін на гірше. Коли арамієць казав «Мир вам», — він бажав людям щастя. Він просто не врахував, що людство глухе. Людям усе одно, хто кого ненавидить. Але не все одно, хто кого кохає. Їм немає за це прощення. Я проклинаю кожного, хто таврує моє кохання. Кожного. Нехай короста з'їсть їхню шкіру, нехай імпотенція в них передається спадково з роду в рід, нехай лупа сиплеться з їхніх голів просто

в тарілку, нехай на їхніх весіллях гості понаїдаються прокислого крабового салату, нехай їхні діти мають великі валютні кредити, нехай у їхніх машинах відмовляють гальмівні колодки, нехай усе їхнє поріддя живе на мінімальну пенсію! Вибач, Боженьку, якщо щось не те сказав.

Аж ридати хочеться. Невралгія. Кохана людина дихнути не може. Поперек звело. Нерви віддають аж у зуби. Кожен рух — з обережністю гіпопотама, якого впустили на виставку порцеляни. Ні сидіти, ні лежати, ні кашлянути, ні пчихнути, ні засміятися. Людина мучиться, а таке враження, що це я хворий неможливістю чимось допомогти. Все, що можу, — записати на прийом до лікаря, а тим часом купити в аптеці мазь, до складу якої входить бджолина отрута. Кажуть, помічне. Я завжди знав: найкраще лікує те, що вбиває.

Розумію, що неминуче підходжу до того віку, коли вилазять усілякі болячки, та й спати треба більше годин, аніж раніше. Що буде за 50 років? Я уявляю себе старим. Чудово уявляю. Люди дуже обмежено трактують себе. Поріг старості в кожного свій. Живучи в дитинстві біля цвинтаря, я завжди був у курсі свіжих і розпачливих (а отже, страшенно цікавих і видовищних) похоронів. Якось я прибіг із чергової «імпрези», і мама мене спитала:

— Кого там нині ховали?

Я зневажливо відповів, зашнуровуючи розбиті вщент ролики:

— Та-а-а... Старого якогось. 45 років.

Тепер, коли мені під 40, і це не температура, я розумію, наскільки я був правий. 45 — це справді поріг старості для дуже багатьох. Люди дочасно себе хоронять. Ми всі колись будемо старими, від цього не втечеш.

Будуть зморшки, буде недобачання, будуть тяжчими прокидання, буде сповільнена координація рухів, буде більше поглядів, спрямованих у минуле. Все це буде. Але це не старість. Я не буду старим, бо навіть у біологічній старості буду сучасним. Одягатимуся в яскраве, буду незалежний фінансово ні від кого. Не затягуватиму мовлення, від мене нестиме шикарним парфумом, і я вживатиму наймодніші молодіжні жаргонізми, мать вашу. Старість — це не ступінь зношеності. За кордоном я не бачив старих людей. Тамтешні старші люди — усміхнені, охайні, світлоокі, світлозубі, з чистими нігтями. Зморшки їм навіть до лица, вони нагадують світлу тканину, злегка підібрану по боках. Цим людям більше пасує словосполучення «літні люди». Від слова «літо». Я зовсім не боюся старості.

У нас мало хто зі стариків усерйоз і прихильно сприймають обдаровану молодь. Наші старикашки в трамваї до молодших від себе пасажирів завжди фамільярно тикають. Вони не довіряють розумним молодим. Не поважають молодших. Вони їх просто не люблять. Мабуть, це і є старість — коли ти відчуваєш свій програш супроти молодих і розумних. І через це злишся. Головне, за що я любитиму свою старість, — за те, що тільки вона дасть мені шанс, що його молодість ніколи не дає. Старість дає людині шанс перемогти свій вік. Якщо ти молодий, то мусиш бути сильним і здоровим апріорі. А у старості ти стаєш беззаперечним героєм, коли перемагаєш свій вік. Тоді всі тобою захоплюються, бо ти поклав свій вік на лопатки. Мною будуть захоплюватися, це точно.

Я часто розпитував маму, чи пам'ятає вона всі ці поневіряння, сибірський старт життя, транзит через Москву, дощовий Львів, приїзд до міста М? Вона запевчливо хитає головою:

— Не пам'ятаю. Намагалася згадувати — нічого не виходить.

Пам'ять — повія. Вона загальнодоступна хіба що для посередності. Пам'ять навмисно блокує найбільш значущі речі, причетні до кристалізації твого світогляду. Чи це такий самозахист від повторного переживання драми, чи це передбачений механізм ощадного ставлення до себе — але найзначущішу інформацію ти мушиш мало не силою виколупувати з надр пережитого, по ходу перелопативши бульдозером купу вторинного. Я силувався воскресити бодай якісь спогади про тата — але на думку приходила лише картина його першої появи, коли мені було 12.

Був сонячний день. Ми з мамою сиділи на кухні й їли тюльку. Завжди купляли її на базарі в азербайджанця Алі, який давним-давно оселився тут, опанував мову з неповторним кавказьким прононсом і продавав усілякі засоли і прянощі. У гірських народів дещо інший погляд на жінок, я постійно бачив, як він зиркає на маму, інакше, ніж місцеві чоловіки. Чи то густі брови додавали цьому поглядові певної демонічності, чи то просто він стояв у недоброму місці, але ці зиркання мене навіть трохи лякали. А от тюлька була відмінною. Дверей ми ніколи не замикали на ключ, коли хтось був удома.

Почувся звук. Хтось зайшов. Я сидів спиною до входу, аж раптом побачив, як мама буквально завмерла з напіввідкритим ротом, з очищеною від кишок тюлькою в пальцях. Ніби вона побачила привид, що випадково зайшов із цвинтаря. Ця німа картина змусила мене обернутися. Тюлька випала з рук. Це справді було марево, фата моргана. Будь ласка — до моєї кухні зайшла остання сволоч, збірний об'єкт дитячої жорстокої ненависті, прищепленої дорослими баталіями. Зайшов

мужчина з фотоальбому, напівміфічний індивідуум, який ухилився від аліментів, а на суді відмовився від мене. Повітря заповнило всю дихальну систему, і я не міг його випустити.

Він почувався винувато, хоча тримався славно. Уявлення не маю, скільки внутрішніх сил йому коштував цей приїзд отак, без попередження, в осине гніздо своїх питомих ворогів. Він привітався, широкою долонею погладив мене по голові, яка, таке враження, вся там поміщалася. Він мені зразу сподобався, і це пропекло мене нестерпно. Він не був високим на зріст, сивина, яка де-не-де пробивалася, була з приємним срібним відливом, у ньому було щось авантюрне і відпочинкове. З ним одразу закортіло дуріти й вар'ювати. І якась сила — невідома досі внутрішня чоловіча сила — магнітила до себе дитину, яка виросла у бабському царстві.

Тієї ночі я крутився, ніяк не міг заснути, бо не міг собі пробачити цієї симпатії, яка виникла всупереч здоровому глузду та настановам минулого. Я просто повірити не міг, що он там, за цими білими дерев'яними дверима, на ліжку лежить той, хто своєю алярмовою появою здійняв цілий буревій емоцій. Мені хотілося навшпиньки, щоб ніхто не чув і не бачив, босими ногами підійти до дверей, беззвучно їх прочинити і просто одним оком, або навіть у пів-ока, глянути на нього, роздивитися, як слід, поки він сопе. Мені соромно було за бажання торкнутися до нього й пересвідчитися, що він не з пап'є-маше.

Його присутність радикально поміняла мій наступний ранок. Я зірвався спозаранку, хоча полюбляв поспати довше. Інші звуки, інший стукіт, інше шуміння води з крана, інший тембр — усе це інше засновувало нову реальність, з якою відтепер я зможу порівнювати

попередню і наступну. Мій перевірений дворівневий світ раптом вигнувся у 3D, набув стереооптичних ознак, став опуклим. Навіть кольори помінялися. Ми спілкувалися, він поступово й терпляче долав усі мої упередження, колючки, боязнь розкритися перед тим, хто, згідно з легендою, зробив тебе нещасним. І всі ці дорослі баталії починали відходити на другий план, а потім і взагалі розвіюватися. Я почував себе останнім покидьком, зрадником. Мені хотілося плакати з жалю до мами, до її болю, якого він їй таки справді завдав.

Він привіз мені електронний годинник на руку. Такого ніхто не мав у класі. Як останній жлоб, який, крім тюльки, в житті нічого не бачив, я поїдав очима цей подарунок — і боявся взяти. Це означало би, що мене підкупили, дали хабара. Я не міг отак просто продати свою сімейну трагедію, яка вибудовувалася роками. Він теж відчував двозначність цього підкупу, тому ніби ненароком поклав годинник на письмове бюро, даючи мені вибір до завтра. Я виволік свій ровер і погнав мерщій до бабці. Радитися.

— Мені брати той годинник?

— Який годинник?

— Ну, він привіз мені годинник. Електронний. На руку. Там можна виставляти день тижня і місяць. І будильник буде пікати.

— А ти хочеш?

— А мама буде ображатися? Буде зі мною говорити?

— Звідки я знаю?

— Йолкі-палкі!

— То твоя справа. Як знаєш, так і роби.

І я не встояв. Не пропадати ж електронному годиннику, тим паче що він уже тут! Тато тільки усміхнувся, коли ввечері побачив на моєму зап'ястку годинник,

який відтоді почав відраховувати інший час інших реалій, в яких з'явився новий персонаж. Підкуплений і корумпований, я почувався прекрасно.

Мама не ображалася, вона все розуміла. Розуміла, що рано чи пізно це мало статися, і я мусів був започаткувати суто свої напівдорослі стосунки з автором її горя. Щось ніби перевернулося догори дригом — мама могла вільно розмовляти з ним про всяке, без істерик і сцен. Яюсь усе вляглося, мене зусебіч огорнуло спокійне море, на якому я ніколи не був. Мама навіть погодилася піти в ресторан усім разом. Для районного містечка М це був ультрасучасний, ультрапрогресивний вчинок. Пампухоподібні кухарки визирали з ресторанної кухні, аби на свої очі побачити ту фантастичну картину, коли розлучена пара спокійно вечеряє в ресторані, замовляє ескалоп, попиває шардоне і поїдає салати з фетою. Потім навіть пішов поголос: а ви що, помирилися з ним, чи що? Мама хіба посміювалась у відповідь, бо це звучало настільки абсурдно, що аж хотілося грайливо підлити масла в вогонь:

— Ну а як ви думали! Певне, же так.

Усі ми ніби переступили через себе — і вмить звільнилися від тонн тягарців, навішаних минулими взаємозвинуваченнями. Стало легше дихати й ходити. Він по декількох днях поїхав, а електронний годинник служив іще довго, поки я його випадково не втопив.

Кожен мусить відвоювати свою особисту територію свободи, якою заборонено топтатися будь-кому, навіть найріднішим. Не розумію людей, які такої території не мають. Найкращі батьки — це ті, які виділяють дитині її особисту територію ще задовго до того, як дитина цією територією скористається. Шкода, що таких батьків майже не існує. Їх дуже потішає і навіть задовольняє те,

що діти є їхнім продовженням, їхнім римейком. Батькам дуже подобається знаходити у своїх чадах власні риси, замашки. Це — вершина егоїзму. Хоча це можна зрозуміти, бо ідеальне материнство триває якихось там 10–15 років — коли дитина повністю залежна від тебе і пізнає світ винятково крізь твою призму. І мільйони мамів усіма способами намагаються продовжити період свого базового, платового материнства. Навіть ціною знищення приватної території дитини. Мама — найнещасніші творіння на цій планеті. Бо змушені відпускати від себе частинку себе і не нести відповідальності за тих, кого народили в муках і виховали в екстремі. Найсправжніші, найліпші мами — це ті, які вчасно вбили в собі оце материнське. І відпустили своїх дітей назустріч помилкам.

— Чому ти не ділишся зі мною найінтимнішим? — мій товариш-мізантроп титанічно досліджує мене, і це мені лестить. Відповідаю:

— У мене така потреба ніколи гостро не поставала.

— Ніколи не хотілося вилити душу?

— Виливають помії. Я не з тих, хто буде виливати душу першому-ліпшому супутникові у вагоні. Це не мудро, бо коли я сам потрапляв у шкуру цього випадкового супутника, то почувався, як на дешевому сеансі стриптизу.

— Тобі не цікаві чужі секрети?

— Не хочу бути зливним бачком для чиїхось страждань і перипетій. І вішати на когось свої сумніви й терзання теж не хочу.

А от мій товариш чудово справляється з роллю смітєвоза. Він може назбирувати в собі чужий мотлох, переробляти його і жити за рахунок цієї видозміненої енергії. Він, начитаний богослов та інтелектуал, нага-

дує мені п'явку, яка оздоровляє хворе тіло. Я його знаю ще зі студентських років, бо на цьому ми тоді й зійшлися. Я теж вів себе, як Чіп і Дейл в одній особі. Я постійно поспішав на допомогу навіть тоді, коли не кликали. Таке враження, ніби до мого карку хтось прив'язав транспарант на високій штахеті з неоновим написом: «Кому допомогти?» Мов буддійський Лама, я відвідував у лікарнях приятелів, з якими ледве знався, допомагав конспектами малознайомим прогульникам, які потім навіть «дякую» не казали, ходив на збіговиська малоімущих, розвішував різноманітні SOS-оголошення біля деканату, пропонував себе в ролі безкоштовного психоаналітика, роздавав презервативи, волонтерив на благо одного з районних осередків Червоного Хреста. Поводив себе як типовий пропонувальник хабара небесам.

Це вже згодом, коли мою філантропію трошки попустило і я помітив, що перетворююся на переповнений кошик чужих потреб, мені потрапив на очі термін «заміщення негативних якостей». Це коли серійний убивця до нестями любить своїх собачок чи котиків. Або коли гвалтівник-рецидивіст є ідеальним люблячим батьком для своєї донечки. Чи коли бритоголовий садист робить великі та щирі пожертви на благочинність. У такий спосіб негативні якості прикриваються чимось дуже хорошим. Це правило поширюється на всіх. Кожен хороший вчинок, який викликає сльозу розчулення, насправді ретельно ховає тих чортиків, які рояться десь подалі й поглибше. У студентські роки я разом із моїм товаришем в унісон переживали кульмінаційну фазу заміщення своїх негативних якостей. Ми впали в тотальну хорошість. Усім доводили: який я показово добрий, справжній герой, чудова людина, чуйна і небайдужа, приклад для наслідування, гуманіст світового

масштабу, і не гріх буде захоплюватися мною. Ми не грали. Це не була фікція. Просто ми цим спалахом суцільної позитивності приховували чортиків, які росли пропорційно з добрими якістьми. Вони ховалися за декораціями вселенської хорошості. Але було якось не до них. Непомітно ми почали обростати подвійною мораллю, яка є вічним супутником усіх хороших людей. Це називається «відкупне». Ми намагалися відбілити самих себе, відкупитися від своїх грішків. Ми почали розцінювати свої добрі вчинки як індульгенцію бути трішечки в тіні, бути собою. І ці добрі вчинки ставали нашим алібі. Що більше чогось доброго ми робили, то більше дрібного зла ми мали право чинити. І чинили, звісно ж, у малих побутових розмірах.

В якийсь момент ці ножиці не зійшлися. Я відчув це першим. Крен у бік всеохопної хорошості почав нас деформувати. Ми відчули, що наші дрібнесенькі чортики починають не на жарт стискати пружину, і ти не завжди можеш контролювати це. Добро стало щитом. Коли навколо стає багато добра — чекай біди. Бо заміщені чортики не сплять, вони теж множаться, як кролики. Перевівши погляд із себе на інших добродіїв, я почав помічати, що з-за їхньої хорошості виглядають юрмища пригнічених негативних якостей. Мене це налякало: невже і я так само виглядаю збоку, коли всіх хочу ублажити?

Мені треба було знайти причину збавити темп. І вона знайшлася. Пролунав дзвінок від далекої знайомої з мого містечка. Виявилось: вона вийшла заміж, нещодавно народила дівчинку й у неї сталася біда.

— Ми були на озері. Все було нормально. Мій Ромко грав із колегами футбол. Він стояв на воротах, і на нього впали ворота. Залізні. Аж придавили собою. Ми

його повезли в лікарню. Там його оглянули, зробили рентген, сказали, що нічого страшного, лише струс мозку — і все. Нас відправили додому, казали йому трохи полежати, і все буде нормально. Я на другий день дивлюся — кінчається мій Ромко. Блідий, як смерть, труситься, весь мокрий. Каже, болить живіт, капець.

— То давай його повезем до Львова.

— Вже завезли. Добре, що встигли. Виявилося, йому в лікарні зробили рентген восьми ребер, а в нього були зламані дев'яте і десяте. Селезінка була розірвана, навіть частина печінки пошкоджена. Зараз він лежить під крапельницями, йому терміново зробили операцію, ледве врятували, ще день — і було би всьо.

— Що треба від мене? — Чіп і Дейл уже зашнуровували кросівки.

— Чого я дзвоню? Треба покарати тих лікарів дурнуватих. А якби помер?

Я почав піднімати всіх, кого тільки можна було. Начальник обласного управління медицини особисто взяв цей випадок під свій контроль, наказав лікувати Ромка безкоштовно і за повною програмою, а лікарів із району покарати.

— Для цього, — каже, — треба, щоби ваша знайома приїхала до мене і написала заяву з описом усіх цих подій. А далі вже я.

Телефоную їй.

— Слухай, я про все тут домовився. Тобі завтра треба буде приїхати, і ми разом підемо до начальника, напишем заяву і все.

І що я почув у відповідь?

— А-а-а... А там треба буде заяву писати, так? А-а-а... А там треба буде вказувати ім'я і прізвище, чи що? І домашню адресу? Всі свої дані? Ммммм... Ой, може, не треба. Ромкові вже ліпше. Щось я не хочу....

І тоді я сказав собі: ніколи не можна допомагати тим людям, які самі собі допомогти не хочуть. Ніколи! Вони готові чужими руками жар загрибати. Вони хочуть, щоб їхні проблеми ти вирішував замість них, а не разом з ними. Ну то пішли вони на хер.

— Знаєш шо? Пішла до сраки! — поклав слухавку і зав'язав із поспішанням на допомогу.

Завдяки цим залізним воротам я почав прискіпливо фільтрувати всі ситуації, які потребували мого втручання. І, як показує моя особиста статистика, у більшості випадків люди просто-напросто хочуть перекласти на твої плечі свої прямі обов'язки. А ще — люди страшенно невдячні. Вони потім іще зроблять тебе винним, чому це ти не вирішив їхньої проблеми. А коли ти їм парируєш: «Ну, ви ж моїх проблем не вирішуйте!» — так узагалі нахамити можуть, ніби ти їм щось винен. Я краще займуся лікуванням своїх негативних якостей замість того, аби їх заміщувати.

Плінтусні люди. Дуже люблю спостерігати, як вони проявляються. Цей неологізм (плінтусні люди) придумав товариш-мізантроп на позначення людей, які є щасливими у своїй простоті та примітивності. Їх може розсмішити елементарна бздуря. Вони радо повірять у найабсурдніший фейк, причому будуть щиро поширювати його далі. Вони реагують на найдешевші приколи. Їм на правду добре й затишно у своїй обмеженості, і завдавати собі зусиль вилізти з цієї захисної шкарлупи вони не мають потреби.

Був я в театрі. Александр Дюма-син, «Дама з камеліями». Приходжу — а на моїх місцях невинно сидять вони. Я спокійно сів на вільні місця позаду. Подумав: хай мені ця толерантність зарахується десь там. Як ви-

явилось, небеса послали мені справжнє випробування. Я не про гру акторів.

Це була пара передпенсійного віку. Суржикомовні, сильно люмпенізовані. Він — низькорослий чоловік, жилавий, тугий, із глибоко поораним лицем. Було спекотно, але чоловік був у мохеровому светрі на гудзики з нашитими балоновими елементами на ключицях. Волосся його було дещо скуйовджене. Вона — жіночка в тілі, одягнута в синтетичну блузку з люрексом, чорна спідниця тісно облягала віолончельні стегна. Основна прикмета — неприродний начіс, що нагадував збиту білкову піну, яка, здавалося, поволі всідалася. Відчувалося, що для цих людей похід у театр — знаменна подія, оскільки рівень їхнього адреналіну виплескувався назовні. Добрий гумор межував з ейфорією. Збудження — як у дитини, котра потрапила до Диснейленду.

Було б це нічого, якби на першій чи другій мізансцені жіночка з люрексом не потяглася до своєї сумочки вимкнути телефон. Вона довго мружилася, намагаючись прочитати дрібний шрифт. Вона то підводила дисплей до кришталіка, то відводила його на рівень витягнутої руки (переднього ряду), аби сфокусувати свій зір на кнопці off. Нарешті телефон було знеруховлено з усним коментарем:

— Ну що ж таке-то...

Чоловік сидів спокійно, з чого я припустив, що в цієї пари один телефон на двох. Згодом, в антракті, це підтвердилося, бо чоловік із жінчиного телефона робив дзвінок комусь дуже допитливому, кого цікавили переважно ціни на цигарки та алкоголь.

Тільки-но все заспокоїлось — як жіночка згадала, що в неї приготовані смоктальні цукерки. Вона знову полізла до сумочки (актори на сцені грають спек-

такль) — і в третій чи четвертій кишенці таки намацала смоктальні цукерки. Це стало зрозуміло через виразне шелестіння обгортки. Витягнувши три (чому три?) цукерки, жіночка турботливо передала їх своєму супутникові. Він не одразу второпав, чого від нього хочуть у темноті, тож жіночці довелося надавати стусанів ліктем. Чоловік нарешті зрозумів, що не існує футболу без пива, а театру без смоктальних цукерок — і простягнув руку.

Одна цукерка впала під ноги. Він почав нишпорити по підлозі в пошуках смоктальної цукерки. Половина глядацького ряду подумала, що чоловікові стало зле, тому дехто втратив сюжетну лінію п'єси. Увагу було прикуто до згорбленої постаті, якій фатально не вдавалося знайти на підлозі смоктальну цукерку. Пошуки супроводжувалися кректанням, невербальним невдоволенням і зітханням. Нарешті цукерку було знайдено зусиллями глядачів із переднього ряду. Щире й братське «спасібо» пролунало в момент, коли головна героїня мало не знепритомніла під час трагічної сцени.

Потім почалося розгорткування смоктальних цукерок. Як на зло, завод-виробник не врахував фактора театральної тиші. Обгортка ніяк не хотіла відриватися від смоктальної цукерки. Проте коли і жінка, і чоловік таки віддерли обгортку, почалася церемонія передавання цих самих шелестливих обгортки назад. Жінка по-домашньому зіжмакала обидві обгортки з характерним звуком, який уже нікого не здивував. І сховала до сумочки. У третю чи четверту кишеньку.

І вони почали смоктати. Синхронно і злагоджено. Наполегливо і ритмічно. Прицмокування в момент перекладання цукерки з однієї щоки в іншу видавало блаженне задоволення від твору Александра Дюми-си-

на. Далі почалися коментарі на вушко один одному. На фразі служанки Наніни: «Панна Нішетта економить нам 1000 франків на рік» чоловік почав допитуватись у своєї супутниці:

— А сколько это будет на гривні?

Очевидно, це питання розвеселило не лише мене, тож жіночка з люрексом не втрималася від приглушеного сміху. Чоловік збагнув, що муза гумору відвідала його просто тут і зараз. Він зловив кураж. Фактично кожна поява нового героя супроводжувалася дотепним (на думку жіночки) коментарем чоловіка на вушко. Ім'я Нішетта отримало кілька варіантів влучного римування, найпристойніше з яких — Светта. Коли відбулося знайомство Маргарити та Армана Дюваля, чоловік саркастично видав:

— А шо вона вопше в ньом нашла?

Коли ж комічна героїня Прюданс кокетувала з багатомолодшими від себе кавалерами, чоловік неабияк захопився фантазуванням на тему:

— А шо ж вони робити будут с етім шкафом...

А коли Маргариті, яка задихалася, служанка Наніна декілька разів приносила горнятко з ліками, чоловік із невідомою радістю повідомляв:

— Они там себе коньячок дергают. Там влізає 70 грам...

Решти коментарів я не розчув. Але, судячи з траєкторії руху грудей жіночки вверх-вниз, це було неабияк смішно.

Антракт. Вони вирішили вивчити асортимент театрального буфету. Повернулися з сухариками. Я зазавмер в очікуванні другої дії спектаклю.

Захоплені подіями на сцені, чоловік і жінка заповзялися розривати пакетики з сухариками. Як і у випадку

зі смоктальними цукерками, завод-виробник занадто відповідально підійшов до запайки верхнього шва. Чоловік вирішив здутий повітрям пакет затиснути між ногами й у такий спосіб дістатися до сухариків. На це він спромігся не зразу. Після двох-трьох сеансів наполегливого шарудіння пролунав специфічний викид повітря. Носи глядачів почав лоскотати запах сухариків, нашпигованих підсилювачами смаку й ароматизаторами. Слина почала підходити цілому рядові глядачів, оскільки запах сухариків, таких запашних і злегка жирних, почав витісняти враження від спектаклю. Я згадав, що не встиг, як слід, пообідати, і твір Дюми-сина мені видався задовгим. Із насолодою він і вона почали дуже тихо, щоби, боронь, Боже, ніхто не почув, хрумтіти сухариками. Глядачі чули, як з особливою обережністю вони спершу розмочують сухарик у роті, потім акуратно й філігранно розкусують кожен із них. І так — ціла пачка. З почерговим частуванням один одного.

З такими пригодами п'єса підійшла до останньої, найбільш драматичної частини, де хвора Маргарита готується померати в розлуці з коханим Арманом Дювалем. Сцена почалася з того, що друг Маргарити на ім'я Гастон веселив смертельно хвору героїню розповідями про те, як гарно він учора погуляв допізна та як сьогодні вранці йому зле. У тексті Дюми-сина навряд чи були слова «похмілля» та «бодун» — однаке саме на цій темі двоє глядачів живописно долучилися до п'єси. Чи не вперше за весь вечір чоловік засміявся, згадуючи, мабуть, свою тяжку голову не в один десяток ранків. Жінка, мабуть, теж мала подібний досвід. Історія їхніх бодунів була настільки розмаїтою, що їхній гарний та ейфорійний настрій тривав навіть до тієї миті, коли приречена Маргарита ридала на сцені:

— Я хочу жити!!! Жити хочу!

Коли я розповідав цю історію моему товаришу-мізантропу, його постійно щось відволікало. То чайник на кухні засвистів, то sms-ка прийшла, то ще щось. Насправді я здогадувався, що в нього на думці зараз. Точніше, хто.

Павло. Я з ним не знайомий. Поки що. Знаю лише, що мій товариш, як виявилось, для Павла є духівником.

— Але, наскільки я знаю, ти не можеш бути духівником, тому що ти не висвячений священик, а просто світська людина. Хіба не?

— Все так. Офіційно духівником може бути лише людина в сані.

— Ну то як ти є його духівником?

— Неофіційно.

— Неофіційно — це як?

— Неофіційно — це неофіційно.

— Ти не можеш приймати в нього сповідь.

— А я й не збираюся. Ми просто довірливо розмовляємо. Павло сам мене попросив.

Павло — ВІЛ-інфікований. Слоган із телевізійної реклами «Чума — за метр від тебе» — це не про нього. Це про нас, бо він — за метр від нас, як і ми від нього. Але він — не чума. Він дуже щаслива людина. Так вважає його духівник. Вони познайомилися на одному з семінарів, їх мій товариш відвідує за гроші. Розговорилися і зрозуміли, що є взаємно потрібними. Павло для товариша — живий експонат екстремального, пограничного з задзеркаллям досвіду. А товариш для Павла — вдячна публіка, перед якою хочеться шкіру зняти.

Ці два пазли ідеально знайшлися, і тепер вони резонансно підсилюють один одного. Товариш майже напам'ять вивчає всі Павлові сентенції, а Павло своєю

чергою живе на куражі загостреного, надчутливого стану. На відміну від більшості перехожих, він не мучиться невідомістю. Він точно знає своє майбутнє. І духівник помилявся, коли думав, що має справу з приреченим. Виявилося, у свої 32 Павло заміняє собою вчення стількох мудреців різних епох, що тільки встигай усе це занотовувати. Все це — суто на досвіді свого помирання. Можливо, він навіть дякує інфекції з тваринною назвою «ВІЛ» за те, що вона навчила його любити життя.

Духівник підходить до забризканого жирного вікна, за яким вештається величезний натовп бовдурів. Павло був таким самим бовдуром ще рік тому. Він теж жив, не знаючи цінності життя. Ходив на офісну роботу, яка була однією з багатьох поміняних, спілкувався з достатньо пересічними ровесниками, мешкав із батьками, не маючи особистого куточка, — типова історія. У той ненормальний світ Павло вже ніколи не повернеться.

— Під час однієї з бесід він мені, уяви, що сказав.

— Що?

— Він сказав: жаління та співчуття залиште собі — воно вам більше знадобиться.

— Твій Павло — трохи шовініст.

— Ти послухай. Ви нещасні, бо здорові.

Ми впродовж усього життя шукаємо сенс життя, а на смертному одрі доходимо висновку, що ніби й не жили. Ми нещасні, бо здорові. А він щасливий уже рік, виходить. Хммм... У момент смерті наш рот перекосяється від неземного переляку, а в Павла — від мудрої усмішки. Він так напрозорочив.

— Ти його питав, як він заразився?

— Питав. У нього був приятель. Художник, неформал.

З конячим хвостиком ззаду голови й очима блядуна. Люди навколо нього тусувалися такі самі — легковажні

й незвичайні, як екзотичні какаду в місті чорних шкірянок і чорних дум. Павло понад усе прагнув бути з цими яскравими какаду. Пошук не-таких був формою протесту проти акваріумного життя. Тому, коли на одній вечірці до нього підійшла дівчина і запропонувала політати, він просто простягнув їй руку. Останнє, що пам'ятає з того вечора, — її очі. Величезні, темні й безмежні. А він у них тоне і не хоче рятуватися. Такий от наркоманський досвід. Перший і єдиний. Більше Павло ні разу не коловся. Не бачив потреби — він уже й так отримав квиток. Один-єдиний раз закінчився інфекцією. Перший і останній.

— Знаєш, мені зараз постійно крутиться куплетик із Земфіри: «У тебе СПИД, и значит, мы умрем...»

— О! Те саме він мені казав. Казав, що ця пісня крутилася в його голові, коли він повертався з аналізів.

— І як він це сприйняв?

— Ну... Була хвилька слабкості. Точніше, тиждень. Він казав, що говорити ні з ким не міг. Каже, люди сміять словами.

Павло просто поклав на стіл довідку, заварив чаю з бергамотом і почав звикати. Спершу, коли дізнався діагноз, вирішив пришвидшити свою смерть. Подумав, що лишилося півроку і почав активно помирати. Процес пришвидшеного помирання виявився ще важчим, аніж звичайне життя. Тому Павло пішов від зворотного — постановив, що життя стає особливо насиченим під призою «наче останній день». Придумав собі геніально просту філософію: жити так, наче кожен день — останній. Сонце за вікном — супер, дощ — ура, промокли ноги — чудово! Спочатку Павло думав, що адаптуватися неможливо. Все, приїхали, злазь, кінцева зупинка. Виявляється, ні.

Ця хвороба не створила йому жодної проблеми. Нуль цілих нуль десятих. Найбільші проблеми йому створили люди. Причому найдорожчі. Батьки купили окрему квартиру (вхід по балкону, але жити можна). І поставили перед фактом: відтепер будеш сам. Павло їх розуміє, бо є ще молодша сестра, от вони й бояться за неї. Та й за себе бояться. Зрештою, не вигнали на вулицю, хоча чого не утнеш через страх! Відтоді вони спілкуються по телефону. Телефон — найнадійніший спосіб спілкування, крім латексу.

Мама якось не витримала і прийшла. Вони навіть мало не обнялися з розбігу, та в останній момент вона завмерла, наче об стіну невидиму вдарилася, і відсахнулася назад:

— Я не можу, вибач, ти ж розумієш...

Потім цілу годину плакала на кухні й казала, що любить його, але... Він попросив її більше не приходити.

Усі образи — через страх. Павло — ходячий тест на людяність. І в цьому криється розгадка, чому мій товариш став духівником Павла і чому я теж міг би ним стати. Поки що цей тест пройшли одиниці. Ці одиниці чомусь — не рідні. Здавалось би, обов'язок передовсім рідних людей — розуміти. Виходить, навпаки. Рідня виявилася веселим застільним товариством, яке не здатне було пройти тест, посерйозніший від гульбану.

Якось у нього був бронхіт, і мама попросила педіатра, що живе в сусідньому під'їзді, оглянути. Коли лікарка послухала дихання, мама сказала:

— Зачекайте, я дам вам спирт і ватку — протрете стетоскоп.

Вона побігла по ватку, а Павло лежав у нокауті. Усі знають, що таким способом ВІЛ не передається. І мама це знає. Знає, бо перечитала всі брошури. Знає! Я нічого не розумію.

— А як його друзі, колеги по роботі? В курсі?

— Співробітники не п'ють із ним чаю з одного горнятка. Не вдають із себе закадичних друзів. Дівчата не кидають у його бік кокетливих поглядів.

— Інфекція врятувала його від нещирості, виходить.

— Знаєш що він мені сказав? Що один його день — то наш рік. Тому ми помремо однолітками. Так і сказав — однолітками.

Люди ненавидять хворих тому, що бачать у них себе немічних. Це нелогічно. Адже до себе немічних люди мали би сповідувати жаль, співчуття і милосердя. Люди ж себе люблять. Хоча ні. Всі люди ненавидять себе за те, що вони люди. Вони хворіють, маліють, зсихаються, вмирають. Занепад — це стратегічна програма людини, яка доводить людині, що вона — не що інше, як просто людина. Ця безвихідь мала би гуртувати людей воедино. За принципом спільного ворога. Якщо всі знають наперед, що на них чекають неміч і вмирання, то є сенс цю невідворотність толерувати. І якось уживатися з нею. І бодай із поваги до себе не виказувати ненависті до хворих людей, яких твоя доля спіткала швидше за тебе. Це прописні істини. А всі прописні істини — придумані.

Люди від природи злі. Добро — це неприродний стан. Для того щоб бути злою, людині не треба взагалі нічого робити. Просто існувати. Просто бути собою. Якщо всі люди будуть собою — цей світ стане глобальним притулком зла й підступності. А от щоб бути доброю, людина мусить учинити якусь дію, докласти зусилля, надзусилля. Бути добрим — значить змінити себе, попрацювати над собою. Ось чому мораль — це наука, якої вчать людей. З мораллю не народжуються. Її насаджують уже потім. Насаджують саме тому, що вона

не притаманна людині від природи. Мораль узагалі суперечить природі.

Я оголосив би на планеті Земля референдум. У бюлетені значилось би перше запитання:

— Ви хочете любити себе?

Люди одностайно відповіли би «так». І тоді я змусив би їх відповісти на наступне запитання:

— Тоді чому ви такі нетерпимі до інших?

Гарантую, що друге запитання стало би причиною зриву голосування.

— Ти все одно безвідмовний, — сказав я товаришеві. Бо бачу, як Павло його поглинає. Колись на дискавері-каналі я побачив, як великий пітон поглинає антилопу. Він просто нанизує своє тіло на жертву, обволікає тушу своєю шкірою і так лежить тижнями, дрихне.

Мій товариш пройшов (та й зараз проходить) сценарій, який проходять усі вихідці з традиційної пасторальної родини. У таких родинх тільки-но хтось із дітей виб'ється в люди, піде у світ широкий і там обживеться квартирою-машиною-бізнесом — його всі починають тихо ненавидіти. Ненавидіти і заздрити. Заздрити й обмивати кісточки. Заздрити і звертатися по допомогу за кожної потреби й без. Заздрити і вимагати, щоби незліченній кількості родичів він виділив місце у своєму серці та гаманці. Ти мусиш знайти доброго лікаря для вуйка, який півжиття пив одеколон і не закусував. Запхати в університет троюрідного племінника, який не бачить різниці між Кобилянською і Кобринською. Знайти нареченого для чотириюрідної племінниці, яка з 14 років вибілює волосся лондою і мріє вискочити заміж якомога швидше. Тільки-но ти стаєш успішним і покидаєш рідну оселю — ти все життя мусиш відробляти цей смертний гріх. І все життя будеш

неспокутно винен. Тим, що тобі краще. Ти — зрадник. Ти провинив перед своїм родом, селом, країною. Та що там говорити — перед усією нацією завинив. А якщо ти заробив трошки грошенят, то не лише твоє село, а й увесь твій район має бути заасфальтований, оцерковлений, комп'ютеризований і натуральною черепицею перекритий. Стати успішним — це образити всіх інших. Тебе одразу викреслять з усіх заповітів:

— А нащо йому? Він же ж і так усе має. Нащо йому?

І хоча ти маєш ідентичні права — все одно батьківські маєтки порівну переділять між родичами-алкоголіками-невдахами-багатодітними-на-мопеді-на-ровері — звісно ж, без тебе, бо їм більше треба. Тебе наче й не було в цій родині. Ти вибився в люди — отже, ти вже не наш. Тебе тихо ненавидять, кровно ображаються, тобі відкрито заздять, активно домагаються і рішуче вимагають.

Я проклинаю минуле за його живучість. Я вимагаю, щоби воно було мертвим, щоби воно було тією антилопою, на яку нанизається новий, чистий час. Ми прокляті. Бо ми є тим, що позаду. Все, що ми пережили-переболіли-пересилили, стає нашими клітинами й органами чуттів. І воно, минуле, постійно гальмує, спиняє, тримає на стоп-крані, не дає вирватися з цієї проклятої центрифуги, яка тебе за кінцівки тримає, точнісінько як чорти в пекельному казані.

Третину свого життя я витратив на подолання доцентрової сили минулого. Вийти за його рубіж, вирватися за контури його визначального впливу — на це пішли мої найпродуктивніші роки й сили. І воно постійно боролось, давало здачі, підступно залазило в моє теперішнє і розкладало там свій пасьянс. Я його регулярно проганяв, малював крейдою магічне

коло невтручання — але минуле все одно знаходило мікроскопічні шпаринки, крізь які могло вприскувати ін'єкції гальмівної рідини.

Я помітив цікаву річ. Вибиваються в люди саме ті, хто повністю рве зі своїм минулим. У такий життєствердний спосіб люди з поганою історією чи генеалогією стають хорошими людьми, взірцями людяності та миролюбства. Секрет їхнього успіху — незалежність від минулого, заперечення минулого. Вони відбулися всупереч минулому, яке підлягало викорчовуванню. Не існує минулого, яке не отруювало б. І ми приречені носити в собі цю слизь пережитого, яке детермінує тебе теперішнього.

Дуже мало, фатально мало я хотів би взяти з собою з минулого, якби була така можливість. Передовсім я взяв би малого безтурботного збиточника з молочним волоссям, який ще не мав за собою мішка пережитого. Той малюк не знав, що таке вчора, він жив лише завтрашнім. І в цьому завтрашньому ще не було безлічі ментальних пасток, що їх проставляє наша історія.

— Я прийду, я буду, я заїду, я принесу, я розкажу, — той малюк жив у суцільному майбутньому часі, бо воно найлегше.

І тому він так страждав, коли його, як картоплю чи перець, начиняли минулим, та ще й не своїм, і поволі тушкували на вогні чужих образ до повної готовності. Сутички з минулим його старили, і це триває досі.

Я виразно пригадую той стан, коли лобом у лоб зіткнувся з минулим. Але не з конкретним, приватним минулим, а з загальним, масивним минулим свого народу. Тільки-но я потрапив до школи, цієї розрегламентованої тюрми, як поступово, вивіреними порціями в мене почали заливати густу смолу народних

страждань, трагедій та поразок. У чисте майбутнє, яке світилося найсвітлішими палітрами, почали вливати лузерство, і я, грайливе дитинча, яке проявляло чудеса еквілібристики на ровері, був приречений до скону носити в собі тисячолітні біди, співчувати тим, хто гнув спину на панщині, бачив тіні опухлих від голоду дітей. Моя безтурботна душа чорніла і вкривалася гусячою шкірою від жаху. В мій райдужний світ прийшли босоногі селяни у цупкій ряднині, всі вони були прибиті бідністю і безпросвітністю, пожовклі жертви геноцидів, тюремні в'язні, учасники різанин, репресій, знищень. Усі вони були чужорідним тілом у моєму веселковому теперішньому, але вони вперто стояли на порозі і гнітюче дивилися мені у вічі тисячами всіляких заборон, розстрілів, арештів, крахів ілюзій, крут, зрад, чорних рад. Було би краще, якби ця чорнота проходила повз мене, світлоокого. Але ж ні, вона не проходить, бо ти — заручник історичних травм, ти мусиш додивитися до кінця цей багатотомовий фільм жахів. І співпереживати, пам'ятати, тремтіти, ридати, обурюватися, жаліти себе, винуватити весь білий світ, що ти не з числа щасливого племені, а ось із цього босоногого, сповненого сліз. Із кожним уприскуванням безталанного минулого я відчував, як щось міняється на молекулярному рівні. Я ніби ставав важчим, і це ніяк не пов'язано з набиранням ваги.

Що більше в мене заливали цей коктейль народних поразок, то більше захисних китайських стін я вибудовував від страшного минулого. Освоюючи його з кожною чвертю і семестром, я обростав надійними мурами, через які вже не могли прорватися всі ці босоногі привиди з малобюджетного хоррору. І мені полегшало. Мені так полегшало! Я почав застосовувати

технологію мами Теклі — сприймати минуле як щось космічно далеке, схематичне, яке не бентежить, не торкає, не викликає сльози. Я припинив ставитися до історії як до впихання руки в мішок зі зміями. Так, минуле мого народу ще дивилося на мене з хвилюючої чорної ями, але вже не було так страшно. Вони могли далі впливати в мене що завгодно — але я вже мав антидот. Ним була потужна, успішна історія чужих монархій, епос із королівськими маєтками, балами, придворними інтригами, середньовічним етикетом і модою, задоволеннями, цнотливою розпустою, салонною музикою. Я навіть фотосесію зробив собі у відповідній стилістиці. Отруєний історією халуп, в яких напівзоологічним життям жили замучені-розбиті-мов-паралітики-на-роздоріжжі, я лікувався історією замків і розкішних палат. На несвідомому левелі я блокував усю ту спадщину, яка хотіла заповзти в мене і повсюдно розставити капкани неперервного плачу.

І минуле поволі змирилося, втишилося, перестало кипіти, бухтіти й викидати назовні своїх агентів впливу. І тепер я за нього спокійний, бо ця антилопа не має абсолютно ніяких шансів проти нового часу, де за вікном пролинають надзвукові літаки, розробляються нанороботи, музика передається по блютузу, молодь ходить у взутті з люмінесцентними шнурівками, роблять операції трансгендерам і грають у шахи з комп'ютером. Конкурс померлих на кращу живучість добігає кінця. Вони вертаються туди, де їм і місце, — на сторінки нецікавих, нудних бібліотечних книжок, що їх мама Текля ніколи навіть у руки не взяла б.

Убити минуле. Убити, не дати йому жити. Лишити минуле в минулому. Це — заповітна мрія Ірусі. В місто М, обране методом сліпого жеребкування, вони приїхали по обіді. Була рання осінь.

— Не скажете, в кого можна винайняти кімнатку?

Сказали, показали, провели. Друга хата від рагсу. Маховик рутинного життя в місті без подій запустився. Місто й справді ніби ігнорувало події. Нічого землетрусного не відбувалося, ніщо нікого не дивувало. Знайшлася робота на швейній фабриці, Галя набула нових подружок через дорогу. І головне — у них була ванна. Своя ванна, в яку можна було набрати гарячої води й обережно зануритися, заплющивши очі. Іруся зі Стефком плакали. Плакали від радості, що в них є ванна. Плакали, як малі діти. Хто міг би подумати, що звичайнісінька біла чавунна ванна здатна викликати сльози щастя.

Іруся почала приймати ванну майже щодня. Вона виварками гріла воду, просила Стефка вилити окріп у ванну — і починався ритуал блаженства. Вона ніби спеціально відтерміновувала ту мить задоволення, коли можна було дозволити гарячій воді очистити її від минулого. Ванна відповідала взаємністю. Здавалося, вона могла помістити у себе цілий Усесвіт пережитого. Кожна така процедура зцілювала Ірусю, вона з заплющеними очима розніженим тілом віддавала воді кожен день-тиждень-місяць-рік. Завжди навстоячки, завжди похапцем, завжди у чужій присутності, завжди у чужому місці. І так — роками. А тут — твоя ванна чекає тільки тебе одну, щоби зцілити. Життя налагоджувалося. Минуле почало відпускати.

Стефко всерйоз узявся за черевики, мешти і чоботи. Він був чудовий взуттяр, без перебільшення. Цьому його навчив покійний дідо ще підлітком. Вірші й оповідання — все це чудово, але жити на щось треба. Цілий день — на промисловій базі, куди взяли без проблем, а ввечері і вночі — взуття. Гадаю, його душа зараз

має саме цей запах — запах вичиненої шкіри і різкого клею жовто-рудого кольору, який з'єднував поверхні на амен. Він мав цілий бардачок шевських причандаль, усякі різці, тексти, копіри, пробійники, шила, пазовики. В цьому була якась магія: кусень натуральної шкіри, відзнятий розмір ноги — і за кілька днів у кімнаті на копиті красувалася напастована пара мештів, яких не купиш у жодному універмазі. З того й виживали. Планова економіка унеможлиблювала вільний продаж кустарного взуття, тому Іруся їздила в сусідній райцентр збувати товар. Прокидалася о пів на п'яту ранку, першим же рейсом їхала і хутко верталася назад, щоби встигнути на свою зміну. Одна з таких поїздок вистрелила в бабцю минулим.

Автобус був переповнений. Під кожним сільським стовпом напихалися люди, які теж їхали кудись із певної нужди, і в очах кожного — зосереджена порожнеча. Іруся часто їздила транспортом, а це таке місце, коли ти постійно вивчаєш дрібниці та другорядні речі: міміка під час глибокої задуми, колір ниток на дошитому гудзику, заводські написи в салоні автобуса-пазика, рисунок на беретці, родимки-бородавки, червоні прожилки в очних яблуках пасажирів.

Те, як людина поводить себе в дорозі, промовляє про неї чи не найбільше. Я постійно в цьому переконаюся насамперед у поїздах. Є люди, які заходять у купе спокійно, без зайвих тілорухів, вони пізніше дозовано присутні всю дорогу, з ними комфортно ділити мікропростір. А є люди з цілковитим психозом: вони заходять на адреналіні, підкреслено по-діловому починають організовувати місце своєї одноразової ночівлі, телефонують усій телефонній книжці, кількаразово виходять і заходять невідомо навіщо, нервово дригають ногами

і всім виглядом демонструють свою збудженість. Потім вони дістають варені яєчка (о Господи!!!) або копчені крильця (о Господи!!!), які запивають газованим солодким напоєм щось на кшталт живчика. За цю несамовитість я ладен пристрелити їх із калашникова.

Іруся пережила значно екстремальніше випробування на людей у дорозі. Їх везли до Сибіру товарняком. Ні помитися, ні в туалет сходити. Просто терпіти. Ніякої взаємодопомоги, хоча спільна катастрофа мала б їх ріднити. Ні. Люди, поміщені на саме дно стресу, почали проявляти свої найгірші властивості: злість і інстинкт виживання. Коли інстинкт виживання підживлюється злістю, отримуємо хижака. Вагон осатанілих хижаків на повній швидкості мчав кудись далеко від цивілізації, від людства, від віри, від надії, від любові. На початку — приреченість, клаустрофобія і приглядання, а потім — гарчання, невдоволення, ліквідація незручностей, а ними є люди. Іруся мала змогу бачити, як нібито одноподумці морально знищують один одного, втоптують, намагаючись лишитися людьми. Хижацтво базується на нюхові. Хижак не бачить жертви, а чує нюхом. Вагон був мензуркою, в якій перемішалися екстракти всіх людських страхів — а передовсім страху перед невідомістю. Верхівки крон, електричні стовпи і дроти, глухе степове безпросвіття час від часу проскакували у вузькому віконечку, від цієї одноманітності коливальних рухів і стуків починало нудити, епітелій висихав, щелепи не дружили між собою, і твоя людяність полягала в твоїй відсутності. Найбільше, що ти міг би зробити для решти нещасних, — щоби тебе тут не було, щоби твоє стійло не займало чийогось простору, щоби лікті не торкалися, погляди не перетиналися, запахи не вступали в дифузю. Але це було неможливо. Тому всі всіх

нервували, всі всім заважали, всі всіх витісняли, всі всіх підозрювали. В тому, що комусь могло бути зручніше чи терпиміше. Алергени отримали безперешкодний доступ до своїх алергіків. Тваринні начала тріумфували. Чекання кінця подорожі було єдиним рецептом не збожеволіти. Пасивність була єдино правильною моделлю поведінки у цьому тераріумі хижаків.

Надійшла черга заплатити за проїзд. Автобус теж хотів жити. Іруся якось протиснулася до кондукторки і простягнула гроші. Зайнята висмикуванням поли плаща з-під когось габаритнішого, Іруся не помітила, що її наскрізь просвердлює пильний погляд кондукторки. Їхні очі знайшли одна одну.

— Візьміть, візьміть за проїзд.

Цілком незнайома жінка. Майже ровесниця. Трохи запущена шкіра, не дуже доглянута. Звичайна собі жінка.

— Ви мене не впізнаєте? — спроквола запитала кондукторка.

— Вас? Не знаю.... А ми знайомі?

— Не впізнаєте...

— Перепрошую...

— Не треба платити.

— Як не треба? Ось гроші.

— Не треба платити. Їдьте так.

— Як так?

Кондукторка попросила нагнутися ближче. На вушко сказала:

— Справді мене не пам'ятаєте?

— Справді...

— Ми були з вами в транзитній тюрмі. І ви мені дали свою пайку хліба. Я сиділа під стіною зразу коло вас. В мене була температура, я була голодна. І ви віддали

мені свою пайку хліба. Минуло більше 10 років, а я досі це пам'ятаю. І я вас сьогодні впізнала. Їдьте так. Не треба грошей.

Того вечора Іруся не приймала ванни.

Мене ж воно наздоганяє частіше, ніж мені цього хотілось би. Павло вчинив самогубство. 50-кратна доза барбітуратів. Безболісно і відносно надійно, не треба нічого різати, нікуди стрибати. Знайшовши радість у помиранні від ВІЛ-інфекції, він повівся алогічно. Повнота життя під девізом «кожен день — як останній» мала би переважити поразку. Чи, можливо, він і цю дію трактував як прояв сили й мужності?

В університеті один студент не дружив із головою, мав форму шизофренії. Розумнішої, емпатійнішої людини я на той час не зустрічав. Він сам себе вивчав з ненаситністю очманілого лаборанта, якому підвернулася унікальна мишка. Інколи здавалося, що він сам собі влаштовує певні випробування і спостерігає збоку, чи його друге «я» впорається з бар'єром. Раз на раз не припадало, але перебування в орбіті Сашка означало щоденні відкриття людського потенціалу. Девіація вкрай потрібна для того, аби люди не втрачали пильності й не перетворювалися на ліниву галяретку.

Він до забуття закохувався, так само стрімко розкохувався, страждаючи від невзаємності, і все це — упродовж двох днів, які згодом дарували цілі сторінки любовної лірики, написані запоєм. Його переслідувала манія переслідування, він інколи ходив під уявним прицілом уявного кілера, а інколи й сам переслідував когось, нав'язуючи бесіди про сенс життя, не позбавлені сенсу. Сашко безпардонно заражав своєю уявою і спостережливістю, яким можна було би позаздрити. Він звертав увагу на кожен новий аксесуар, який бачив,

запам'ятовував предмети по тому, в яких конкретних ситуаціях вони фігурували.

Одного вечора його голос пролунав у моїй слухавці:

— Спиш?

— Та не.

— І я не сплю.

— Ти де?

— В себе вдома.

— В Рівному?

— Так. Значить, чого я дзвоню... Що ти хочеш, щоб я тобі лишив?

Можна було далі не продовжувати. Я наперед знав, про що піде мова. Це був третій його такий дзвінок. Після питання «що ти хочеш, щоб я тобі лишив?» піде розповідь про те, що перед ним на столі лежать 20 пігулок і що він вирішив піти з життя. Але просто так він не може піти, тому що він людинолюб і альтруїст, тому хоче бодай якусь користь принести після себе. Кожного разу я відповідав по-різному.

— Залиш мені светр, той із червоними повздовжніми смугами, він мені завжди подобався, а в нас приблизно однаковий розмір.

— Залиш мені диктофон, він уже тобі не знадобиться, а я ще до цифрового диктофона не доробився.

— Залиш мені музичний центр, бо це рідкість — музичний центр, в якому, крім касетного і CD-блоку, зверху є ще й програвач на платівки, а в мамі на стриху є ціла купа старих платівок, які нема на чім слухати...

Кожного разу Сашко мав лишити мені щось інше. Я старався вибирати щось більш або менш цінне, аби він розумів усю важливість розмови. Це був такий прийом. Ні один істинний самогубець, який поважає себе, не буде напрошуватися з подібними дзвінками. Він про-

сто робить, як Павло, — усвідомлений вчинок. Проявляє свою силу волі, акт переваги над життям. Про светр чи диктофон уже ніхто не думає.

Піти з життя — священне право кожного, кого, зачинаючи, не питали, чи давати йому життя. А нікого не питали. Життя для кожного з нас — данність, яка не передбачала власної участі.

— Це моє життя! — такий вислів переважно є висловом сильних, сумлінних людей, здатних брати штурвал до своїх рук.

То чому ніхто не має права сказати «це моя смерть»? Чому життя — безцінний подарунок, а смерть — найбільший гріх? Чому люди можуть поволі вбивати себе алкоголем, тютюном, наркотою, ГМО, чіпсами, солоним, жирним — і при цьому засуджують одномоментну дію, до якої людина підійшла з набагато глибшим усвідомленням, ніж інші в супермаркеті підходять до стелажа з продуктами, які їх убивають?

Життя ліберальне. Воно передбачає сотні й тисячі чому, між якими хитрожопа людина маневрує, придумуючи під свої слабкості цілі релігії, течії, квазіфілософські вчення, мета яких — догодити хитрожопій. Сенси втрачають зміст, змісти підмінюються вимислом, вимисел ксериться на сотні інших домислів, домисли змішуються в один клубок із правдами, а правд багато, у кожного своя правда, і кожна правда підтасовується під категоричність, а категоричність вицвітає на сонці до стану недоумкуватості, і що старша людина, то менше нейронів працює в її черепі, але ж усі з затамуванням подиху слухають «одкровення» тих, хто безапеляційно, зі святим німбом над лисиною, передає «знання» давніх хитрожопих, які боялися померти настільки панічно, що придумали на нервовому ґрунті

міфологему про вічне життя, яке прирікає тебе, неотесана новонароджена істото, бути, як усі, відчувати, як усі, кохати, як усі, бо навіть це треба робити правильно, а не як заманеться. Ми, мікроскопічні папи римські, готові толерувати війни, масові теракти, групові ДТП, кончини через халатну необережність — але індивідуальне усвідомлене прощання з життям не підлягає прощенню. Ми ніби ображаємося, що він нас покинув. Як це так: ми ще досі на цьому кораблі, який летить розтривоженим океаном в обійми тартару — а він не дочекався свого кінця. Буцімто це не кінець. Сашко мені завжди бажав спокійної ночі після таких дзвінків. Ходжу я в своїх светрах, доробився я до свого цифрового диктофона, а от платівки досі не маю на чому слухати.

Павло був повністю позбавлений прив'язки до речей. Він оточував себе найнеобхіднішим, ніби боячись накопичення. Будь-чого. Мій товариш-мізантроп недовго пробув духівником. Він важкувато переживає втрату Павла. Тужить не стільки за суб'єктом, скільки за його одкровеннями. Він не встиг добратися до самого дна — дно все сказало своїм учинком. А товаришеві хотілося ще пообсервувати цю висхідну траєкторію Павлового життєлюбства.

Зайшовши в його кімнату (вхід по балкону, жити можна), мій товариш відтворив те, що я мав би робити в історії з Сашком. Побут людини, яка перемогла жагу до життя. Нічого атипового. Зім'яте ліжко, подушка, вертикально приставлена до спинки ліжка, щоби зручніше читати з планшета, по кутах роздмухана пилюка разом із котячим хутром (линяє), стіл, перекидний календар. У календарі немає записів на наступний тиждень. У кошику для прання нема відкладеного одягу.

Немає нерозпочатих шампуню чи рідкого мила. Немає нічого невідкоркованого, незайманого, нерозпакованого. Кота він віддав друзям тиждень тому, аргументуючи відрядженням. Павло знав. Він усе продумав. Він зробив це не тут. Завбачливо подумав, що хтось інший заїде в цю однокімнатну квартиру зі своїми пожитками і комусь буде неприємно дізнатися правду.

Його знайшли на Майдані Незалежності. Сплячим. З усіма документами в нагрудних кишенях, із номером контактного телефона й адресою. І запискою «Все чудово! Я вже все побачив!». Мій товариш не має до себе претензій. Він не обтяжений таїнством сповіді, тому може вільно про це говорити. Але не хоче. Бо особливо нема про що говорити. Чудовий вчинок, гідний людини, яка сама собі поставила крапку, не чекаючи провидіння зверху. Я можу припустити, що Павло їхав до Києва дуже спокійним, у сидячому хюндаї примудрився ще й прилягти на вільні крісла. І ніякої розривної драми він не переживав, як на мене. Просто прийняв рішення і своїм іменем назвав урок для свого духівника:

— Навчися розкусити цінну людину за рекордно малий час. Тому що в цінних людей завжди обмаль часу.

Мізантропія заразна, як холера. Мене завжди завоював регрес. У ньому я спостерігав стрибкоподібне повернення до витоків, коли зло не мало шансів схватитися за іншими словами. Спаскуджуючись, людина дефрагментовує свій жорсткий диск, і на перший план виходить куцість. Вона всім до лиця. Метелик повертається до стану бридкого імаго. І нікого вже не здуриш почепленими масками чеснот. Не встигши як слід розкусити метелика-Павла, мій товариш каже, що еволюція — це наука з ігнорування людини людиною. Ми обростаємо незчисленною кількістю контактів і тому

змушені переводити їх у розряд механічних. Інакше задихнемося від ширості.

Християнство нам не пасує, кардинально не пасує. Воно занадто вимогливе. Воно обіцяє спасіння взамін на те, аби ми перестали бути собою. Підкуп, хабар, корупція. Нічого не вимагається — просто полюбити. Просто любити собі подібних, трясця його матері. Не під силу. Алгебраїчна задача з хибними даними. Хоча все просто, як двері. Просто полюбити.

Можливо, в доісторичні часи з цим було легше. Світ був меншим. Кінцем світу був горизонт, бо ніхто не знав і спитати не хотів:

— А що за цим гірським хребтом?

І страхів було незмірно більше — починаючи від страху перед блискавкою та закінчуючи страхом зубного болю, від якого помирали. Налякана, зашугана особина — такими були люди, коли отримали віру. Їх дуже легко було налякати, аби придобрити. Всемогутні боги приходили на громовицях, на грізних хмарах, на вітрах-циклонах, вони супили брови, морщили чоло — і змушували тремтячу істоту увірувати. У щось краще, у гідну смерть (а не від зубного болю), у сакральність пожертви, яка мало чим відрізняється від зарізаного ягнятка на вечерю в кінці тижня. Віра неможлива без тремтіння, без переляку. Кошмарного життя під нещадним сонцем було мало — треба ж було придумати ще й пекло як гідний аналог буднів. І геєну огненну, яка була блідюю копією щоденного самоспалення здорового глузду. Віра окутувала тремтячу людину, пеленала її, люляла, співала колискових, робила неповносправною, вразливою, вносила сум'яття в душі героїв-мастодонтів, які досі не утруднювали себе рефлексіями про добро, зло та інші приблизні стани. Виживання набуло

містичної мети — не просто вижити, а й забронювати собі місце десь там, за незвіданим небокраєм. Небо краялося на кілька частин, і з кожного розламу виходив свій Бог, шукаючи підхожі для нього народ і ландшафт. І кожен отримував свого Бога згідно зі своїми уявленнями про зло. Всі давні боги є чудовими експертами з покарань. Їхні іконостаси викладені з незчисленної кількості очей і очей, зубів і зубів.

— Терпи, терпи, ану терпи!! — шосекунди чула тремтляча людина, поступово втрачаючи навички фізичного виживання і стежинки до простого щастя. — Терпи і вір у перемогу кволого над могутнім, померлого над живими...

Як вигідно — що звідти ще ніхто не повернувся, з закулісного потойбіччя, і не розказав, чи існує все те, у що беззастережно вірили цілі покоління. А що було б, якби один такий вояжер (байдуже, з підземелля чи з піднебесся) прийшов і сказав:

— О бідний люде, о нещасний казкарю, отямся! За лінією горизонту існує хіба що проекція ваших вірувань. Хто вірить у рай із мандаринами, інжиром і лагідними левами — той там опиниться. Хто вірить в енергетичний стан екстазу — той його й матиме. Хто понад усе боїться павуків, мишей і слизьких вужів, бо лихими діяннями заслужив на це, — той проведе вічність у бридкому товаристві. Хто що собі спроекує, наговорить, наміре — той те й отримає.

Почувши таку ересь, люди повторно розіпнуть цього розумника, тому що він насмілиться перекласти всю відповідальність на людину, на силу її бажань і мріянь. Тому що зникне потреба постати перед судом і бездумно віддатися з завмиранням серця в руки верховного вершителя долі. Тому що стан душевного анабіозу

перестане гарантувати вічне життя. І доведеться таки ризикувати, таки помилятися, таки розхлюпувати терпіння неба, таки вийти за видноколо своєї лінії. Вже не можна буде замкнутися в лаврах, печерах, молитовних нішах, некрополях і втікати від спокус, зариваючи якомога глибше своє ество. Треба буде не втікати, а протистояти почварам, чинити відчайдушний опір гріховній сверблячці й поїдати себе заживо відсутністю волі. Треба буде почати бути людиною, а не віряненом.

Розумник-вояжер усміхнеться гірко і піде пити вино (кров свою), заїдати хлібом (тілом своїм). І дехто сприйме це як нову істину, що підважила всі попередні. Власне, так завжди трапляється, коли люди делегують комусь свої сумніви, свою зневіру, а потім проголошують це новою вірою, новоспеченою та запашною. І ряди адептів збільшуються за рахунок вічних кочівників, невірив, неофітів, яких поманили чимось блискучим. Їм щоразу потрібна нова система координат, яку вони крутять у руках, як макака окуляри, не знаючи, що є горизонталь і вертикаль, більше нічого. Є вниз-вверх-вліво-вправо, і лише тягар твоєї душі визначає курс руху.

Градація душ, які підлягають умиротворенню, зазнала суттєвих коректив. Скільки існує віра — планка постійно понижувалася. Тому що праведник — це аномалія, збочення. Для праведників забагато раю, вони сумно жують свої мандарини та інжир і не мають із ким попліткувати й переспати. А в дні, коли рай зачиняли на ремонт-карантин-переоблік-дезінфекцію, під його стінами починали бушувати мітинги й пікети — невдоволені душі розкладали наметове містечко та оголошували безстрокове голодування. Їм стало нудно тягнутися до нездійсненої, непідйомної праведності — і тоді спеціально для невдоволених небеса

придумали слово «спокута». І спокутою стало зватися саме життя. Сам факт твого народження авансом відмінував деякі грішки. І люди почали все списувати на те, що вони люди. Своєю людською грішною природою вони виправдовували злягання з компромісом — і тоді настав час для первородного гріха. Богам захотілося, аби їхнє творіння починало не з нуля, а з мінуса. І цю провину треба було покрити вступом у спільноту, в колектив, у солідарність. Примикаючи до юрби таких же первородних, люди отримали шанс врятуватися кількістю. А кількість — правильно! — передбачає малу ціну. Планка святості падала й падала. Люди змогли доторкатися до ікон — і самі ставали іконами. Регрес дарував краще розуміння минулого й майбутнього. Життя зі спокути перетворилося на спокусу — щохвилинну спокусу душею й тілом.

— Усе це добре, але ж... — люди почали торгуватися з небом, вимагаючи поблажливості й розуміння.

А Той, кого кожної неділі, прицмокуючи, випивали і розламували, не мав вибору — інакше втечуть до інших форм віри. І вселенський компроміс із першоджерелом грів душу, давав їй карт-бланш. Аби ніхто не збивався на манівці та не вдавався в персональні пошуки — було придумано ритуал. Однаковий для всіх, як і предмети в радянські часи. Схематизм переміг первоідею. Рай почав розростатися, як саркома. Стін на всіх храмах світу почало бракувати, щоби вмістити на них усіх святих. Люди почали в себе міцно закохуватися, бо їм дозволили собі догоджати. Так народилася цивілізація споживачів. Усе почало знаходити своє призначення, навіть якщо в ньому й не було потреби. Світ перенаситився пропозицією й попитом. Земля стала прихистком не мерців, а відходів. Кожен нуль намагався лишити слід,

а лишав послід. Я вмонтований саме в цю фазу регресу. Тому мені теж інколи доводиться пікетувати небо з намірами вирвати свою порцію поблажок. Сучасні люди — вроджені гендлярі.

Моя ніцшеанська подруга таки розлучилася зі своїм чоловіком, в якого були вії Мальвіни. Причина: він не захотів бути Буратіно, і це не прикол. Він не захотів бути багатим. Є люди, яким протипоказана заможність. Вони віртуозно привчаться виживати на ботанічному рівні — і ніколи не зможуть нести прокляття успіху. Подруга — цілковита протилежність. Вона — ходяча мамона, їй потрібен шелест банкнот, як повітря і антиперспірант. Вона зациклена на збагаченні і не уявляє себе нужденною чи обділеною елементарним. Тому коли з настанням кризи (це наш звиклий стан) чоловік присів на одну зарплату і не захотів крутитися, моя подруга вирішила ламати карму.

Завела собі коханця. Хоча всі її сексуальні апетити були з лишком задоволені в сімейному ложі. Це був неформальний союз за розрахунком: він отримував ефектну партнерку, а вона — джерело заздрості всіх подруг.

— І я так хочу! — не раз чула моя подруга від своїх колежанок по капучіно, які так само відчували кризу і потребували спонсорських вливань.

Шлюб подруги почав нагадувати всесоюзний референдум 17 березня 1991 року, коли всі республіки в унісон сказали: «Хочемо зберегти Союз нерушимий», — а в цей час кожна вже дивилася на сторону. Це стосувалось і чоловіка. Він отримав шикарну нагоду без зайвих докорів сумління трахати кожну, яка не могла відвести погляд від його загнутих, вабливих вій. Вії справді були настільки красивими, що ніцшеанська подруга вже навіть почала комплексувати, позаяк вона могла похва-

литися лише одним стабільним коханцем, натомість її благовірний немов із ланцюга зірвався. Він еякулював двічі-тричі на день, причому з різними. Це траплялось і в його автівці, і в темній брамі, і в сауні, куди він почав їздити частіше, ніж до магазину.

Все пішло шкереберть, тобто — на краще. Обоє — ніби розцвіли. Наверстуючи згаяне, він раптом набув іще більшої сексапільності та привабливості, від нього почало за кілометр віяти тестостероном, і здавалося, що статевий гормон просто сочиться крізь шкіру, і все його тіло стало суцільною ерогенною зоною. А вона розквітла, бо стала дівою. Вперше за всі роки вона стала об'єктом компліментів, вербального петингу, ніжних дотиків крадькома від людей, і фінансова спроможність коханця лише доповнювала його джентльменський образ. Коханець нагадував голлівудських акторів категорії 50+: білозубий, бездоганно виголений, від нього пахло дорогими парфумами з альдегідною ноткою, його стиль casual виглядав напрочуд охайно і просто, штани приталені й завужені, на пальцях манікюр і біла окантовка на кожному нігтеві. Це була люкс-пара.

Актуальний шлюб явно програвав своєю диспропорцією. Тому що чоловік далі не хотів крутитися й багатіти, а вона вже це переступила. Вона навіть перестала йому докоряти. Вона ніби змирилася, що чоловік природжений жити від зарплати до зарплати без перспективи її зростання. Він випрацював собі цілу систему навичок і трюків, як дотягнути до зарплати. Полягало це у правильному плануванні, і всі ці арифметичні розрахунки були для неї каторгою. Вона почувалася опущеною бухгалтеркою в стані вічної нестачі. А він і справді змахував на того, хто на пенсію піде з тієї ж посади, на яку був прийнятий. Амбіції зростання — це

не про нього. Він задовольнявся правилом «а щоб вистачило». І в принципі йому вистачало, коли вона взяла наповнення бюджету у свої руки, тобто між ноги. Довго це не тривало, звісно, і їхній союз розпався. Кожен із них проголосив свою декларацію про суверенітет і попрямував назустріч новим гормональним вибухам.

— Бажаю тобі щастя, успіхів у роботі і щоби з неба падали валізи з грішми!

Таке побажання я одного разу почув від екс-чоловіка моєї подруги. Валізи грошей з неба. Моїй мамі й бабці це сподобалось би. Чого гріха таїти — це сподобалось би цілому поколінню або навіть двом, над якими добряче попрацювали більшовики. Нашим людям соромно бути багатими. Вони всіма способами будуть це приховувати, відчайдушно прибіднятися, горбитися, одягатися в дрантя, переписувати свої надбання на свекрів і свекрух, щоби ніхто не здогадався, вживатися в образ нужденних (себто справжніх) українців. У цій втечі від заможності є певна карма, яку так завзято взялася ламати моя подруга у свій вагінальний спосіб. Півстоліття викривлених підходів. Півстоліття висміювання цілого ґештальту, яким є матеріальний успіх у всіх його варіаціях. Люмпен-пролетаріат хотів, щоби всі були бідні й скромні. Вони не могли навіть припустити, аби всі були багаті й заможні. Орієнтація на прибідняння породило цілі покоління людей, які свої горища заваляють відходами життя. Таке враження, ніби колись, у німецькій старості, тобі конче знадобиться одна лижа, і нічого, що вона без кріплення. Ціле суспільство вийшло з бідності з думкою про її природність. Мільйони людей навіть теоретично не вірять, що колись можуть бути багатими. Бодай теоретично, без валізи з неба, без лотереї, без сенсаційної спадщини в Австралії. Люди

придумують сотні способів, як вижити в животінні — і не придумають бодай одного способу, як збагатіти. На це накладено табу.

Нувориші — так мої рідні називали перших багатіїв, яких краще не було б. А вони справді були нуворишами.

— Не дай, Боже, з хлопа пана, — слушно зауважувала мама і була цілком права.

Хлопи, які розтоптали в собі бідність, так і не змогли розтоптати свою неготовність бути аристократією. Це було дуже боляче: серед мільйонів усереднених бідняків почали множитися нувориші, які дискредитували ідею збагачення ще талановітіше, ніж більшовики. Бики, гопота з доларами на руках, жратва, прастітутки, кольца, бухло, тачки, особняки з басейнами, в яких ніхто ніколи не плавав, — це неповний перелік атрибутів «багатства зненацька», валіз із неба, до яких вони не були готові та яких вони не заслужили.

Одне таке чмо жило трошки далі на сусідній вулиці. Сіре й непримітне, з карієсом на фронтальних зубах. Залізло в систему лісгоспу, присіло на вивіз деревини-кругляка. І почалося. Норкова шуба для дружини, дарма що вона виглядала в ній як напомпований пігмей. Джип, для якого не було навіть асфальтованої дороги, по бампер у болоті. Хата, в якій жив діяч лісу, почала обростати добудовами і надбудовами, врешті перетворилася на новомодний різнорівневий шанхай із рваною лінією архітектури. Діти-двійчники почали вчитися в медінституті, і я нікому не побажав би потрапити на прийом до такого «невропатолога» (власне, невропатолога, казала його мамуня). Пенсіонер, який сором'язливо вибирає в супермаркеті уцінені підгнилі овочі, і пузате чувирло з петеушною освітою, яке пхає поперед себе кошика зі стейками лосося, — обидва вони

вийшли з однієї й тієї ж країни, з рівними стартовими умовами на позначці «нуль». Гопак на граблях. Зневага до багатства ніколи не зникне, допоки достаток не почне бути інтелектуальною заслугою. Я ніколи не буду бідним — таку настанову я дав сам собі, коли кожної суботи на базарі мовчки проходив повз величезний асортимент тих продуктів, які ми ніколи не могли собі дозволити купити. Були часи на світанку 90-х, коли до цього списку входив навіть майонез.

Моя ніцшеанська подруга — ніяк не показник у цій історії. Вона торгуватиметься навіть за пучок петрушки, хоча може купити повний кошик. І правильно робить, хоч я так не вмію. Мене дуже легко надурити, бо я схильний дати комусь заробити. У такий спосіб я підлещуюся до енергії грошей, аби вони мені віддячили сторицею (бажано в євро). Я боюся бідності навіть більше, ніж розлучення з коханою людиною. Як і мій товариш-мізантроп, я теж несуч своє «пасторальне прокляття». Мені незручно від того, що мама і бабуся ментально вже не можуть бути багатими. Ні вік, ні мізки, ні виховання не дозволяють. Час пішов і навіть не озирнувся. Приречене на гуманітарку, ціле покоління пристосувалося до дитячих манежиків, бо в нього вкрали навіть теоретичні мрії про достойне життя. Біль, біль, біль. І безсилля що-небудь змінити.

— Стефку, ти взагалі не господар! — таку претензію я чув від бабці на адресу свого Стефка, який не вмів нічого вкрати.

Ну як так — працювати на промбазі й нічого не притягнути додому? Нонсенс, дикість, глупство. Він волів ночами губити зір, виготовляючи кустарне взуття, але не міг собі дозволити поцупити щось нічне, що лежало криво. Навіть якщо воно було нічиїм і завтра попов-

нить реєстр списаного. Чесність. Чесність у скромності. Чесність у самообмеженні. Чесність у відмовлянні. Чесність у бідності. А якою ж іще могла бути чесність в епоху пафосного самоприменшення?

Інколи здавалося, що його героїчна доля йому не пасує. Що хтось просто помилково закинув його в товарняк, який уже набирив ходу. І «божий одуванчик» змушений був натягувати на себе лицарські обладунки. Він чудово міг би впоратися з роллю кабінетного черв'яка, але фатум такий же сліпий, як і Феміда. Спокійний, розмірений, виважений, злегка загальмований.

— Ірусю, не нервуйся, ну чого ти нервуєшся?

Ці слова ще більше нервували Ірусю, заводили її, це було кумедно аж до колік. Вона — жива й темпераментна, тілесна й характерна. А він — ікона, непомильна у своїй чесності. Це прочитувалось у ставленні до нього інших людей. Вони шанобливо нахилилися, а звичайне вітання прирівнювалося до ручкання з архангелом. Маючи зовнішність сивочолого добрячка, він проходив крізь людей, здіймаючи за собою стовп висоти. Хотілося озирнутися, краще роздивитися цей одиничний недоторканий екземпляр. Жодного кривого слова, жодної нецензурщини — за все життя жодного «твою мать». Єдиний раз, коли я почув дідусевий голос на верхніх регістрах, — це коли ми вдвох ходили темним парком і голосно гукали песика, який загубився.

— Топчику, Топчику! — так звали того пса, кульгавого на передню лапку, його бабця прихистила.

Дідусь голосно кликав пса, зазираючи під кущі самшиту, а мені здавалося, що це чийсь чужий голос поряд, чиясь мідна ерихонська труба порушувала передвечір'я містечка М, в якому мешкав один із останніх могікан. На білу, незайману поверхню його душі зумисне хоті-

лося поналивати чорнил, порозмазувати всілякі каля-маля, порушити цю стерильність. Але ти не міг. Рука не підіймалася. До нього нічого такого не прилипало.

Іруся деколи їздила до Львова по сувої натуральної шкіри та шевські клеї — а Стефко весь день чекав на неї голодний. Не міг приготувати собі ні яєшні, ні канапки, ні навіть чаю заварити. Сидів у передпокої і чекав, утупившись у двері. Цілковита залежність, базова й фундаментальна. Йому не потрібен був ні чай, ні канапка — йому потрібна була її присутність у зоні досяжності поглядом. Я ніколи більше не зустрічав такого зрощення. Воно і лякало, і звеличувало. Хотілося покрутити пальцем біля скроні — і водночас хотілось молитися на таку вірність. Ось такі молитви я з задоволенням читав би кожного дня.

Мій тато був цілковитою протилежністю. Того мізерного досвіду перебування поруч із ним було предостатньо, аби відчути, що він — провокація гріха. Гумор — на грані фолу, непристойності з його уст лилися медом, чоловіче лібідо грало довгим переліком синонімів. Одну й ту саму річ, переважно з розряду грубощів, він міг називати десятками дієслів і прикметників.

— Йопересете, я з вашого чайника не можу собі навіть води налити. Він або ссикає, як дівка, або сцяє, як стара корова.

Я катулявся від сміху. Я рохкав від задоволення. Мені було суперово добре у цій гноївці, від якої мене все життя відділяло виховання інтелігента. Здавалося, я спрагло черпав усі прояви цієї симпатичної вульгарщини, відновлюючи свій кислотно-лужний баланс, де явно бракувало кислоти.

Ерзац справедливо посів своє вакантне місце. Ерзацом було саме життя, в якому вершкове масло

замінялося маргарином, мелена кава замінялася цикорієм, нормальний білий цукор замінявся несолодкими кристалами з Куби, гідність замінялася мовчанкою, добробут замінявся стабільністю, порядність замінялася пуританством, віра замінялася прогнозованістю, затишок замінявся замкнутістю, житло замінялося панельними хрущовками, культура замінялася кобзоном. На все природне знаходився свій ерзац, свій замітник, свій еквівалент. Тато теж був для мене ерзацом мого виходу з тіні, замітником мого дорослішання, еквівалентом мого бунтарства.

Звістка про його смерть застала зненацька. Я якраз виходив із концертного залу, де лунали вальси Штрауса. Він помер там, за кордоном. Набрив собі ванну, відчинив холодильник, аби щось звідти дістати, і впав замертво. Шикарна смерть. В його стилі — отак рубанути під самий корінь. Його застали саме в такій позі — лежачим на підлозі, голим до пояса. Приблизно таким я запам'ятав його того дня, коли заїхав накривкою по одному місцю. На щастя, я отримав право скласти свою дорослу думку про нього наперекір дитячій, накинутій. Я не жив би з ним, це ясно. Бабій, любитель випити, мужикуватий, друзі на першому місці. Це було би не життя, а суцільний ерзац. Абзац повний. Але й зовсім «останнім» він теж не був. Ну реально, кажу вам, той чайник або ссикав, як дівка, або сцяв, як стара корова.

Іруся не змогла поховати свого батька. Як і я свого. Ірусевого тата не стало якраз у той період, коли вона освоювала сибірський клімат. Вона була татусевою донькою, у них був незримий зв'язок на рівні електромагнітних хвиль. Вона в нього — остання з чотирьох доньок, наймолодша і найжвавіша. Він для неї — сувора доброта, в обіймах якої можна було забутися.

Його смерть оповита таїною. Офіційна версія родини — рак підшлункової. Реальне неспівпадіння, що межує з містикією, — його застали одягненим у білий костюм, нову сорочку, з вимитим волоссям, пахучою шкірою після гоління. Він лежав на готовому катафалку, схрестивши руки, взутий у вичищені мешти. На шиї, на горлі — синій слід. Хтось його зняв із мотузки і відповідально вклав, як слід. Очевидно, це був його давній товариш, з яким пов'язувала мало не кровна дружба. Родичі про це мало розповідали, але в дедуктивний спосіб, з уламків куцих розповідей Іруся згодом відтворила картину, яка могла би бути правдою. У тата справді була онкологія, його мучили несусвітні болі. Не витримавши, він повісився і свого друга попросив зробити останню послугу. Цей сюжет заслуговує на кіносценарій, але люди, як і у випадку з інфікованим Павлом, не спроможні оцінити всієї глибини вчинку. Цієї теми м'яко уникали всі, з ким Іруся намагалася виходити на одну хвилию, ця тема колола своєю незручністю. Але Іруся після того ще більше полюбила свого батька. За ту саму сувору доброту. Він їй одразу після заочного похорону наснився. Уві сні вийшов із білого світла, випромінюючи ауру кобальтового кольору, підійшов і перехрестив свою улюбленицю:

— Нехай благословен буде дїм, в якому ти найдешся.

Дїм став фетишем. У ньому не було води з центрального водогону, не було каналізації, але Іруся зі Стефком неприродно трепетно ставилися до свого житла. Нарешті, після стількох років поневіряння бараками, вони мають свій простір. Маленький, але свій. Ордер на вселення, договір купівлі та будинкову книгу Стефко намертво склеїв жовтим шевським клеєм, чий термін дії був до кінця світу. На стїнах з'явилися шлюбні фото-

графії, і вони були на диво живі, зовсім не схожі на старі світлини з помешкання чорноп'ятої жіночки. Підлогу устлав килим із гуцульськими мотивами. І швейна машинка Zinger, єдиний трофей із Берліна. Залізні ножиці висіли на цвяшку за вушко так само, як у мами Теклі. Стіну прикрасила кострубата, незграбна вишивка, яку Іруся вишила на засланні. На ній було зображено чийсь святий лик в обрамленні вербових гілочок. Цей живий свідок їхніх поневірянь позирав із-за скла на життя, яке розлилося на цих квадратних сантиметрах. Він, як талісман, допомагав у хвилини, коли внутрішні переконання дисонували з новою країною. А таких хвилин була дюжина.

Космологи кажуть, що існує червоточина — такий собі тунель у часі. Іруся, навчена подорожжю в товарному вагоні однодумців по нещастю, виявила, що нове життя нових людей перетворилося на загальний вагон товарняка, де домінувала все та ж атмосфера недовіри і взаємопобоювання. Через тоненьку червоточину з найгірших часів просоталися найгірші його прояви. У всі часи найвище цінувалося лицемірство, воно допомагало виживати і пристосовуватися, а це і є основною функцією істоти суспільної. Лицемірство влаштовує всіх, бо допомагає приховати свою невпевненість. Особливо ж у часи тотального релятивізму, який добряче струсонув кулю цінностей, і все перемішалось в одну хурделицю. Пристосуванство до радянського життя шокувало своїми масштабами. З усіх нор повилазили нащадки найгірших людей — тих, хто вижив, хто вберігся, хто вчасно змовчав, хто хитро переचेкав, хто захотів стати гвинтиком. Поміщені у зміщену шкалу добра і зла, люди ніби втомилися бути атлантами, що тримають висоту. Заохочувалося спрощення, а найпід-

ступніші речі — речі найпростіші. Переходячи в нову епоху, кожна людина принесла свою жертву, хтось малу, хтось велику. І це жертвоприношення перетворилося на алібі. Можна було звільнити себе від гніту добропорядності. Хтось пручався цьому оприблизненню, але більшість радо перестрибувала на щаблі нижче.

Іруся це відчувала, бо й сама не могла протистояти навалі подачок. Дрібні бажання стали доступними й дешевими. Це створило ілюзію загального добра і піклування. Універмаг переміг внутрішнє відчуття окупації. Мало хто пручався. Почалися будні в країні притишених людей, які залюбки компромісили з усіх питань. Душевні вирви, які ще вчора тривожили, поволі заростали зеленню. Над головою була та сама блакить, навесні пташки співали тими самими трелями, вирощений біля хати кріп мав той самий смак. Життя не переможне, якщо за нього не боротись.

Навколо мене жило тихе містечко М.

— Жити треба тихо, — вважали його мешканці.

Цемзавод мовчки викидав в атмосферу сизі клуби диму, вони курилися з гігантських викидних труб, а потім осідали на малину, ожину і вишні. Ця індустріальна необхідність чимось нагадує позаматкову вагітність. У містечку жили викидні. Вони кашляли, пчихали, передчасно помирали від лімфом, папілом і бронхіальної астми, але любили своє сіре життя, припорошене відходами від виробництва цементу. Вцементований у дійсність, ніхто не мав шансу вирватися з плекання своїх егоїзмів.

Я тим часом читав книги про королівські абатства, полювання з гончими собаками, інавгурації, вінчання голубокровних — і мене переносило кудись далеко звідси, за тридев'ять земель, де живуть щасливі люди,

які мали все. Без жодного ерзацу. Все там було занадто красивим, аби бути правдою, тому під ранок теж припадало цементом.

Місто продукувало мораль у первозданному її вигляді. Кількість таємних вірян дорівнювала кількості відвертої швалі, і це були ті самі люди. Хто не жив у периферійному містечку на зламі епох, той ніколи не зрозуміє генеалогії правил. Вони народжувалися зі страху і ліні. Страху не втрапити у правильну колію і ліні зійти з неї згодом. Віра автоматично породжувала нетерпимість. Такої кількості нетерпимих високоморальних людей більше ніде я не стрічав. Навколо мене розгорталося справжнісіньке повстання черні проти аристократичних цінностей. Люди, як навіжені, вдарились у фамільярність і безцеремонність. Вирвавшись із попередньої клітки ескапізму, тепер усі почали жити життям один одного. Всім було діло до того, хто з ким спить, хто які шорти носить, хто куди учащає, хто чим підсипає кабачки. Зник приватний простір таємниць. Мораль, ця дешева повія, ладна лягти під кожного сильнішого за себе, стала жорстоким і всюдисущим імперативом. Люди ніби дорвалися до чогось забороненого. Раніше їх розпинало саме життя — а тепер вони самі, як справжні реваншисти, починали розпинати кожного, хто відхилився від норми. Якщо немає чистоплотності, то звідки могла взятися глибина? У пошуках морального дна його дослідники опускалися глибше й глибше. У місті почали вивертатися немислимі історії, які міг написати лише безумець. Усе це дуже відповідало загальному настроєві часу — у відеоклубах крутилися або бойовики, або порнуха.

Я відчував себе динамітом. Усяка релігія є справою черні — так було в усі віки. І чернь лізла буквально з

усіх усюд. Я раніше цього не помічав, бо бігав за метеликами-махаонами. А тепер треба було спиртом протирати руки після кожного дотику до декого з місцевих патріотів і парафіян. Ними чомусь виявлялися одіозні постаті, які чудово проявили себе в попередні часи на ниві служіння режимові. Настав їхній зоряний час, час прицільного стріляння по людях. Добрі люди ніколи не говорять правди, бо бояться нею образити, тому вони замовкли. Нова реальність стала грою старих людей. Злостивість стала сестрою-близнючкою побожності. Від відкриття храмів добра більше не ставало, радше навпаки. І це насправду феномен — чому віра перетворюється на знаряддя тортур. Ніби велетенський механік повідкривав усі шлюзи, і шугонула вода, яка так довго чекала своєї повені. Люди прекрасні, коли не намагаються бути хорошими. Всі ці зусилля лише псують онтологічну красу. Але ніхто цього не розумів. Священики брали свою таксу навіть у найбідніших, а найбідніші хотіли платити таксу, щиро хотіли. Репресовані стали повторно репресованими, бо виявилися не готовими жити в країні, за яку страждали і якою марили. Вишиванка для молоді стала таким же зайвим символом, як пляшка, косячок, блатний матюк. Сакральність з останніх сил боролася за своє право на життя в цьому перекособоченому світі, а тому вдавалася до хитрощів. Вона прилипала до найбільш пересічних особин, намагаючись зайти в кожную хату. І сумно все це було, бо рупором правильних речей ставали люди, які взагалі нічого собою не представляли, ну зовсім нічого, повне зеро.

Для мене 90-ті роки — це роки декадансу, темні роки, в яких гасли світлі надії. Люди масово покидали свою землю, вони ніби вироджувалися. Бур'ян став

титульним репрезентантом флори. Моє тополине містечко облісіло. Зникали магазини, на місці їхніх вітрин з'являлися величезні полотнища фанери. Клумби засихали, старі хати вросли в чорнозем, недобитки місцевої аматорської культури перейшли в глибоке підпілля. Накопичена енергія розпачу і дезорієнтації мусіла кудись вивільнятися, і люди впритул дізналися про такі новоутвори, як рекет, групове згвалтування, безпробудний алкоголізм, ширка, нюхачі клею, заробітчанство.

Мене вперше в житті побили, коли я ввечері вертався з музичної школи, і я навіть не встиг застосувати свої спринтерські дані. Просто підійшов старший від мене, обличчя не розгледити, тому що жоден ліхтар не світився в ті часи. Заїхав мені в морду і пішов собі, сміючись. Хоч би сказав, за що, тлумок. Ті роки я згадую, як життя під постійно навислою хмарою. Вона нікуди не зникала, ніякий вітер прогресу її не проганяв, вона тяжіла й тяжіла, роблячи тяжкими навіть кроки. Життя стало дорівнювати небезпеці. Заголовком містечка став базар. Головне місце, звідки витікали всі струмочки життя. Там перетинались усі з усіма, з нього всі жили, без нього не вижив би ніхто. У мене закріпилося дивне, тремтливие ставлення до базарів — місць перетину людських потреб. Я впізнавав у ньому прочитане у книжках про середньовіччя, про тогочасні міста, де куплялось і продавалось геть усе і геть усюди. Торговища були основним призначенням міст — і тому я дещо зрадив, коли відчув реінкарнацію мого улюбленого середньовіччя в себе під носом. Базар — джерело життя, гарант побуту. Люди перетворювали себе на базар.

Жити стало нудно. Переживаючи завершальну віху свого становлення, я мислив себе частиною розполо-

виненого покоління, навпіл роздертого зламом епох. Здавалося, мій хребет глухо хруснув, як тістечко твікс, і дві мої половинки повисли невагомо. Краща — в часі, який я всотав у себе і який був мені зрозумілий навіть тоді, коли його несила було терпіти. А друга моя половинка безпомічно зависла над часом, якого я не розумів і який не пахнув перспективою. Жити стало нудно.

І тоді мене врятувала мама. Вона, сама того не розуміючи, мене розуміла навіть тоді, коли я сам себе не розумів. Я дорослішав і починав бачити у ній людину зі своїми драмами і травмами. Шкода, що дітям не дано від самого малечку бачити у своїх матерях людей. Гувернантка, яка прала і прасувала одяг. Кухарка, яка готувала запіканки й підливки. Медсестра, яка мазала оббиті коліна йодом і заліплюла пластирем розвалене чоло. Вчителька, яка перевіряла щоденник і приймала декламацію віршів. Прибиральниця, яка ніби зрослася з віником, совочком і шматою для миття підлоги. Я й досі несу в собі гірку провину за те, що багато років сприймав маму саме так. Коли я бачив сум чи сльози в її очах, то був переконаний, що вся причина — в мені, в моїй нечемності. Діти — несусвітні егоїсти, вони вважають себе центром галактики. Я тоді ще не знав, що сум у маминих очах буває не через мене. Що вона має свою власну історію, без мене і до мене. Що існує сум без видимої причини, і це не моя справа.

Одного літнього дня я випадково розбив рукою скло на підвальних дверях у сусідських хлопчаків. Ми відтворювали сюжет із серіалу про Робіна Гуда, я загрався і ненароком налетів на двері, скло поранило долоню, потекла кров. Я прилітаю до мами, весь схвильований не стільки раною, скільки тим, що мама не має грошей компенсувати завдану шкоду.

— Що? Знову?

Мама більше нічого не говорить. Кидає своє шиття. Долає кімнатну відстань одним рухом. Бере мою руку в свої руки. Бережно, філігранно. Приблизно так несуть весільний бісквітний торт. Веде до умивальника. Включає холодну воду. І змиває кров. Мовчанка. Тихо, лише я нерівно посопую, тамуючи біль. Переді мною досі стоїть ця проста, буденна картина. Вона тримає мою руку. Мовчки. Зосереджено. Відсутньо. Думає про щось своє і глибоке. Вода струменить на долоню. Вона ганчіркою дуже повільно, тримаючи мою руку обома своїми крильми, промиває місце рани. Обережно. Любовно. Ніжно. Мабуть, ось так Ісус мив ноги своїм апостолам. Зараз, пишучи цей абзац, я плачу, винувато плачу і не можу далі продовжувати...

Що вона носила в собі всі ці роки? Розлучена, покинута, зі мною на руках. З образою на весь білий світ. Із безмірним почуттям жертви. Вона ніби зумисне забороняла собі бути щасливою. Ніби соромилася перед Ігорем, поруч із яким закопала свою обручку. Зрезигнувала своєю жіночою долею. У неї були залицяльники, але все це — сфера табу. Про це не можна розпитувати. Усе це ретельно ховалося дуже далеко, тому що найстрашніший гріх — бути жінкою, щасливою жінкою. Трохи підрісши, я, ніби між іншим, підбивав її на всілякі слизькі теми, давав зрозуміти, що вона тепер може пожити для себе, — глухо, як у танку. Глухо. Я капітулював. Щастя капітулювало.

Я ніколи не бачив її закоханою. Я не знаю, як виглядає її спокусливий погляд на мужчину. Не знаю, чи поблискують її очі при цьому. Я взагалі не уявляю її напівоголеною, розпашілою від статевої хоті. Для мене мама — літургійна постать, майже незаймана, з

холодною емаллю цноти, жінка зі скіфського кургану, яка завмерлим поглядом вивищується над плотськими втіхами внизу. І так було завжди.

— Я могла вийти заміж повторно, і не раз.

— Так треба було виходити.

— І за кого? Як не прихований алкаш, то старий холостяк, який усе життя живе з мамою-горгоною.

— Та хто каже заміж виходити... Можна було просто зустрічатися. Для задоволення своїх нормальних потреб, ми ж дорослі люди.

— Всьо, в мене молоко кипить.

Я все віддав би за можливість заскочити її на гарячому. Я хотів би бути свідком її любовного падіння. Це тепер. А тоді я був її власником, господарем, паном, головнокомандувачем, вождем. Я просто присвоїв її, покритив тінню свого існування, обліпив із голови до ніг своїм копірайтом і патентними знаками. Якби була така можливість вернутися назад — я усе зробив би, щоб її відштовхнути, щоби вона мене відцуралася, щоби вона мене розлюбила, бо ця всесвітня любов причавила нас обох. Я взяв від неї все до останку. Я випив її до останньої краплини — і пішов жити в дорослість. А її лишив позаду. Висушеною, викрученою, використаною, відлюбленою.

Я помру з цією виною. Бо почав будувати все на свій розсуд — а вона так і зосталася в царстві своїх банячків, тарілочок, термосів, закутана в теплий светр навіть тоді, коли надворі липень. Взута в синтетичні тапочки, підперезана неопреновим поясом від остеопорозу, вона переходиться будинком покинутих речей, перекладає предмети з моїми відбитками, слухає пообби-вані мною стіни, неквапливо підводиться з крісла, на якому я лишив відмітини сокирою (забава така була),

щодня виходить на вулицю тими самими сходами, що їх я перестрибував одним махом, — вона є старою розлогою липою, до якої я постійно вертаюся, щоби знову покинути. Вона винувато крутиться, тупцюється, переминається довкола мого теперішнього життя — і боїться увійти, соромиться своїх болячок, відчуває свою зайвість, багато чого взагалі не розуміє, але довіряє так само, як я колись довірив їй промивання рани. Вона сама все прекрасно розуміє.

Наші матері, висушені, випиті до дна і відлюблені, так і залишаються на своїх вершинах пережитого, і з часом ці вершини маліють і дрібніють, перетворюючись на незначні пагорби, тому що час обтинає гострі кінці. Ми, ідеологи щоденних потрясінь, дуже швидко переростаємо своїх мамів, гордо крокуємо назустріч новим стресам і не розуміємо розміреності їхнього життя. Нам стає нудно й нецікаво вже на другий день, ми шукаємо в гімні шкварку, і завжди знаходимо, і дивуємося, чому життя наших матерів є таким безвідходним, чому вони споживають одну й ту саму річ чи емоцію впродовж усього життя і не можуть її викинути на смітник. Ми точно впевнені, що нас чекає зовсім інша доля, що циркуль часу не залишить на нас болючих подряпин і ми не будемо ходячими музеями діагнозів, приречених на післяобідню тишу.

Я без попередження якось заїхав до мами — і застав цю бальзамну тишу. Мама поралася в задній кімнаті, не чула мого приходу. Завжди я приїжджав у підготовану атмосферу гостинності й очікувань, з цілуваннями, обніманнями й жартами — а тут я потрапив у природний, неспеціальний ефір, у якому були її щоденні звуки й відтінки. Мене заворожила ця аудіостерильність. Цокання секундної стрілки кварцового годинника, тихе

булькання пристрою в акваріумі, автоматичне вмикання котла — усе це теж було тишею. Все це було суцільною тишею будинку, в якому я виростав, але якого я ніколи не чув. Поскрипування підлогових дощочок, стікання крапель конденсату по віконній рамі — будинок оживав у своїй цілковитій тиші, автором якої є мама. Я раптом збагнув, що це і є її спокій, її бажаний стан. Усе, що я робив усі ці роки, безумно гасаючи по будинку і здіймаючи порох, порушувало її внутрішню гармонію, стан спокою, гіпобіоз. А зараз у цій смиренності, теплизні, пошурхуванні, у гравітаційному танці мікропилинок наш будинок разом зі своєю господинею ще ніколи не був таким живим, ущерть наповненим матерією існування. Тут навіть тріщини на стінах ожили, як у ті часи, коли я лежав із ангіною і нафантазовував собі настінний сюр. Мені було ніяково порушити цю ідилію тиші й рутини. Я навшпиньки підійшов до задньої кімнати, мама мене помітила, мало не зойкнула — і згасла. Згасла, як гасне темрява в момент запалювання свічки. Просто згасла. Суцільна ідилія розпалася на оречевлену геометрію меблів, плінтусів, настінних візерунків, віконних перемичок. Мама ніби стрепенулася, вернулася звідкись, почала жартувати, щось розпитувати, але то була вже інша людина, яку накрутили, наче годинник, і вона відпрацьовувала ліміт пружини. Тепер я постійно боюся тривожити її собою. Уже нема що пити. Уже нема що викручувати. Лишень віддавати отриману колись любов, яку (такий задум небес) ти вже давно конвертував у щось інше й забув.

— У тебе теж так?

Товариш, який уже перестав бути духівником, замислився, коли я спитав.

— Як тобі сказати... Я вважаю, що ми нічим не зобов'язані нашим батькам. Навіть більше скажу — ми

маємо право ставати зовсім чужими людьми, коли нам стукне 18.

— А вдячність? — не вгавав я.

— А вона не заважає бути чужими.

— Але ж тоді ти не зможеш цю вдячність продемонструвати.

— І не треба. Тоді ти стаєш боржником. А це дуже погано для стосунків «батьки — діти».

— Я погоджуюся. Коли ти щось комусь винен, то ти винен, сорі за каламбур.

— От на цьому дуже часто базуються всі родинні непорозуміння. Я з таким уже стикався. Деякі батьки все життя шантажують дітей тим, що вони їм винні все життя.

— Є таке.

— Як це назвати? Все життя докоряти тим, що в тебе є вони, батьки. І ти мусиш їх любити, обходити, догоджати і робити те, що вони тобі скажуть.

— З почуття вини, з почуття вдячності.

— Це жахливо. Взагалі-то любов мусить бути добровільною. Інакше це не любов. Або це любов із примусу. Я, до речі, схильний думати, що любов до батьків — це любов із примусу. Ти ж не маєш вибору. Ти повинен любити своїх батьків навіть тоді, коли вони наркомани, садисти або ще хтось. Але оскільки вони твої батьки, то ти без вибору їх любиш.

— Кажеш не любити?

— Я кажу любити добровільно. Усвідомлено. А для цього не обов'язково кожного вечора бачитися, передзвонюватися і лізти в душу один до одного. Я, наприклад, зі своїми батьками не можу обговорювати нічого, що мене турбує або гризе. Взагалі нічого.

— Ти їх любиш?

— Знову ж таки не все так однозначно. Звичайно, я їх люблю, бо вони мене народили і виховали. Але сказати, що вони центральні люди в моєму житті, я не можу. Це буде неправдою.

— Яким було твоє дитинство?

— Цілком звичайним. Батьки подарували мені звичайне дитинство, яке мало чим відрізняється від мільйонів інших.

— Ну принаймні тебе не били ледь не до смерті, не знущалися з тебе, голодом не морили, до проституції не змушували.

— А хотілось би.

— Тьху на тебе. Плюнь три рази. Ти що, дурний?

— Я серйозно. Мені хотілось би пережити в дитинстві щось таке, що лишило би величезний слід, що перевернуло би моє життя. А то і згадати нема чого. Садочок, школа, друзі, футбол, машинки, ровер. Нічого особливого.

— Так у цьому і є суть щасливого дитинства — що не стається нічого страшного.

— Але воно має зворотний бік медалі. Потім мені дуже бракувало імунітету на всілякі потрясіння.

— Тобі ремня бракує, а не потрясіння.

— Ну чого ти... Коли я виріс, то зрозумів, що взагалі життя не знаю. Я не знав, як реагувати на серйозні виклики. І запитати не мав у кого. Бо батьки, сам розумієш: робота, поле, збирання врожаю, колядки і всяке таке. Кого будеш питати?

— Себе треба питати, шановний. От чого я не розумію — питати поради у батьків.

— А видиш!

— Ну бо так! Я майже ніколи не звертався по пораду до мами чи бабці. А останні десятиліття — взагалі ні разу.

— Останнє чи останні?

— Останні. Я вважаю, що за порадою до батьків звертаються ті люди, які бояться брати відповідальність на себе.

— Я коли був духівником певний час, то постійно зупиняв себе, аби не дати поради Павлові. Ні в якому разі. Боже, борони. Бо тільки-но ти даси пораду, автоматично стаєш відповідальним за результат. А як можна бути відповідальним за чуже життя?

— І що ти в таких випадках робив, коли хтось приходив порадитися?

— Намагався почути, до якого рішення схиляється сама людина. І потім обговорити різні варіанти. І знаєш що мене завжди найбільше дивувало?

— ?

— Люди не здатні робити те саме без чиеїсь допомоги збоку.

— А мене це не дивує. Більшість людей, яких я знаю, не є самодостатні.

— А я десь прочитав дуже класний афоризм. Люди — як ртуть: збираються до купи лише тоді, коли їх розіб'ють.

— Шикарно.

Тато безбожно гуляв. Він примудрявся мати трьох коханок паралельно. Він був із тих, хто не вмів фільтрувати свої пріоритети. Заради свого актуального захоплення він міг шкодити основній сім'ї, не додаючи їй ані грошей, ані своєї присутності вдома. Заробляючи не бозна-які мільйони, він дарував коханкам сережки, ланцюжки, шкіряні чоботи, возив на закарпатські водоспади, тоді як сім'я жила на одну зарплату і згущонку бачила лише на свята.

Анатомія зради — це найпарадоксальніша річ. Зрада окрилює. Я бачив очі зрадників і розпізнавав у них

невимовну жагу до життя, вони ловили кураж, проявляли чудеса працездатності, їм усе вдавалося, за що не візьмись. Моя ніцшеанська подруга, коли намотала собі заможного коханця, випромінювала саме цю повноту емоцій. Вона не ходила, а ковзала по поверхні, її життя набуло вичерпного спектра кольорів. Здавалося, навіть її груди стали пружнішими, а сідниці еластичнішими. Якось я її спитав:

— А твій благовірний як на все це реагував?

— Ха. Для нього це було, як спасіння. Ти ж знаєш, як ми одружилися.

— Не дуже знаю.

— Не знаєш? Я думала, що тобі розповідала. Ми одружилися тому, що наші батьки так вирішили. Сказали «ну скільки вже можна ходити? Три роки зустрічаєтеся, пора вже женитися». Ми собі подумали, що й так уже фактично живемо як сім'я. Так що вирішили зробити свято для наших батьків.

— Дивно таке чути. Ти завжди справляла враження вар'ятки, яка робить тільки те, що хоче.

— Що є, то є. У цьому питанні я, звичайно, лоханулася. Олег мені справді подобався, ти ж знаєш його. У нас переважав сексуальний голод. Ну не маю чого сказати — він гігант.

— А поза ліжком?

— Тільки-но доходила справа до буденних речей, він проявляв себе як звичайний хлопець. Я сама бігала-шукала нам квартиру, сама ходила по водоканалах перереєстровувати комунальні послуги. Він собі навіть шкарпеток не міг сам вибрати.

— Ти його кохала?

— Якоюсь мірою. В мене до нього були теплі почуття, я його хотіла. Але сказати, що це було кохання до гробу, не можу.

— А в нього до тебе?

— Думаю, йому було вигідно зі мною. Є кому прати, готувати їсти і мити посуд, та ще й у ліжку я безвідмовна. Дура набита. Треба було скорше його копнути.

— Ну та все одно — мусіли бути докори сумління, не?

— Коли ми почали зраджувати один одному, у нас спочатку все навіть загострилося. Секс став шаленішим. Ми ніби вибачалися за свої зради і тому віддавалися на всі 300%. Наші зради додали перцю нашим стосункам. А потім стало зрозуміло, що в нас не сім'я, а бордель. Який сенс було жити удвох, коли кожен із нас чекав чужої есемески і не міг дочекатися вечора, щоб затриматися на роботі. Хоча до мене це не зразу прийшло. Спершу мені було дуже приємно суміщати їх обох.

— Певне, ти почувала себе секс-бомбою.

— Я була, як Чіччоліна. Реально! Здавалося, всі мене хочуть. Ну не всі, а вони двоє. Та так і було, зрештою, чого гріха таїти.

— А Олег як усе це пережив?

— Чудово пережив. Він спихнув усе на мене, зробив мене винною — і його совість стала чистою. Він почав витворяти все, що хотів. Та ти сам знаєш. Навіть у цьому питанні він не міг першим почати. Не міг узяти відповідальність на себе і спровокувати все. Чекав, поки я. В такий спосіб він звільнився. Дуже зручно.

Зрада окрилює, справді. Й гадки не маю, як почувалася моя мама у статусі зрадженої. І чому не використала це як індульгенцію для своєї свободи. Я навіть не роздумував би. Я на зло своєму кривдникові напоказ демонстрував би, що мене хочуть інші, що інші упадають за мною. Навіть якби це й не відповідало дійсності, я грав би цю роль фліртувальника. Зрадникам,

як правило, це не подобається. Бо в зрадника (це теж парадокс) ще більше загострюється почуття власності. Зрадник хоче ще дужче прив'язати до себе нещасну другу половину. І коли він дізнається, що вона дозволила собі зайвого, то закатає грандіозні розборки, трасне дверми і буде щасливий за спихання своєї вини. Його сумління очиститься від докорів, він знайде зачіпку для спускового гачка. Він усе життя перетворює на ретельний пошук оцих от зачіпок, які перекриють його власну провину. Зі зрадниками жити не можна, тому що саме ти, а не він будеш винен. Зраду треба прийняти як відмикання клітки. Поклювати зернятка, попити водички, вилетіти — і налітатися досхочу, адже завжди є куди повертатися. І завжди є чим козиряти перед винуватцем, завжди є джокер, яким можна побити будь-яку карту. Щоправда, життя тоді перетворюється на терпляче вичікування вдалого моменту — але в цьому є свій канон гри, своя напруга, свій тонус.

Тим паче що однолюбів не існує. Це протиприродний стан. Свідомо відмовляти собі в задоволенні захоуватися — це наруга над собою. Ти ж не носитимеш усе життя одну й ту саму сорочку, не їстимеш тільки олів'є. Якщо ти здоровий і вимогливий до життя, то мимоволі реагуватимеш на нові взірці. І фізика зазвичай перемагає, і не завжди це є зрадою. Це радше збільшення навантаження на м'яз. Ти вже опанував певний рівень стосунків — тож настає час іти далі за природою колекціонування. І цей процес іде в ногу зі змінами самих стосунків, в яких пристрасть випалюється і поступається місцем чомусь складнішому: довірі, взаємопідтримці, розумінню. Зрадник повинен це контролювати, трактувати свої тілесні пригоди як данину лібідо — і більшості це дається. Світ успішно живе зі зрадою, відколи існує.

«Однолюби — сексуально неповноцінні», — так вважають зрадники, які з усієї сили продовжують і підсилюють свій статевий вік, який не буде вічним.

А він не буде вічним. На твоє місце прийдуть молодші й сексуальніші, і їхні вії будуть іще красивішими, ніж були у Мальвіни, і їхня шкіра буде ніжна-ніжна, як пергамент, їхня мускулатура буде провокувати виділення секретів — а ти відійдеш на маргінес подібних до себе пережитків молодості, і тебе чекатиме пошук не пружності, а обвислості, яка відповість тобі взаємністю або не відповість. Подруга вже зараз хвилюється, що по деякім часі почне програвати конкуренцію молодим браконьєркам із ніжним макіяжем, тому пічкає себе пілінгами, пресотерапією, контурною пластикою, і треба сказати, навіть у зрілому віці вона відіб'є в когось молодого хлопця і візьме його м'яз у тимчасове користування.

Долати мораль мене навчив дідусь. По-собачому відданий однолюб дав чи не найкращу науку, чому життя в доморальну епоху було більш натуральним. Спарювання тоді ще не було актом освідчення. Інстинкти ще не були осідлані поняттями правильності. Життя без архієпископів змушувало первісних людей самим визначати свої критерії, застосовувати їх як заманеться (або не застосовувати). За це не було покарання. Покаранням був негативний чи гіркий досвід, от і все. Люди аналізували лише вчинки, що сталися, а не наміри. Нікому в голову не зайшла би думка вибачатися за думку. За те, чого ще не сталося, ніхто не ніс ніякої відповідальності, бо це було би вершиною абсурду. Недовіра до власних почуттів ще не була епідемією. Ніхто нікому не наказував пізнати самого себе, тому що душі ще не були настільки старими і пошарпаними. Похвала

не була актом милосердя. Внутрішній стрижень заважав іти на бездумну самопожертву в ім'я абстракції, а тим паче потім глорифікувати її. Самиця могла пожертвувати собою заради щенят — але не заради ареалу проживання, який потім став зватися батьківщиною. Гуманітарні казуси не мучили ночами. Самобичування було ознакою явного дебілізму чи недоумкуватості. Самообмеження були необхідні передовсім для того, аби звірити території ненападу. Спокуси не були спокусами, бо їм ніхто не опирався, і кожен крок, навіть невірний, був кроком розвитку, пізнання світу, розширення горизонтів. Наївність та інфантильність ні в кого не викликала зверхніх насмішок. Ще не існувало такої великої безодні підозр до всього суцього. Не було потреби зумисне підкреслювати людський вчинок як щось шляхетне, помітне. Життя у злагоді з природою було щедрим, безмежно розтратним, ніхто нічого не економив, не було жалості й справедливості. Щастя не мало своїх формул, воно було цілком досяжним станом. У світі прямих загроз і повсюдної смерті як селекції жилося так, аби встигнути. Не було часу на маски. Все жахливе, тиранічне, зміїне в людині допомагало їй отесувати себе. Ніхто не ризикував опинитися на стороні добра і зла, бо первісний, доморальний світ був безстороннім, пласким і спільним, як літальний диск фризбі.

— А давай влаштуем дурку, — іноді на товариша щось находить.

— Яку?

— Підемо до клубу.

— Який клуб? Я не терплю клубів, там у мене сідає зір.

— Нічний. Будем пити абсент і відриватися. Як колись.

— Колись ми не пили абсенту. Ми пили найдешевше вино, чорнило.

— Йой, який ти нудний! Будемо пити щось інше. Ну?

— Курва, а чого би ні? — на мене теж інколи щось знаходить.

Курв і справді виявилось більше. Я не думав, що зараз усе так просто й доступно. Клуб не манив, а відлякував своїм похмурим входом із бусурманами-охоронцями. Це нагадувало спуск у сире, заражене спорами грибка підземелля, де на стінах висить павутиння з личинками комах. Нам і справді довелося спускатися в цоколь, напівпідвальне напівприміщення, в якому перемішався запах кальяну, травки, бехерівки і розігрітих спітнілих організмів. Вони, організми, нервово сіпалися в такт кислотної музики (вона змахувала на ейсид-хауз). Занепадницький антураж стін, на яких безвекторні лінії абстрактно намагалися наздогнати одна одну, перестрибуючи зі стіни на стіну і створюючи ефект безконечності, — цей дух лоботомії надихав на цілковите й безповоротне гріхопадіння. Нам шепнули на вушко, що можна буде отримати пігулочку екстазі, якщо захочеться, але ми відмовилися, вважаючи непристойним штучно прикрашати всю цю велич глупоти навколо. Тут навіть і не пахло дансингом, сюди ніхто не прийшов танцювати. Це було місце анархічного знімання, де люди не дивилися один на одного, а оцінювали, прицінювалися, пристрілювалися. Дарма що в радіусі цих стін не було жодного організму, якому ти хотів би дати орально, — збуджує сам процес вибору. Люди ніби вивчають подане меню і запитують самі в себе:

— Сьогодні мене тягне на жирне м'ясце? Чи, може, на океанську рибину? Чи, може, нині пісний день? Чи, може, варто скуштувати щось народне, домашнє, де кров із молоком?

Люди тиццали очима в обраний пункт меню, і він опускався в кошик, вони йшли до вузюсінького гардеробу, нетерпляче накидали на себе верхній одяг і, навіть не заціпаючись, покидали біржу бажань із великою вдячністю.

У гардеробі працювала старенька пані, пенсіонерка далеко за 70, у крупних лінзах, які перетворювали її зіниці на макові зернятка, вона була закутана у вовняну безрукавку з візерунком у формі переплетеної ковбаски. Вона була повноправною господинею цього закапельного алькову, на мініатюрному столику стояли електрочайник, розпочата пачка цейлонського чаю в пакетиках, надкрайний батон у поліетилені — ця бабуся була діамантом у цьому місці плотських виділень. Її зовсім не обходила ні розпуста, що панувала довкруг, ні обкурені юнці. Вона скляним зором, оправленим у короткозорі лінзи, холодно дивилася на цей лупанарій, їй було комфортно тут. І нам було комфортно разом із нею.

Ми замовили абсент (таки абсент!), хоча, ясна річ, це був не автентичний абсент, а звичайна полинова настоянка з яскравим барвником для кращого ефекту. На нас почали звертати увагу, точніше, на наш споксливий спокій. Ми не метушилися, не зиркали в усі кути, не просвердлювали організми своїми хитливими очима — ми абстраговано сиділи на боковій канапі, більше мовчали, ніж перекрикували музику, і це набагато більше привертало до себе увагу, бо набагато природніше було би сіяти навколо гачки для майбутніх жертв. Ми сьогодні не мисливці. Ми сьогодні мовчазні спостерігачі. Ми виглядали, як доконані іноземці. А неземне благоговіння перед іноземцями закладене в нас на рівні ДНК. Кожне імпортне слово, ім'я і прізвище,

не кажучи вже про живий суб'єкт, викликає в нас дивне орабовласнення. Ми ладні зменшитися, скукожитися, скластися увосьмеро в нереальну компактність — і з завмиранням серця поглинати кожен прояв іноземця. Те, як він жестикулює пальцями, як одягає окуляри, як зав'язує шалик, як їсть, як тримає айпад. Десь глибоко в душі я чудово розумію наших давньоруських пращурів, які покликали на ці землі скандинавських вікінгів і попросили їх правити ними. Наші предки ніби на тисячоліття вперед розписались у власній нездатності будувати свою державу. Ми можемо в ній жити і помирати, але ми не можемо її будувати. Для цього нам потрібні вони — імпортні правителі, носії кращих звичок, чистішого генофонду, живі взірці успіху без зайвих заморочок на тему своєї всесвітньої місії.

Я вже не раз переконувався: все найбільш значуще я отримував саме тоді, коли його не прагнув і не шукав. Зазвичай щастя ніколи не приходить до того, хто за ним бігає. Щастю доводиться тікати, такі правила гри. Наше непрявлення взагалі ніякого інтересу до організмів сильно обурило їх. Вони почали між собою змагатися, хто першим вирве нас із пазурів нірвани. Такого зухвалого пропонування себе не могла собі дозволити навіть моя ніцшеанська подруга, і я вже почав шкодувати, що її тут нема. Вона зараз, напевно, перехильнула би келих, кокетно промокнула кутики рубінових губ, стала своїми обцасами на дермантин канапи і в такт музиці оголосила б:

— Шановні бляді, розслабтеся. Нині не ваш день.

Я хіхікнув би, мій товариш прикрив би похилену голову рукою, а бабуся з гардеробу нам підморгнула б. А так ми виглядали надто по-снобськи. Танцювати не хотілося, полинова настоянка сповна задовольнила

наше самолюбство авантюристів — і ми, оточені легкодоступними, безкоштовними, безвідмовними ротівими порожнинами, зрозуміли, що вже давно переросли цю дешевизну падіння. Нам хотілося падати вишукано, елегантно, зі смаком і усвідомленням краси декадансу. Це буде — але не тут, не в цій кунсткамері. Ми пішли не назад, а геть.

Я був готовий піти геть на самому старті моїх стосунків. Що більше я зближувався, то немічніше почувався перед незавершеною історією розриву. Не свого. Закохуючись у когось, ми твердо вважаємо, що маємо право обнулити минуле цієї людини, ми претендуємо бути першою главою нової повісті й вимагаємо, аби наші стосунки не виростили з чиїхось попередніх. З акцептацією пам'яті у нас завжди значні проблеми, особливо якщо ця пам'ять — не наша персональна. Я теж захотів скасувати тяглість почуттів, забувши, що навряд мене могла би покохати людина, яка не має досвіду в цій тонкій справі, адже покохати мене міг лише віртуоз. Я не з тих симпатяг, які одним поглядом закручених вій можуть стягнути чужі труси. Мене потрібно розкусувати і смакувати, як кедровий горішок. Я не є стандартною пережованою красою, яка фаршем розпласталася перед тобою. Інтер'єр моєї душі занадто бароковий, аби ось так просто потрапити з порога та й у спальню.

Мене різонував той телефонний дзвінок. Я підняв слухавку і почув голос минулого. Колишне кохання мого теперішнього кохання. Цей дзвінок в одну мить обвалив усі естакади, які розрегульовували нас обох на різні рівні, аби ми не перетиналися. Я розумів, що людина, яку я покохав, не вчора виплигнула з пробірки і що вона теж має свою історію розриву. Але досі це мене

не стосувалося, воно існувало за замовчуванням у паралельній реальності, темній кімнатчині спогадів — і не більше. А оцей дзвінок мене проти волі вмонтував у чужу історію. Я відчув себе зайвим.

— Вам кого? — я міг би не питати, бо зрозумів, хто це і до кого. Голос уже не чужого минулого назвав ім'я. — Немає вдома.

— А це хто? — пролунало запитання, яке остаточно зробило мене дійовою особою їхніх нез'ясованих взаємин. Я назвався. І відчув, що образив. Телефонний кабель пульсував нервом. — Прошу закликати. Я ж знаю, що (називає ім'я нашої коханої людини) зараз має бути вдома.

— З чого б це раптом?

— Прошу покликати до телефону, — наполегливість вилазила зі слухавки і погрожувала побиттям.

— Немає вдома. Що, з першого разу не доходить?

— Слухай, ти... — я вже почав уявляти розбірки дворової пацанви. — Мені треба поговорити з цією людиною (називає ім'я свого кохання). У нас є одне незакрите питання.

— Ну то подзвониш, коли ця людина буде вдома, і поговорите собі. До побачення!

Я поклав слухавку, і ця дія ще більше розкрила незакрите питання. Я виявився не готовим увійти в їхній незавершений сюжет. Я гадав, що стосунки можна починати лише тоді, коли всі шлейфи відрізано. Відчув себе транзитною станцією на шляху до самообнови. Мною промиють свої рани, зцілять свою розтерзану душу, поряд зі мною пересидять грозу, і коли вже не буде від кого переховуватися і засвітить сонечко, підуть собі далі, подякувавши за гостинність і розуміння. Я ніби наступив на довгу фату, яка волочилася весіль-

ною доріжкою. Ні, я не хочу бути клином, яким вибивають інший клин. Не хочу змагатися, навіть маючи беззаперечні шанси на перемогу в першому ж раунді. Культурні люди люблять обирати сакральні жертви, тому що їм замало просто вбити, тож є необхідність знищувати помпезно. Я призначив сакральною жертвою самого себе.

— Тобі дзвонила одна людина. Ти її ще любиш, правда? — я говорив сухо і відчужено, боячись викликати жалість до себе. Я старався, щоби моє запитання не звучало претензійно.

— Ні. Не люблю.

— Як я маю ставитися до його дзвінка?

— Мені зараз тяжко...

— А я думав, нам зараз легко. Справді так думав.

— Ми були разом 7 років. Ти повинен зрозуміти, що не так легко рвати з таким великим періодом часу.

— У вас усе закінчено?

— Так.

— А чому він каже, що у вас незакрите питання?

— Він так сказав?

— Уяви собі.

— Він досі не може змиритися, що мене втратив.

— А ти?

Мені було неприємно поводити себе як слідчий якогось вошивого райвідділу. Але іншого способу, ніж динамічний словесний пінг-понг, у мене не було. Я не звик бути другим.

— Це все трохи свіжо. Я його вже не люблю, але так просто вирвати з корінням ці 7 років теж не зможу. Допоможи мені.

Я вперше сказав своїй коханій людині: «Ні!». Ні, ні і ще раз ні. Я не буду допомагати собою. Я тут не

для того, аби сприяти швидшому забуванню. До мене не потрібно втікати від свого минулого. Я з більшим спокоєм готовий сприйняти фізичну зраду, ніж бути свідком прощання з глибоким почуттям не до мене. Не відомо, що з цього гірше.

— Ні. Я не буду тобі допомагати. Мені потрібна людина, яка цілком готова до стосунків зі мною.

— Так і є.

— Тоді прошу закрити всі свої питання, — на моєму обличчі не рухнувся жоден мімічний м'яз. — Я завжди буду поряд. Якщо треба, я зачекаю. Я нікуди не поспішаю. Але я не буду конкурувати з історією тривалістю 7 років.

Я брехав сам собі, тому що це — улюблене заняття всіх закоханих. Ясна річ, я вічно конкуруватиму з сімома роками, прожитими до мене. Ясна річ, мене, мої повадки, мої вчинки, мої поцілунки, мої доторки, мої запахи будуть порівнювати. Це неминуче. Мені доведеться наосліп конкурувати з тим, кого я не знаю і знати не хочу. Я житиму, вважаючи сам себе вичерпним критерієм, а насправді буду поміщений в іншу шкалу порівняльних характеристик, де ніхто наперед не озвучить вхідних даних. Мене це завело. У мені прокинувся бунтар, приспаний тихістю кохання. Мені закортіло перемогти віртуального суперника хитрістю. Я відступив, аби ще більше припнути жертву до себе. Я навіть мав би бути вдячний тому телефонному дзвінку. Він змусив кохану людину вибрати мене. В мене тицьнули пальцем і призначили щасливим. Який же ж той голос у слухавці молодець, що не відступився! Вибрали мене. Короткі гудки. Вали звідси. Питання закрито.

Ми з коханою людиною назвали його Чарлі. У нього зграбне тільце і маленькі очка, як гудзички. Чорні,

блискучі, майже без зіниць. У мене іноді закрадається думка, що Чарлі може бачити тільки тіні. Мабуть, це цікаво — розпізнавати людей не фронтально, а за їхніми видовженими тіннями, такими собі людськими штампами на землі. В усіх тінь темна. В людину порівну закладено добра і зла, і це вже справа людини — які риси в собі розвивати, а які притлумити. Я знаю занадто багато тих людей, у яких, крім гельмінтів, живе ще зло. Дуже шкода, що недобрих, дрібних, приземлених людей більше, незмірно більше. Це взайве доводить, що зла людина — більш природна, а добра — та, яка попрацювала над собою і змінилася.

Чарлі відчув це на собі у повну силу. Чарлі — голуб. Я вертався додому і побачив у дворі його (тоді він іще не мав імені). Він лежав на холодному бетоні і повзав по ньому, не маючи змоги злетіти. Важке і дуже поширене видовище. Я підійшов поближче і побачив, що в нього травмовано обидві лапки. Все, що він міг, — плазувати на пузі. Наплазувався до крові. Зовні Чарлі здоровий і повноцінний, має апетит і волю до життя. А от літати і пересуватися не може. А значить, жити він не може. Хіба як курка — у великому тазіку клювати просо з рисом і трагічними очима вдивлятися у вікно. Інвалід, ЛГБТ, етнічна меншина, геній. Двома розправленими крильми він упирається об боки тазіка і намагається випорхнути назовні. Перші два дні йому це ніяк не давалося — лише здіймав вітер. А на третій день здійснив прорив. Вилетів із тазіка на підлогу і гордо поплазував у напрямку сонячного світла. Вперся голівкою об стіну і втишився, приймаючи сонячні ванни. Чарлі — жива алегорія на людей, які мають ціль, проте здійснити її не можуть. Кимось покалічені. Вчора ми попрощалися з Чарлі. Сусідка з дому навпроти забрала його до ве-

теринара, який за містом має голуб'ятник. Там його виходять, і він зможе доживати віку поряд зі своїми родичами. Ми врятували його від смерті, забравши до хати. Але ми не можемо перетворити Чарлі на курку. Своєю появою в нашому житті Чарлі завдячує другому поверхові. Регентша церковного хору підбрала голуба в під'їзді і принесла дітям. Ті побавилися один день і викинули у двір, як сміття, ще живе. Найгірший звір — це людина. А особливо діти. Це звірі від природи, які вчиняють гидоту зі щирою невинною усмішкою. А тільки-но почнеш їх карати — назвуть садистом.

Я привчив кохану людину не проводити мене в дорогу. Це ускладнює мій стан. Чарлі теж волів би не бачити співчутливих поглядів навздогін. Останнім часом доводиться багато їздити, і я вже починаю любити це слайд-шоу пейзажів за вікном. Щоб устигнути на ранковий експрес, доводиться прокидатись о четвертій ранку, тривожити застояну атмосферу сну і вилізати з-під саркофагу, одного на двох. Я напютемки пальцями намацую свої хатні капці, нечутно ступаю кожен крок, аби не розбудити, виходжу на кухню, запалюю настінну лампу і ставлю чайник. У всіх рухах — надмірна обережність, яка завше перетворюється на протилежність: усе падає, стукає, голосно дзюрчить, і я починаю сміятися з самого себе.

Дорога на вокзал — моя найулюбленіша частина цих невиспаних станів. Немає людей. Узагалі немає. Колись у дитинстві я прочитав скандинавське оповідання про хлопчика, якого всі дратували, і одного ранку він прокинувся в місті без людей. Він невимовно зрадів. Усі гойдалки, пісочниці та атлетичні знаряддя на дитячому майданчику виявилися порожніми, не було ніяких черг, не було цих товстоногих мамаш із візочками на

лавках по периметру. Все — тільки твоє. У магазинах не було покупців і продавців, можна було вільно зайти за прилавок і досхочу набрати шоколадок і жувальних пастилок, і все це на халяву. Вулиці були порожні, можна було гасати на ровері по проїжджій частині, асфальт на якій завжди рівніший. Школа — до побачення. Коли я все це прочитав, то був у дикому захваті. Мені незрозумілим був моралізаторський фінал — мовляв, він почав сумувати за батьками, шкільними друзями та дівчатками в пісочниці. Я не почав би. Ідучи ранковим знерухомленим містом, я почувуюся скандинавським хлопчиком, єдиним мешканцем світу. І мені приємно уявляти, що в цих зашторених вікнах немає подразників, що вранці з під'їздів не висипляться безіменні люди, чужі один одному. Життя інколи можна трактувати як антропологічну експедицію з метою вивчення справжньої природи популяції. Звуки моїх кроків по ранковій недоторканній бруківці живцем помирала у кожному шві. Залишені мною сліди встигли висихати, перш ніж на нього стане чиясь підошва. Я залишав після себе фльор розвіяних думок, їх неможливо було сконструювати докупі, а лише інтуїтивно здогадуватися з уривків. Я грудьми розтинав кисневу гущу, моїм повітрям не дихав ніхто більше. І цей порожній світ не здавався гігантським, а я в ньому не здавався піщинкою, зовсім ні. Він був настільки моїм, наскільки можливо було охопити його поглядом чи планами. Вилюднення ставало благом. Мені хотілося зайти в перше-ліпше помешкання, взяти будь-яку річ, і так по черзі аж до безконечності. Я ладен був принести цю гекатомбу — семизначну жертву в ім'я відсутності зла, адже я не міг би бути злим на самого себе, єдиного. Зло померло би шляхом відмирання, оскільки воно втрачає

свою суть, якщо його не завдають комусь живому. Весь синонімічний ряд принижень теж зазнав би евтаназії, позаяк знущатися можна лише з когось. Відсутність об'єкта дії унеможлиблює будь-яке правопорушення. Неможливо нашкодити порожнечі.

— Куди ти валиш, придурку! — двірник у світло-відбивному жилеті повернув мене до світу двоногих. Виявляється, в задумі я наступив на купу листя, ним нагромадженого.

Бабця кожної осені завжди палить листя з городу. Сиза курява починає пихтїти до неба, як вугільний локомотив. Цей запах нагадує про санацію, про необхідність знищувати відмерле. Деколи я запитую себе: ЩО думали мешканці міста Oświęcim, коли з табору Auschwitz здіймався такий самий стилет диму, як і з бабциних грядок? Цей дим спалених людей потім осідав на їхні грядки, так само, як цемент осідав на мій сад у містечку М. Люди споживали дари природи з мікрочастками євреїв, причащаючись сатанинською епохою.

Поки вона грабає листя і дерен із рештками пагонів і кореневищ, бабцю можна подумки перенести на підзолисті ґрунти Сибіру. Там Іруся зі Стефком теж мали свій наділ землі. Заслані росіяни непробудно пиячили і заростали бур'янами (а вони в тих краях дорівнювали кількості живих мерців). Іруся заплакала, коли в сусідських заростях навесні побачила звичайнісінький перстач — маленькі жовті квіточки з маслянисто-лакованими 5-пальчастими пелюстками. Такі самі росли у Львові, біля фундаменту її кам'яниці. Поки не зацвітали яскраво жовтим, ці рослини нагадували суницю, вони тулилися до стїн, намагаючись вийти з-поза зони дощу. Живописний бур'ян нагадав про її теперішній

стан — теж бур'яну, який хтось ретельно виполював, готуючи ґрунт для засадження. Вона за частку секунди пододала тисячі кілометрів і зазирнула у вікно свого помешкання, в якому лишилися її одяг, перший буквар і навіть перший зубчик, який батько завбачливо зберіг на пам'ять в інкрустованій шкатулці. В її кухні господарювала інша жінка, в її спальні відпочивали інші діти, її перший буквар і зубчик уже давно гниють на сміттєзвалищі, бо яка розумна людина триматиме вдома чужі біоматеріали? Перстач біля фундаменту затоптували чужі ноги. Рідне стало вмить чужим. Побачивши ці буденні жовті квітки з розряду мас-маркет, Іруся як ніколи ясно усвідомила, що вона більше ніколи туди не повернеться. Ніколи. Львів передав останній привіт цим жовтим бур'яном. Вона, спершись об граблі півстоліття тому, мовчки прощалася з надією коли-небудь побачити кольоровий сон у рідному ліжку чи бодай випросити у сільських мешканців свої речі назад. Або викупити. Згодом вони так і сказали:

— Викупіть усе своє — і ноу проблем...

У неї залишився один перстач на згадку про ампутацію минулого.

І вона сприйняла це як рецепт схуднення. Вона наче скинула всі нагромаджені досвіди, аби змогти перелетіти через височезну стіну забороненого повернення до себе. Їй це далось. Зараз вона грабає осінні листя, перед тим занесла плоди до пивниці, перед тим позамітала у своїй (своїй!) хаті, перед тим приготувала Стефкові сніданок, перед тим вибігла до магазину лігумінів купити макову булочку, перед тим рано прокинулася і ще не вставала, а продовжувала ніжитися під ковдрою, зверху на якій було покривало з гавайської тканини, бо в хаті зимно. Там, у таборах, теж було зимно, там теж треба

було грітися, але жоден вовняний коц не міг замінити жевринку віри у своє повернення під жорстоке небо батьківщини. Вона дивиться зараз у кіл диму, який, як зварйований, коптить небесну твердь, тверду і нещадну, ніби хоче одурманити небожителів, інтоксикувати їхню цнотливу зверхність до обивателя внизу. Такі ж сизокрилі стовпи тягнуться до небозводу з інших городів. Але цей — особливий. Він — бабцин.

З вікна потяга добре видно людське порпання на полях і присадибних плантаціях. Тримаючи в руках чужу писанину, слухаючи плеєр через навушники, я мчу кудись уперед — а ці люди так і лишаються згорбленими, прибитими до землі. Ця рустикальна картина ніяк не йде мені з голови, коли я зі швидкістю 160 км/год розрізаю час. За вікном не існує часу, він заляк у цій сутулій фігурі, він воском сплакався над людським хребтом у формі знаку запитання. Напевне, ці самі постаті горбатилися ще в ті часи, коли інші народи повставали на прю проти закріпачення. Люди масово мігрують, виїжджають із села, але село з них не виїжджає всі ці століття. Весь універсум уміщається в їхній stodолі, і в цьому є глибинна мудрість людини зі світу вузьких можливостей і багатовікового сколіозу.

Тягучка сіл за вікном ще більше увиразнює стиковість мого краю. Він придуманий Богом як пограниччя, прикордоння двох світів. Тих світів, в одному з яких сонце сходить, а в іншому заходить. Вони не можуть уміститися в один окрес, тому що їх роздирає внутрішня суперечність задуму. Рухаючись далі на схід, я щораз сильніше відчуваю пустельний подих азійщини. Він береться ген від іга, від вузькоокої пустелі Гобі, від акцесорних мінералів Алтаю, від Тургайського плато, від усього того, що прозорим зефірним вітром імпорт-

тує насіння бідності й терпіння на захід, аж сюди, на ці зеленокосі бескиди й пагорби. Я — сходофоб. Кожного разу дорога на схід заражає мене ортодоксією, обвішаною догматами, з килимами на стінах, квадратними шапками з нутрії, календариками президентів у серванті, залізними коронками на передніх зубах. Ти мисленнево перетинаєш збручанський кордон західної цивілізації — і тонеш у болотній неозорості євразійства. Інша мова, інший мелос, інша дидактика, інша органолептика, інший епос, інший пантеон, інша оптика, інший масштаб, усепоглинаючий та агресивний.

— Прошу пані, подайте мені серветку.

— Чево-чево?

Сука. Дурепа. Лярва.

Два світи розполовинилися десь посередині мого шляху, і я, випадково задрімавши саме на цій середині, подібно коматозникові, розплющую очі вже в новому світі, який конфліктує з моїм рідним. Повз мене туться люди з іншим квасом у голові, з іншим поглядом на дійсність, і це «інше» незримо затягує мене в орієнтальний світ, немов водокрут потонулого індивідуалізму. Ти хочеш вимушено відбути у цьому сході свою поїздку — і якомога скоріше повернутися назад, додому, в цивілізацію замків, фортець, доглянутих чепурних передмість, апостольських префектур, багатомовних країн, з запахом глясе і доппію, кльоцків і куті, з культом толеранції та права бути собою. Схід страшний. Він нестерпний, тому що неотесаний. Він зупинився в напіврозвиткові, в напівокультуреному стані. Він заохочує приблизність. Його гаслом є «менше думай, більше вимагай, щоби зверху дали». Коли я потрапляю в орбіту сходу, то задраюю всі шлюзи, аби в мене не проникла бацила ортодоксії. Жажливі топоні-

ми, названі на честь виродків чи кон'юнктурників, ще більше змушують одягнути на себе водонепроникний костюм натівського стандарту. Задуха, кінця-краю нема, суцільний терикон упритул до зауралля. Доводиться вимикати органи чуттів, аби, всяке може бути, ненароком не сподобався загальний стан чорно-білості, яка знеструмлює мислення. Простір сходу настільки колосальний, що нема сенсу йому опиратися. Тому краще в нього просто не потрапляти. Я б залюбки — але ж доводиться кожного разу перетинати межу двох світів у повному обмундированні. І пильнувати, щоб чогось не підхопити. Вертаючись назад, коли я перетинаю рідні терени, моя душа розкривається, як чистий лотос у мутній каламуті. Втеча від сходу мотивує.

— Більше туди не ходи. Обіцяєш?

Мама стоїть на сходах у чалмі й наказує туди не ходити. Вона завжди по-східному замотувала рушник після ванни. І щось наказувала. Прищеплена мені нівеляція заборон — це її заслуга. Вона не хоче, аби я туди ходив. Я кажу, що не піду. І не обманюю, бо вона просить «не ходи», а я туди не ходжу, а їжджу. Сідаю на ровер, вибираюся на розбиту кільцеву, слухаю флейту вітру і мчу, налягаючи всією вагою тіла на педалі. Я люблю туди їздити.

За містечком, в апендиксі траси, ховається зелений масив. Туди ніхто не завертає. Там тупик. Психлікарня. Найромантичніше місце дитинства. Місце умовностей, місце відносності, згусток імпресіонізму. Психлікарня розташована в облупленому маєтку графа Скарбека (він мав коханку, дружину місцевого конюха, і лише невинні психи могли зробити в цьому суворому старовинному палаці притулок для подібних до себе). Масштаби руїнацій полонили мене з першого разу.

Я проникав на небезпечну територію крізь проламану секцію в символічній огорожі, ховався в затінку столітніх буків та ясенів — і дивився на запаскуджену пишноту графських покоїв. Усе поселення, разом зі своїми тваринами, могли легко поміститися в цій махині. Натомість її віддали на розтерзання радянській психіатрії. Лікарню переділили на так звані корпуси, але найбільше мене цікавила доля стилізованих веж. Що там у них тримають? Скручені матраци, відламані бильця ліжок — а може, там щось на кшталт карцеру, камер-одиночок для буйних? У цих вежах були крихітні віконечка, і здавалося, з темних нутрощів вежі чиесь безумне око з червоними крововиливами спостерігає за мною. Монументальний декор палацу канув у луту, і тепер він більше нагадував людьми забутий санаторій із запахом лічниці, і цей запах тут стійко стоятиме навіть тоді, коли термоядерна бомба зрівняє все з поверхнею землі. Вакханалія добудов, перебудов, доєднань і приєднань змушувала тіло графа перевертатися в домовині зі швидкістю пропелера.

Недалечко стояла капличка, але це голосно сказано: вона сором'язливо ховала в зарослях свою розграбованість і розбомбленість. Готичний каркас без даху рівнобедренным трикутником упирався в небо, стіни були покусані часом аж до глибини червоної цегли — здалеку вся капличка виглядала, як кровотеча. Середина каплички заросла кропивою, вона пекла і не підпускала до своїх відкритих ран. Стагнація колись помпезної архітектури чудово пасувала прямому призначенню цієї місцини. Шизофреніки, параноїки, гіпотиміки, соціопати та інші «захворювання з гострим перебігом» жили у графському маєтку, точніше — у своєму світі, який трафаретно наклався на помираючий па-

лац. Пацієнти прогулювалися прилеглою територією, і я ловив кожен прояв їхнього пограничного стану. Я бачив жінок, нечесаних, розтріпаних, сивих, із прямокутним підборіддям, вони нагадували портрет Бетховена з музичної школи. Хтось поведився налякано, уникаючи найменшого зорового контакту зі світом, а хтось навпаки — почував себе повноцінним володарем цієї резиденції. Чоловіки були в іншому корпусі, вони були набагато цікавіші. Лисі, з фіолетовими венами на тімені, з загостреними скронями, ці люди від тотальної бездіяльності шукали собі пригод і знаходили у кожній травинці, пір'їнці, а якщо поталанить — у живій душі. Худі, як кощі, висушені, як гербарій. Дехто з них ходив у банному халаті з капюшоном, голі й розчехнуті наростіж. Пояси безпомічно волочилися за ними, а їхніх зморщених пенісів навіть не було видно з-за кучерявого куща лобкового волосся. Санітарки з бідонами в руках байдуже проходили повз них, як попри гіпсові статуї, не звертаючи ніякої уваги. У цьому панно саме вони, санітарки, були ненормальними. Мені це нагадувало картину про рай із будинку чорноп'ятої жіночки. Він і вона, оголені геніталії та нуль реакції. Пацієнти цього місця були квінтесенцією беззахисності. Це був радянський союз у мініатюрі, мізерний мікрокосм істот, яких списали доживати віку на задвірки розуму. Всі вони мали офіційно проштамповані документи своєї безвиході. Працівниці кухні обожнювали свою роботу, тому що наприкінці кожного дня тягли додому повні торби продуктів, які призначалися хворим. Їх щоденно обкрадали з відсутністю докорів сумління. Я бачив цих жіночок, які з добрим гумором виносили крізь службовий вихід свої торби, декого з них чекали сини на роверах, вони по-господарськи, по-галицьки кріпили

награбоване на багажники і перли додому. Деякі з цих жіночок досі там працюють. А от мене палац магнітив зовсім іншим: ароматом психіатрії, де ненорма ставала нормою для цього місця і нікого не дивувала, де неетично було тицяти пальцями в тих, кого більше. Кількісна перевага ненорми створювала аберацію, обман зору: ти міг бути лише наглядачем чужого стану, цілком природного. Відвідини цього фантасмагорійного, химерного місця гарантували здоровий сон. На жаль, у мене не було ні ліхтарика, ні фізичної змоги приїхати сюди, коли темно — гадаю, мені ще більше сподобалось би. Я точно помітив би чийось незворушну зіницю у віконечку вежі.

А буквально в кількох обертах педалей звідси розташовувалася виправна колонія для неповнолітніх із першою судимістю. Туди потрапити я, очевидно, не міг. Територія трошки старших від мене ровесників, які вперше ступили за грань злочину, була надійно захищена цегляною стіною. Цегла вже де-не-де відпадала, і з часом, думаю, ця огорожа колонії повторить долю знищеної каплички. Над стіною виблискували гострі краї розбитих пляшок, вмуровані в стіну. Це щоби в'язні не могли втекти. Зелені, білі, бордові скельця по всьому периметру тюрми виблискували на сонці та служили вишуканою інкрустацією чужих проступків. Збіговисько хуліганів, до смерті наляканих власними злодіяннями, — такі хулігани були в кожному класі кожної школи, але тут їх чомусь не було. Поверх гостроконечних скелець тягнувся трирядний колючий дріт. Звідси ніхто не втівав, бо який ідіот утікатиме зі свого першого терміну перевиховання, тому охоронці жили на розслабоні. Вони ходили територією, уявляючи себе американськими копами, з керамічними горнятками

кави в руках, смакуючи цигарку, як у себе на балконі після першого тайму. Буденність життя переплелася з атиповістю цих місць, і популярі різних доль увінчувалося обмеженням свободи. Санітарки з психлікарні та міліціонери з колонії виглядали найбільш несвобідними людьми у цьому селищі.

Якраз тюрма розлучила моїх батьків. Формально. Тата посадили на рівному місці. У маленькому містечку не так легко було виконати план із економічних злочинів, тому всепроникні органи перепрофілювалися в бухгалтерський аудит і почали шмонати всі магазини на предмет невідповідності документів. Тато завідував взуттєвим ательє, і його бухгалтерку підловили на якійсь незначній колізії. Все було б нічого, якби ця бухгалтерка не була татовою коханкою, він інколи возив її дітей на атракціони. У всьому винен татів невеликий зріст: усі наполеони мають комплекс героя, не сумісний з елементарним глуздом. Усю вину низькорослий тато взяв на себе.

— Ти можеш відшкодувати нестачу, вона не така велика, і все закінчиться штрафом плюс умовний термін, — друзі вмовляли його вимкнути свої замашки півня.

Але найближчий друг, з яким він ділив не лише шкільну пору, а й баб, пообіцяв усе вирішити. Не вирішив. Не існувало ніяких шансів зіпсути державний план з економічних злочинів у райцентрі, бідному на події. Тато сів. Конфіскація майна. Мама почала бігати по всіх татових знайомих позичати гроші, аби викупити в держави домашні речі, меблі, телевізор. Більшість його знайомих ні разу не відвідали свого щирого друга в тюрмі, хоча його утримували в сусідній області. Він був схиблений на друзях. Діставав для них імпортні

товари чи рідкісні ліки. Декому з них дарував джинси на дні народження, а це був шик у найвищій фазі. Він був ладен серед ночі в самих сімейках бігти туди, куди покличе друг. Я зовсім не з таких людей. Мені завжди заважає відчуття експлуатації. Тепер він опинився сам-на-сам із собою в якійсь іншій тюрмі, інкрустованій такими самими кольоровими скельцями з битих пляшок. І він знав, що це початок нового життя. Сім'ю вже втрачено назавжди. Сяк-так мама десь нашкребла кілька сотень рублів і таки врятувала хатній інтер'єр. Вона ні разу не поїхала навідати. Лише один лист. Повідомлення з суду про розлучення. Це було останньою краплею для вчительки фортеп'яно, доньки репресованих, дружини з великими рогами, як у лося. Ігор був за.

Людям важливо бути, як усі. І страждати на догоду всім. Рвати з якимось етапом життя, розлучатися з ним — і не починати нового етапу. Життя без чоловіка не було якісно новим життям, оскільки мама втратила тата набагато раніше, ще коли носила обручку на безіменному пальці. Тепер вона одягнула шкіру представниці багатомільйонної армади розлучених жінок. З однаковим стилем нібито закінченого життя, нібито однакових больових точок. У жіночих глянцах я запровадив би спеціальну рубрику для розлучених. Тому що вони мають особливі потреби, не співзвучні з амбіцією розправити крила.

Мама приземлилася. Її можна порівняти з Чарлі — скаліченим голубом, який не міг літати і якого ми віддали до притулку за місто. Наш Чарлі таки помер там. Сусідка з дому навпроти згодом розповіла, що він занадто поранив собі черевце. Власник голуб'ятні сказав, що він і так не вижив би, оскільки інші голуби його заклювали б. У світі пернатих не толерують призем-

лених. Їх ліквідовують. Саме життя ліквідує їх. Моя країна просто-таки кишить приземленими людьми, і мені постійно бракує сміливості з'ясувати: вони приземлені тому, що ніколи не літали, чи приземлені тому, що щойно приземлилися. Боюся сам себе розчарувати.

Вийшовши зі світу схематичних страждань, я свідомо почав завертати на всілякі відгалуження, відростки. І побачив: світ прямує в нішевість. Масові речі, масові вчинки, масові медіа, масове мистецтво — усе це невпинно чахне, тому що все масове взагалі не має вартості. Воно тому й масове, бо малоцінне. Людство шукає ніші, щось для вузького, обмеженого кола реципієнтів. Найкращий театр — той, який уміщає максимум 50 відвідувачів і не має підвищення для сцени. Найкращий концерт — камерний unplugged для обраних. Найкраща виставка — квартирник для друзів, які біля твоїх творів потягують алкогольний дрінк із лаймом і м'ятою. Не цікаво стає вірити в те, у що всі вірять, одягатися в те, у що всі одягаються, прагнути того, чого всі прагнуть. Авжеж, не можливо насолоджуватися загальнодоступним. Бо тоді ти сам себе позбавляєш ексклюзивного смаку. А несмаку й без тебе вдосталь, множити його означає свідомо жбурляти світ у домну китайського виробника дрібного щастя. Китайці — нащадки найдавнішої цивілізації, а це означає, що вони знають, чим усе це скінчиться. І тому заповнюють світові вітрини загальнодоступністю.

Феномен масовості обеззроїв мене того дня, коли я потрапив на територію промислового гіганта. Це було у світі сходу, у світі колективів. Зміна на гірничорудному комбінаті закінчувалася гудком-сиреною. Опустілий простір між цехами-саркофагами, які нагадували чорнобильське укриття без найменшого шва,

раптом почав заповнюватися кількома сотнями робітників. Усі вони були ідентично одягнені, в однакових касках і респіраторах, це було схоже на парад біороботів з індастріал-фентезі. Вони між собою навіть не розмовляли — мовчки текли в'язкою магмою тіл до переодягалень. Наступна зміна починалася так само: сирена відкривала шлюзи і територію комбінату оживляв той самий потік людей, тільки у зворотному напрямку. Вони затекли назад у цехові ворота, ніби хтось відмотав назад учорашнє відео і переставив місцями сторони світу. Ці люди жили по гудку, як піддослідні умовних рефлексів. Їхнє слиновиділення регламентувалося начальством зверху. Точніше, збоку, в адміністративній двоповерхівці з розлогою пальмою у фойє, пластмасовими вазонами (унікальним винаходом фітодизайну для гірничорудних комбінатів) і жалюзі, положення яких не мінялося від дня новосілля. Я почав розуміти, що з великими кількостями народу по-інакшому не можна. Їх треба помістити в якомога масовішу культуру поведінки. В їхніх вухах повинна грати приблизно однакова за стилем музика, їхні стелажі повинна заселити приблизно однакова за стилем література, їхня білизна повинна пахнути приблизно однаковим відбілювачем, а їхньою молитвою повинна стати вдячність за цю непорушність стилю, за дар стати членом братства однакових. Навіть якби компанія цих чорноробських штиків потрапила до стриптиз-клубу, то ніхто не насмілювався би заплодувати танцівниці першим, не звіривши своєї реакції з побратимами праворуч і ліворуч.

Мене чавила ця однастайність сходу, людські обличчя втрачали свої індивідуальні усміхи, одягу було заборонено не те що гавкнути — бодай пискнути яскра-

вістю. Я розумів формулу сходу як тиранію схожості. Кожен мусить когось нагадувати, іти в кільватері проторованих стезь. І ти не можеш нічого поламати в цій цеховій галактиці, вона не помічає твого дрібного шкідництва, бо сирена все виправить. Навіть пальму у фойє не годен зрубати, бо деревина в неї тверда, як вхідна брама. Одне слово «надо» зверху — і ліс піонерських «гатів!» гарантував результат. Чорні подушки пальців. Чорні розводи на обличчі. Чорні відбитки на бюлетенях. Тріумф простору сходу. Люди самі створюють своє пекло — та лише на сході я зустрічав таку мега-кількість добровольців у творенні пекла. Великий Степ. Прискорені темпи випаровування. Горизонтальна розкіш яруг і балок, мічених прикордонними стовпами однакових країн. Край щасливих пісень на тему дрібниць. Край недоглянутих кладовищ, покинутих живими на підставі заздрості до мертвих.

Як добре, що мій світ іще не встиг цим як слід заразитися. Він тільки частково надшарпнутий, підпсутий пліснявою, як сир камамбер, і від того став іще смачнішим. Ось чим я живу — опозиція до сходу, послідовний рух опору з метою знезараження чим завгодно: реагентами, хлоруванням, озонуванням, іонами срібла, ультрафіолетом, ультразвуком, термоударом. Та хоч власну сечу можна пити — лиш би деокупуватися, протистояти сходові до останнього сантиметра внутрішньої свободи. Йому є де розгулятися у вандалізмі своїх одобрямсів — а я ж загину, затоптаний спільним блаженством в одностроях. Хай я буду вікінгом, який утече на свій півострів і заснує свій світ навиворіт до сходу. Хай я стану автохтоном африканського племені мурса з голими стегнами і замість тернового вінка носитиму на голові композицію з мертвих молюсків. Хай

я стану реінкарнованим Шубхакарасімхою і проводитиму ритуал викликання дощу. Хай я знайдуся посеред полінезійського народу тувалу з релігією бахаї, який вірить у те, що смерть є початком повнішого життя. Я навіть готовий стерти всі стопи разом із агностиками, які недовіриливо шукають смисли. Замуруйте мене у будь-якій іншій культурі чи цивілізації — лишень врятуйте від йобнутого сходу, який виплодив релігію промислових гігантів.

Гості зі сходу з'явилися зненацька, цілком у їхньому непроханому стилі. Сценаристи «Санта-Барбари» могли би відчутно збагатити запас своїх мильних сюжетів, якби жили в моїй родині. Тато вирішив приїхати зі своєю новою дружиною, удвічі молодшою. Типова зовнішність дівушки, що виросла на берегах типової річки Харінка з березами на схилах. Татароподібний розріз очей, пухкі губи, розпущене пряме волосся з проділом посередині. Тато ніколи не ганявся за красунями з обкладинок, йому більше були до вподоби реальні жінки, які становили радше збірний образ. Вона додавала йому декілька павичевих пір'їн, він запросто міг козиряти молодого дружиною перед своїми мужикуватими приятелями. Перед нами також. Я його чудово розумію: він хотів продемонструвати, що в нього все добре, що він відбувся як мужчина, тому що він і був насамперед мужчина, а вже потім — батько, чоловік, годувальник і так далі.

Ми відповіли взаємністю. Окрилені одержимістю секти, ми злилися в єдине тіло за мушкетерським принципом. Вони сиділи за стіною, а ми показували все, на що були здатні. О як я божественно грав на піаніно! Я товк клавiші, як видатний Артур Рубінштейн, що відзначався розгонистою грою. Правою ногою три-

мав педаль, яка створювала тривале ехо кожного видобутого звуку. Наді мною світили софіти Альберт-холу, тисячний зал ахкав від кожного помаху ліктя. Це було незабутньо, ніколи раніше я не грав так віртуозно, я й не знав, що це мені під силу. Ми перемогли на своєму полі у двобої здобутків. Він міг показати лише молоду дружину, а ми — живе концертисимо.

Найбільше я хвилювався за маму, адже це їй попід носом поводили лоскїтливим ворсом. Вона трималася дуже мужньо. Це був акт найвищого прощення, хоча більше скидався на акт пощади. Вона стояла вище цієї дитячої змагалки «а я — а ти». Її врівноваженість була очевидною демонстрацією перемоги, звитяги, тріумфу. Байдужість і навіть латентна прихильність робила її богинею ситуації. Справжньою богинею, яка милосердно пробачила цю інфантильність свого екс-. Їй стократ гірше було б, якби після стількох років тато привіз свою та її ровесницю, жінку з приблизно однакового ярусу, можливо, чимось схожу. А так — не було сенсу оцінювати одна одну, бо зовсім різні категорії. Бабця всі ці новини слухала по телефону, з усіма подробицями. Аж поки не сталася одна історія, яка могла статися тільки у нас.

Тато з жоною пішли відвідати свого друга (того, що не відмазав від тюрми). Поверталися пізно, але це повернення заслуговує на цілий екшн. Відчиняються двері — тато на плечах заносить свою молоду дружину. Ми спершу подумали — п'яна, як беля. Придивилися — та ні, нормальна, з дуже винуватим виразом обличчя.

— Що сталося? — мама була шокована.

— Я на неї впав.

— Як упав?

— Та йшли біля еговістки, там слизько, як холера. Я послизнувся і впав зверху на неї.

- Вона хоч жива?
- Жива. Але йти не може.
- Як не може?
- Та ніяк не може. Навіть кроку ступити не може. Я приніс її на собі. Це п...ц.
- А куди ти на неї впав? На ногу?
- Та чи я знаю, куди?
- На хребет? На руку?
- Це п...ц.
- Занось її, клади на ліжко. Божжжжже....

Не було видно ні переламів, ні подряпин, ні навіть синців. Загадка природи. Виглядає цілком здоровою, а рухнутися не може.

— Вже ніч. Завтра будемо викликати швидку.

Наступного ранку, коли приїхав бобік, усі сусіди вже стояли у вікнах. З нашого будинку на ношах санітари виносили нерухоме тіло молодої татової дружини. Мабуть, Галя її вбила. Ні, просто набила кулаками. Ні, поранила кухонним ножом. Або підсипала щось до їжі. Варіантів було тьма, і кожен із них — цілком правдоподібний, зважаючи на бурхливу уяву мешканців містечка М. Жону повантажили і повезли до лікарні. На медперсонал і госпіталізованих теж чекав перформанс. Молоду дружину переклали на каталку і широким ліфтом повезли до травматології. Лікарі не зразу зорієнтувалися, на яку частину тіла робити рентген. Просвітили хребет — усе нормально. Грудна клітка з усіма ребрами — аналогічно. Аж коли лікарі спустилися нижче, то діагноз просто ошелешив.

Перелам лобкової кістки. Лобкової! Я ніколи не думав, що комусь можна зламати пизду. Та мій тато спромігся це зробити. Бабця ще ніколи так не реготала. Вона не могла себе опанувати, голосно сміялася з широко

відкритим ротом, закидала голову назад, показуючи зуби мудрості. Потім різко міняла позу, нахилилася вперед, як під час нападу апендициту, і трималася обома руками за живіт, бо від сміху боліли м'язи, а стриматися було несила. Тепер, коли ми на Зелені свята розповідаємо цю історію, то ржемо так, що завбачливо займаємо чергу до туалету, бо впісятися можна.

Перелам лобка. Україна вітала на своїй землі молоду дружину тата зі сходу. Один місяць постільного режиму, нерухомого. Ні до туалету, ні поміняти одяг. Мама готувала вінегрет цілими мисками, на ніч запарювала чай у термос. Навіть кілька разів розмовляла з поламаною. Я розмовляв частіше. Хоча ми спілкувалися різними мовами, дівушка виявилася дуже привітною та лагідною. Перебуваючи майже паралізованою в домі екс-дружини, вона зазнавала потрійної ганьби самим своїм діагнозом. Ніщо так не принижує безпомічного, як милосердя — воно стає різновидом зверхності.

Яка іронія: хтось знаходить діагноз на рівному місці, правильно впавши, а комусь доводиться зумисне шукати діагноз, та ще й платити за нього. Мій товариш-мізантроп отримав повістку. Таким злим я його ще не бачив. Він поводився, як вередливий підліток у момент, коли його заскочили за сороміцьким заняттям. Одразу в напад.

— Щоб вони всі поздихали! — з уст пацифіста й мізантропа в одній особі це прозвучало як верховне прокляття.

Ніхто не хоче здихати. Всі хочуть, щоби здихав хтось інший. Для цього й існують повістки — офіційне запрошення від держави на бенкет смерті. Дивно, чому ніхто не додумався присилати повістки зразу в гробиках, таких лялькових, зменшених, іграшкових.

— Таак, ану-ка глянем по списку, хто тут у нас наступний на мертвого, — приблизно з таким настроєм військовий комісар повинен перебирати каталог новобранців. — І бажано, щоби був здоровий, молодий і сповнений життєвої сили. Саме таким найкраще вмирати.

Народна міфологія витворила свій вікодавній аналог повістки. Паща дракона. Чудовисько, що тхнуло сіркою, приходило до людей раз на рік і вимагало жертв. Бажано — юних і здорових. Методом сліпого тикучи люди виштовхували на середину сакральну жертву, яка мала гарантувати їм безпеку й мирне небо над головою, вкидали її до пащі дракона і задоволено верталися на свої поля збирати збіжжя і випікати обрядові коржики. Чудовисько з часом одержавилось і почало приходити двічі на рік, у весняний та осінній призови. І вибирати юних та здорових. Ця паща — ненаситна і дурна, вона навіть смаку не відчуває, з неї смердить невмінням і небажанням розбиратись у жертвах.

— Я ж нічо не вмію! Чи вони думають, що від кулі мене захистить сила духу і патріотизму, чи що?

— Вони нічого не думають.

— Ну як же так...

— А ось ти починай думати. Треба щось робити.

— Ні, ну я не заперечую, що не дуже-то люблю людей. Як вид. Але щоб убивати їх...

Мій товариш — теж із родини репресованих. Його предки походять із бомондної родини бандуристів. Властиво, за це вони й опинились на Колимі — за організацію не перевороту, а капели бандуристів, яка співала народні думи й заборонені марші. Руки, які ніжно щипали струни, опинились у таборних теплицях і заробили поліартрит, який до кінця життя кочував із

суглобу на суглоб. Бандурні руки нагадували вузлуваті гілляки, з потовщенням на кожній кісточці.

Товариш був вихований у душі традиціоналістського націоналізму, він навіть брав участь у поваленні ленінського монумента у своєму населеному пункті. Каже, що це найяскравіші спогади — коли під натиском люду ідол упав головою до асфальту, почувся глухий звук удару, який неможливо ні з чим порівняти, голова розкололася навпіл — і звідти повипадали всілякі дошки, залишки риштування, подерті будівельні комбінезони і всяке шмаття, яким робітники, що встановлювали лєніна, начинили його нутрощі, аби нікуди не вивозити. Виявляється, всі ці десятиріччя ідол стояв як універсальний смітник.

У моєму містечку теж такий був, дуже милий. Кумир був зображений добрим і позитивним дядечком, який під лівою пахвою тримав згорнуту районну газету (так мені видавалося тоді), а правою рукою вказував самісінько на комісійний магазин, наче підказуючи, що там і тільки там можна знайти справді вартісні товари доби соціалізму. Мама з подружками регулярно ходила стопами ілліча, і найкращий мій одяг був якраз із тієї комісійки. Отже, монумент цілковито виконував свою місію і влаштовував вдячних мешканок. Біля пам'ятника завжди стишувала свою ходу першотравнева колона. Кольорові кульки, гамір, святковий настрої людей, карнавальний дух. У цьому не було нічого радянського, аніскільки. Просто сіре життя отримувало нагоду зануритись у свій провінційний прототип карнавалу: жінки одягали свої обнови, які були еквівалентом «до церкви», діти несамовито гасали вперед і взад демонстрації, і навіть на бабциному обличчі я бачив відбиток вихідного дня. Напередодні першотравня нас, школя-

рів, добряче муштрували вигукувати різні слогани, і це нам неабияк імпонувало, оскільки нас забирали з найважчих предметів і виводили на сонячний стадіон.

Повістка відібрала в мого товариша сон. Він знав, що очолить список убитих, навіть не потрапивши на передову. Тому що при одному вигляді зброї його руки тряслись, як у хворого Паркінсона, він не тямив анінайменшої різниці між бронетранспортером, «ураганом», «градом» і «буком». А танки бачив хіба що в радянських фільмах, а також на п'єдесталі при виїзді зі свого міста, та й то крізь вікно автобуса-черевичка. Товариш відчув на собі крижаний подих Танатоса. Бог смерті незримо стояв на його порозі, склавши за плечима чорні крила і тримаючи в руках згаслий смолоскип. Ще ніколи раніше його не огортав такий наскрізний, онтологічний страх. Це зовсім не той страх, який супроводжує похід до дантиста, і не той, який передує стрибкові з банджі. Це зовсім інший — з реальними обрисами, реальним підґрунтям, реальною домовиною. Цей страх має запах сирого важкосуглинкового чорнозему, хімічний запах моргу, звідки він забирив свого прадіда. Коли цей страх так зненацька і так зблизька бере тебе за горлянку, ти починаєш панікувати і продукувати найгірші припущення.

Я задіяв усі свої зв'язки. Пацифістськими переконаннями воєнком міг запросто підтертися, сидячи на унітазі. Моральну неготовність розглядати теж не варто, оскільки цей аргумент міг хіба насмішити. Сказати, що ти не створений місити армійське болото — означало образити тих, хто полюбляє місити. Назвати себе теософом — це почути у відповідь те саме «чево?». Нам потрібна була надійна хвороба — така, що дозволила би писати кандидатську дисертацію і продовжувати бути вишуканим мізантропом.

— Я взагалі не уявляю себе в цій сфері. Якщо я вранці не помию голови, то навіть сміття винести не можу. А там яке миття голови! Я кожного дня міняю шкарпетки і дотримуюся певного раціону, — мій товариш не вгавав. — А там який раціон, які шкарпетки нахер? Я маю 3 флакончики засобів догляду за обличчям. У мене шкіра схильна до жирноти, тому я регулярно протираю її спеціальним тоніком з антибіотиком, який купляю в косметологічній клініці. Блін, та в мене після кожного гоління подразнення! В мене кандидатська горить.

— Ти забув головне.

— Що я забув?

— Ти ніколи не будеш коритися наказам. Скільки тебе знаю — ти ніколи не визнавав прямої субординації.

— Правильно. Щоби мною командував якийсь там командир, солдафон, який не прочитав жодної філософської книжки — та пішли вони всі! Бачив я таких командирів. Пузо випне вперед, мат на маті — він командує, блін.

— Ти ще дещо забув.

— Ну що знов?

— Ти не маєш мотивації.

— Якої мотивації?

— Ну от бачиш! Ти не знаєш, що таке мотивація.

— Ух, яка може бути мотивація? Все вже всім давно зрозуміло. Хтось гине, а хтось контрабанду жене через блокпости. Я навіть не хочу про це говорити.

— Скажи, а ти колись був на сході?

Він не любить про це говорити. Товариш був на териконах сходу один-єдиний раз. І пообіцяв собі: більше ноги його там не буде. Не тому, що не сподобалося, а тому що це інша країна для нього, ворожа, чужа, ко-

люча і пустопорожня. Як Монголія: з минулим, але без майбутнього. Його ген репресованих, подібно до мого, на клітинному рівні не сприймає сходу як понятійного апарату, навіть якщо він і є частиною твоєї країни проживання.

Товариш їздив туди на науковий семінар. Символічно, але коли він приїхав, там якраз оголосили надзвичайний стан. Ураган. На його таксі ледве не впала стара акація, на вокзалі трохи не знесло вітром разом із дверцятами авта, а на пероні за лічені сантиметри від нього гепнувся величезний стенд. Він їхав туди зі сформованим набором упереджень, і кожне з них знаходило своє багатократне підтвердження. Повзучий потяг, 26 годин на верхній полиці, люмпенна москальня в купе, від яких рятували хіба група Muse і самозабуття. На кожну їхню репліку про країну, побут, ціни, зарплати і навіть про футбольний чемпіонат хотілося відповісти автоматною чергою. Він думав припертися в їхнє лігво, всіх вишикувати, навчити демократичним цінностям і свободам, зірвати своєю просунутістю шквал аплодисментів — і поїхати назад під прощальний героїчний марш.

На одній із проміжних станцій до нього підійшла весела провідниця молодого віку, але вже з гусячими лапками навколо очей і попросила:

— Вы выходите на перрон? Купите мне минералки, а то погибаю. Вот вам деньги, здачи не надо.

Чого ж — купив, здачу взяв собі й почув:

— Люблю львовян, такие интеллигенты. Вот когда мы везли своих на митинг в Киев — совсем другие, не достучишься, — сказала і пішла, похитуючись.

Тут він на всю тривалість відрядження забув про свою рідну мову. У прямому значенні — запхав собі

туди, куди воєнком захвав би його паціфізм. Розмовляти рідною було не те що небезпечно — моветон. Це не віталосся. Це автоматично записувало його в ранг чужорідних тіл, на якого слід дивитися з недовірою. В середині 90-х була ціла держпрограма: гірникам, які втратили роботу на шахтах, пропонували землю в Центральній Україні, аби ті виїжджали туди. Поїхали одиниці. Не тому, що не знають, коли орати й засівати, а тому що перемиг край, друга мама, мікровсесвіт, за межі якого не хочеться виїжджати, навіть маючи в кишені шенгенську мультівізу. Товариш так і сказав: це не містечковість. Це герметизм, як на борту підводного човна, коли навколо всі свої та дзвенить у вухах від тиску товщі над тобою. Причетність до могутньої маси, моноліту, потужної сили. Ці люди від народження поставлені в однакові умови: ростеш у робітничій сім'ї, навчаєшся і йдеш ґарувати або починаєш своє. Тому людина, яка досягла висот і стала рінатом, стає суперавторитетною. Нею захоплюються, бо це умніца, стільки всього зумів, перемиг інших вовків у ямі.

Товариш із одним таким бізнесюком під'їхали до ресторації. Замаячив паркувальник.

— Пошли его на... — невимушено каже товстосум. — Незрозуміло?

Людина вирішує складні питання: нині були важливі зустрічі з іноземцями, завтра йому треба перекрити неув'язки у податковій, післязавтра — вести перемовини з братвою. Людина думає про високе і серйозне — а тут якісь дріб'язкові клопоти, паркувальники. На... — і паркувальник відступає. Він розуміє, що перед ним — людина, яка досягла в житті багато і заслужила право так поводитися. Паркувальник зникає. І зовсім не ображається. Те саме офіціант. Він знає, що ці люди

«пришли пожрать», і вони заслужили, аби він біля них стрибав.

— Вам не понравилась запеченная осетрина? Может быть, посоветуете, что в ней изменить? — і навіть якщо у відповідь почує лайку, то не образиться. Ці заслужені люди чогось добилися, а отже, за це їх треба поважати. Поважати не з етикету, а щиро.

Товариш увесь цей час ходив натягнутий, як тятива лука. Дійсність сходу, його уклад буття колов кожною дрібницею. Перебування в цій системі координат вимагало від нього належності до моноліту. Коли всі за столом голосно іржали, як бізони, мій товариш западав у ще більшу сплячку. Тут усі поводитися, як усі. Кожен був один одному однодумець. Як у великій щасливій секті обраних для виживання під сивим смогом індустріалізму. Тятива мала коли-небудь луснути, і це сталося тоді, коли ген репресованих бандуристів пальнув обірваною струною.

Товариш почав шукати у всьому готелі праску. Сьогодні в нього доповідь на середині симпозіумного залу, і треба було привести до парадного вигляду зіжмакану в дорозі сорочку. Короткострижена консьєржка, майже однолітка, урочисто і з особливою акцентовкою повідомила, що праски в неї немає, а от утюг є.

Тятива обірвалася. Вона ляснула консьєржку по кислій фізіономії у вигляді товаришевого зауваження:

— Ах какая досада, любочка... А мне вот праска нужна. Знаете, что это?

— И знать не хочу.

Не треба було їй цього казати, ох не треба. Товариш вивалив їй усе, що лишень спало на думку. І про її жалюгідне походження, і про злочинність країни її походження, і про рівень її айк'ю, і про її лінгвістичну

інвалідність, і навіть про паскудне снідання в цьому гробаному готелі (хоча вона навряд чи зрозуміла слово «снідання»). Йому значно полегшало, хоча він розумів, що збоку це виглядало, ніби він кричить і тупотить перед дерев'яним бовваном, який засвоює максимум чверть почутого. Зате товариш свого домігся: адміністрація готелю помпезно виселила його за хамську поведінку. Він просто не потрапив у моноліт. На семінарі довелося виступати в зім'ятій сорочці, а ввечері поспішно покидати цей край солідарних калік.

А сьогодні повістка покликала його ризикувати своїм життям во ім'я цього самого краю утюгів. Товариш сприйняв це як каверзний вибрик долі.

— Яка там у сраці мотивація! Допоможеш?

— Звичайно. Я теж там був, як і ти. І бути там не хочу ніколи, хіба що за грубі гроші. Значить, я тебе урочисто вітаю. В тебе — пептична виразка у дуже поганій стадії.

— Яка?

— Пептична.

— Ну ти даєш....

Стефко, коли отримав свою повістку, не мав мене поряд. Я теж його відмазав би. Мама Текля усамітнилася в своїй кімнаті, де в кутику стояв домашній іконостас. Згодом він кудись зник — мабуть, життя в нову епоху було не сумісне з таким раритетом. Він був почорнілий на краях, на дотик наче масний, вимашчений оливою, дерев'яне тіло іконостасу було вражено шашелем, він проривав свої тунелі, створюючи ще більший ефект зістареності. Мама Текля час від часу влаштовувала шашелеві атаки вібрацією. Хтось їй сказав, що деревоїд боїться вібрації, і коли постукувати по дереву чимось твердим, то личинки шашеля сплющуються в слизь. Коли мама Текля створювала вібрацію, це можна було

прийняти за атеїзм у чистому вигляді: вона була Бога по голові, без жодного пістету. Втім, це допомагало.

Стефко мав кілька днів на збори. Вірші й новели стали неактуальними. Домашній хлопець, дуже тонкий, не схожий на своїх однолітків по вулиці, він був заскочений цим невідворотним віражем у своїй іконостасній долі. Епоха братських могил голосно насміялася з мільйонів майбутніх письменників, професорів, митців. Стефка обценьками вирвали з його тихого світу рим, прози, сонетів і анапестів, одягнули в камуфляж і всучили в руки базуку, яку несла було навіть підняти. Стефко — і протитанковий гранатомет. Безглуздя, нісенітниця, нонсенс, дурість, глупство, повна ахінея, повістка, АТО. Минуло 70 років, а сірчана паща дракона вимагає нових і нових жертв, без пептичних виразок шлунку. Стефко, пройшовши до Берліна в обидві сторони, потім так і не став військовиком, його ніколи не вабила солдафонщина. Це знову-таки підтверджує, що армія — не конституційний обов'язок робочих і крест'ян, а професія, ремесло, покликання. Товариш прочитав мені цілу лекцію про це. Каже: люди вчаться на кожну спеціальність, аби бути професіоналом — і тільки армія чомусь є обов'язковою для чоловіка тільки на тій підставі, що в тебе між ногами є дещо від народження. І товариш правий.

— Ось чому я пацифіст.

— Я теж, щоб ти знав. Інакше тобі не поміг би, — не без гордощів кажу я, адже тепер у мене з'явився ще один важіль впливу на товариша.

— Не визнаю воен. Ні загарбницьких, ні визвольних, ні наступальних, ні захищальних. Ніяких. І ніяка колективна цінність не вартує мого конкретного життя.

— Ще раз і повільніше...

— Ніяка колективна цінність не вартує мого конкретного життя.

— Що ти маєш на увазі під колективною цінністю?

— Нація. Держава. Народ. Країна. Будь-яка інша умовність. Нічого з цього не вартує моєї конкретної смерті.

— Значить, ти можеш померти хіба що за себе. Конкретно за себе, а не за когось.

— Ясна річ. Хіба що за себе.

— Але саме так народжується героїзм.

— Значить, я не герой і бути ним не хочу.

Коли я був дошкільнятком, на мене напав сусідський когут. Він був майже мого зросту, з пишним хвостом, із гребінцем амарантового кольору, який був настільки великим, що лежав на когутьчій голові, як пасмо в адольфа гітлера. Когут був вічно агресивним, він лякав навіть дорослих, коли з розчепіреними крильми і висолопленим язиком летів на рухому мішень. Я для нього був занадто жалюгідною здобиччю, тому він одним махом вилетів мені на карк і почав дзьобати в лице. Я верещав, як недорізаний, перетворившись на великий роззявлений рот. Туди мене когут і дзьобав — у вивернуті губи, залишаючи там червоні вавки. Я рефлекторно почав скидати когута з карку і, афектований, за дві секунди видерся на височезний паркан із сітки. Огорожа хиталася туди-назад і нагиналася з великою амплітудою, а я був на самому вершечку, як канатоходець-еквілібрист, спритно зберігаючи рівновагу. Мама вибігла й підхопила мене, хоча дістати теж не зразу змогла. Я був героєм, бо зумів видертися на найвищу точку свого життя на той момент. За нормальних умов я нізащо туди не дістався б. Та й після цього випадку мені ніколи не щастило повторити досягнення.

Товариш не лукавить. Для нього героїзм — абсолютно ненормальна річ, аномалія. У героїзмі є стільки ж норми, як у спанні на стелі догори дригом. Це щось дуже одиничне, ексклюзивне, виняткове. Героїзм не може бути масовим — інакше тоді це вже не героїзм, а масовий психоз. Героїзм — це переступ через людську природу, надприродна дія, сліпий афект від люті, жаху чи відчаю. Людина мусить дуже далеко вийти за рамки буденного, аби стати героєм. Героїзм деномінує життя і скасовує страх смерті — найрозумніший із усіх страхів. Мій товариш уважає, що люди часто плутають героїзм із посвятою, самопожертвою, офірою.

— Героїзм, — каже товариш, який уже почав спати спокійніше після отримання діагнозу, — спрямований на порятунок життя. Він і є рятуванням життя, а не навпаки. Посвята, самопожертва — це щось інше. Це наруга над інстинктом виживання і самозбереження.

Так каже товариш, який дружить зі своїми інстинктами. До героїзму не можна спонукати плановою повісткою. Природніше жити, а не гинути.

— Ти не подумай погано, — уточнює товариш. — Думаю, я був би готовий проявити героїзм, якби на мене напав злочинець у підземному переході. Або якби треба було кинутися в озеро рятувати дитину. Та й то тільки тому, що я чудово плаваю. А який це героїзм — бути гарматним м'ясом на чужій війні.

— Чужій?

— Давай не будем.

Особисте завжди перемагатиме. Товариш за останній час втратив не лише інфікованого Павла, а й колегу з кафедри. Той ішов голіруч, із фанерним щитком, проти каліберних куль зі зміщеним центром. Ішов на куражі, зі зміненою свідомістю, одержимий ма-

совістю подвигів, які перестали бути цінними саме в той момент, коли стали масовими. Його надихали молодші від нього герої, які комп'ютерну забавку у стрілялки перенесли на живий проспект, відкритий для обстрілів із кожного закутка. Мозок відмовлявся прораховувати ризики, інстинкт притуплювався колективністю дій, азарт перевершив обережність. Товариш досі цього не розуміє. Навіщо? І що це дало класному викладачеві, якого обожнювали студентки за грайливу усмішку? Його не стало, а сонце далі сходило у час, наперед прорахований астрономами. Його обірвані плани так і zostалися в шухляді на кафедрі: нотатки для найближчого колоквиуму, недоперевірені домашні завдання другокурсників, фотографія вагітної дружини і компакт-диск, на який він не встиг записати світлини з останньої поїздки до Карпат.

— Дуже безрозсудно, — скрушно хитав головою мій і його товариш, відчуваючи жагучу вину за власну обачність, логіку і холоднокривність.

Він досі носить цю вину. Він ніколи не стане героєм, тому що занадто, ох, занадто цінує життя. Він не здатен ось так очманіло, нерозважливо стати на лезо смерті. Він для цього занадто живучий. Він занадто дорожить життям як даром, яким негоже отак безвідповідально розкидатись. У нього пептична виразка шлунку, врешті-решт.

І все-таки космологи мають рацію. Червоточина існує. Але тунель у часі надто вузький, аби крізь нього могли пройти великі люди. І тому ця туга горловина випорскує з минулого в теперішнє дуже дрібних людей, блювотну масу людського племені. Другий такий Стефко звідти не приходить у наш час, другий Махатма Ганді чи Тереза Калькутська не виринають у

водоймі нового життя. Сама лише пересіч, дрібна, як маковиння. Вона може легко протиснутися в міні-отвір червоточини, тому з минулого найчастіше ми отримуємо найгірших. Вони виявляються найбільш живучим, найбільш семижилым, найбільш витривалим біоматеріалом, перед яким навіть маестро час опускає руки. Добрі й унікальні люди погано відтворюються, тому що є занадто складними для природи. Вони — занадто неповторні, прикріплені якорем лише до свого часу, вони бояться римейків, бо найчастіше виходить пародія. А людська дрібнота цього не боїться, навпаки — саме вона вигадала міжгалактичний ксерокс, який штампує однаковість посередності. Якби я мав таку змогу, то тимчасово заткнув би цю червоточину. І з цікавістю глянув, чим є сучасне людство без домішок маковиння. Чи народжує воно велетів, чи плакає своїх гігантів, чи дозволяє душам рости доверху, до зір, а не завширшки?

Уперше на власні очі я побачив матеріалізований вигульк минулого, коли мені зливали віск. Я налякався Ганки. Огрядна, з колодоподібними ногами, повнолиця, зі шваброю в руках, у робочому халаті лавандового кольору — вона щодня, наче ключниця, стояла на вході до школи і перевіряла наявність змінного взуття. Пройти повз неї було нереально, десь саме так персонал у Бухенвальді проводив селекцію в'язнів.

На одній із перерв я вибіг на шкільне подвір'я, було травневе літепло, ми бавилися в лапанки і так захопилися, що опинилися на свіжому повітрі. Коли пролунав дзвінок на природознавство, ми вирішили брати Ганку на таран, бо знали, що вона просто так не пропустить. Ми не помилилися. Ганка зайняла позу хокейного воротаря: широко розставила товсті ноги, злегка присіла на свої ляшки, озброїлася шваброю і почала чекати на шайбу.

— Куууда.... Анууууу...

То був не мій день. Прошмигнути повз такого вправного спортсмена я не зумів, Ганка перехопила мене на льоту, я завис на її руці, мої ноги ще продовжували бігти в невагомості, але я вже був у лабетах. Перед очима промайнуло все життя. Я пручався, відбивався, відкопувався, але Ганка несла мене кудись коридором, і цей коридор не був моїм. Мені одразу пригадалася казка про те, як Баба Яга хотіла заживо зварити в казані чи то Оленку, чи Іванка. Переляк був настільки ґрунтовним, що я по ночах почав зриватися весь мокрий, мені всюди ввижалася Ганка-хокеїстка. Мама вирішила вжити заходів.

По сусідству жила ворожка. Худюща, як скелет у біологічному класі, вся зморщена, з хімічною завивкою. Вона ворожила на всіх і на все, систематично підкидала в чужі города проколені яйця, жменю гудзиків, оберемок голочок тощо. Її ненавиділи і боялися, зате всі ходили по допомогу. У нашій дитячій уяві ця жінка була уособленням таємничої належності до чогось забороненого і по-масонськи всесильного. Ми навіть кизил і смородину боялися в неї красти. А коли ненароком волейбольний м'яч перелітав на її ділянку, то ми між собою методом чу-ва-чі визначали сміливця, який полізе на зачакловане царство.

Мама запросила ворожку злити мені віск. Чарівниця зайшла до хати, поглядом ніби шукаючи щось по кутках. Підвела свої вицвілі очі на мене, уважно подивилася, нічого не сказала і попросила запалити газ на плиті. З собою вона принесла безформний зліпок насичено рудого, як прополіс, воску. Вона почала розтоплювати його на воді, щось шептати. Потім піднесла банячок над моєю головою і провела церемонію

зливання воску. Розжарений віск застигав на поверхні холодної води.

— Перший раз таке бачу. Завжди дітям зливаються ті речі, яких вони настрашилися. Найчастіше — пси, які раптово загавкали. Бувають інші тварини, корови або коні. Бувають трупи, коли дитина налякалася на похороні. А тут складно сказати, що це.

— А що там? — мама з неприхованою цікавістю зазирнула в банячок із рельєфним воском.

— Баба Яга, чи що? — припустила ворожка.

— Я нічо не бачу. Покажіть пальцем.

— Ну ось, дивися, — чарівниця бачила щось таке, чого не бачила мама. — Оце ступа, а в ній сидить Баба Яга, бачиш, і тримає мітлу в руках.

— Не мітлу, а швабру! — голосно сказав я й пішов робити домашнє завдання.

Страх зник так само швидко, як і ворожка. Страх — базова емоція, вона детермінована самою екзистенцією. Безстрашні люди — або ідіоти, або хворі, або суїцидники, або герої, або чотири в одному. Страх завжди рятує від небезпечного кроку в безодню. Він даний нам як стоп-кран для власного безумства. Вся культура — це історія долання власних страхів, цим вона й захоує в себе. Ти можеш побачити, як давні люди поступово виходили за межі своїх географічних горизонтів, ступали в незвідане й окультурювали смерть, робили її початком нового життя, надавали їй трансцендентних змістів, хоча не виключено, що смерть і є кінцем, фінальним акордом пристрасної, натхненної апасіонати. А там — нічого, взагалі нічого, нічого-нічогісінько, тотальна всевимірна нічогість. Це буде найжахливішим розчаруванням. Можливо, саме тому крізь вузьку горловину червоточини пролізають у

майбутнє лише розчаровані, безпринципні, приземлені люди, які вважають, що пуповина — це анатомічний початок шлунку і заради нього варто жити. А що, коли вони мають рацію? На жаль, навіть ворожка не знає такого зілля, яке могло би відкрити всі істини.

Я перечитав безліч книг про потойбіччя, і всі вони мене захоплювали своєю фантастичністю, своїми яскравими вигадками. Особливо я любив читати релігійне читиво про вічне життя і воскресіння — Жюль Верн нервово курить у коридорі. Ці книжки вражали кількістю концентрованої дурні в одній палітурці. Вірити в те, що трильйони-квадрильйони трупів зведуться зі своїх гробів і оживуть під час другого пришествя, заважав той факт, що я виріс у другій хаті від цвинтаря. В кошмарному сні не міг собі уявити, як усі ці висічені на надгробних плитах прізвища, імена, по батькові одного дня розламають гранітні й мармурові постаменти й почнуть тусуватися біля старої каплички, в якій грабар зберігає зараз свої лопати, ломи й рискалі.

Рай, пекло — це стан. Це не місце, не локаль, не простір. Я дійшов такого висновку, коли наш цвинтар почав рости пропорційно з моїм дорослішанням. На тій горі, де я колись бив пенальті, зараз видніються торішні хрести і пластмасові вінки. Простір некрофілії атакує простір життя, він поглинає цілі гектари, квадратні милі. Кладовища перетворюються на альтернативні мегаполіси зі своїм містобудуванням, розмітками, перехрестями, районуванням, елітними і трущобними масивами. У моєму дитинстві на Різдво та Паску я споглядав зі свого вікна милий романтичний острівець запалених лампадок — а тепер світло лампадок стало генеральним світлом цього простору, і він уже давно вивіз на всі довколишні узвишшя, і ця гангренозна,

онкологічна, туберкульозна змія повзе й повзе далі, на сусідні лани, де я колись збирав нічії черешні, гіркуваті на смак. Це ж як треба ненавидіти чорнозем і гумус, аби в нього запорпувати всі ці домовини з рюшем і дешевою оббивкою, а потім скаржитися на погіршення якості криничної води? Некрофілія ставить нас у позу дворняжки перед власним страхом зазнати забуття. Чомусь ми уявляємо, що наші могилки будуть уквітчані братчиками і чорнобривцями, що ми житимемо вічно у цих буквах і циферках, що хтось прополюватиме земельку, для якої наші тіла є перфектним добривом. А чи не краще просто провалитися в забуття? Хіба це не є вічність?

Я — за кремацію. Хочу, щоб мене кремували. А потім — що завгодно, мені по барабану. Попіл можна розвіяти на півдороги до улюбленого озера з сосняком, або взагалі в незнайомому місті з незнайомого моста, або поставити вдома на видному місці й давати щодня слухати улюблений джаз, або придобрити ним магнолії, які я посадив минулоріч і які на той час вимахають вище даху. Можливо, це збереже бодай один квадратний метр для чогось продуктивного. Наприклад, для ще однієї магнолії. Вирісши за кількадесят метрів від цвинтаря, я чудово уявляю світ без цвинтарів. У такому просторому світі пам'ять про людину — безцінна гуманітарна цінність, вона нічим не матеріалізується, ніякими базальтами і крихтами, ніякими хрестами з латуні. Лише — пам'ять як константа, як спомин-згадка. Не треба здвигати скульптурні композиції, не треба гравірувати портрети, у відведені дні незалежно від здоров'я і погодних умов відвідувати могили предків, засаджувати квітками (такими, щоб самі росли), полоти (щоб їх шляк трафив, ці бур'яни), мити (це ж треба з

дому тягти дві шестилітрові баклажки з водою), прибирати, нарікаючи на постійний брак часу. Достатньо просто пам'ятати. Згадувати деколи, огортатися теплою спогаду, і нічого більше. Чудесно! Матеріалізовані могили — це винахід наляканого, перестрашеного ретрограда. Він боявся перейти гірський хребет чи переплисти ріку. Тому він придумав могилами прив'язати наступні покоління саме до цього місця, заземлити їх саме сюди. Щоб нікуди не виїжджали, не перлися на чужі континенти, не поривали з краєм некрофілії, зрештою — щоби мали куди вертатися. А чому хтось повинен вертатися в місце свого дитинства? Чому не можна засновувати своє нове життя, де будуть нові топоніми, гідроніми, ойконіми й ороніми. Чому не можна розривати сухожильний зв'язок із місцями твоїх предків, не кожен із яких був тут щасливий? Чому ти змушений випорпувати пуповину, яку не ти заривав?

— Ви розглядали варіант не вернутися з Сибіру? — бабця щойно вигуляла своїх песиків, тому була в добромуморі.

— Залишитися там? — перепитала.

— Так. Багато депортованих так і зробили. Зараз їхні внуки за путіна.

— Така можливість була — лишитися. Коли термін закінчувався, Стефкові пропонували вступити в партію задля галочки, аби його взяли в Красноярський лісотехнічний. Бригадир казав, що pomoже, Стефка всі дуже поважали.

— Хіба вони не всім таке пропонували?

— Всім не всім, але багатьом.

— І люди погоджувалися?

— Погоджувалися. Хтось уже був настільки змучений життям, що вирішив осісти там. Хтось не мав куди

вертатися: житло забрали, всю рідню знищили, куди ти вернешся? По-різному...

— А ви чого відмовились?

Бабця взяла паузу. Пішла на кухню залити окропом чай у пакетиках. Заварного чаю вона не любить — каже, їй ліньки з тим бабратися, вимивати чайничок, а в горнятку заварювати чай ненавидить, бо потім на зуби потрапляють чаїнки. П'є тільки чорний. Зелений (а я п'ю тільки зелений) їй тхне рибою. Жінка не лише з минулим, а й із характером.

— Я вже тобі казала, що ми мріяли про Львів. Стефко, може, не так, але я виросла у Львові, ходила до гімназії.

— Ви передбачали, що за 8 років усе кардинально помінялося?

— Ну, не так же! Я коли приїхала, то не могла впізнати Львів. Не зустріла жодної жінки в капелюшку або дамській шляпці. Все село, яке я бачила хіба що на літніх вакаціях, переселилося до Львова. Я аж налякалася. Вони взагалі не знали міста. Постійно плутались у вулицях, не могли потрапити, куди їм треба. Всі будинки здавались їм однаковими. Не знали номерів трамваїв. Не хотіли селитися вище другого поверху, бо боялися висоти. Більшість із них не вмів ввімкнути колонку, щоб нагріти воду. Не знали, куди подіти сміття, тому скидали його на одну купу у двориках. Ніхто не вмів чистити димарі, тому у старих помешканнях почали розбирати старовинні каміни. Поляки кудись подівалися, а їх же було завжди найбільше. Жидів узагалі нікого не було, я ні одного не побачила. В однієї такої сім'ї я прислужувала по суботах. Не розказувала тобі?

Коли в євреїв був шабат, вони щосуботи наймали малу Ірусю, сусідську дівчинку, аби вона робила замість них заборонені дії: розв'язувати, зав'язувати, гасити,

писати, рахувати, розпалювати вогонь. Для Ірусі це було напіванекдотом, бо хто таке видумав — платити гроші за те, щоби вона, наприклад, вмикала і вимикала світло. Цирк та й годі! Іруся була дуже задоволена. Ці символічні гроші давали можливість купляти собі бомбони — так називалися цукерки, які після повернення зникли. Вже коли Іруся трохи підросла і почала пробувати свої сили в куховарстві, стара жидівка дала їй рецепт, за яким Іруся донині готує. Риба, надзівана (фарширована) на-жидівсько. Неймовірний смак перемеленого м'яса коропа, де є і цукор, і цибуля, і перець, і часник. До неї дається солодкий соус із цибулі, його треба вимакувати халою (наша плетінка, солодка булка). Смак довоєнного Львова, в якому порівну суміщається і цукор, і перець.

Ірусі тоді було 10. Родина жидів, дуже дружна і зичлива, мешкала через одну кам'яницю, на першому поверсі, вихід у внутрішній двір. Вони не зорієнтувалися у вітрах історії, тож не встигли виїхати до Кракова. До них прийшли німці й потягнули в гетто. Так робили з усіма, хто не вірив у лиху долю. Дехто з місцевих українців дуже навіть тішився з того. Іруся думала: це тому, що їм не платили по суботах, і вони заздрили. Наша малеча кидала услід похнюпленій родині каміння і голосно обзивала. Дорослі себе стримували, хоча не кожен. Були й такі, які не могли приховати свого задоволення, що нарешті знайшлася нормальна влада, яка поставить жидів на місце. Алеєю з каштанами жиди йшли на вірну погибель, дехто з очевидців робив із цього атракцію, намагався висмикнути з рук валізи:

— Вам вони вже не знадобляться, ха-ха!

Були люди, чийй підсвідомості імпонував факт, що жидів розпинали німці замість них, буцімто німці

виконують їхню брудну роботу. Іруся все життя дуже прихильно ставилася до євреїв, немов вибачаючись за декого зі своїх одноплемінників. Коли хтось перший запускає ударно-спусковий механізм зла, решта починає спускати гачок рефлекторно, тому що це позбавляє відповідальності.

Якби всі мали виразку шлунку і плоскостопість, то взагалі не було би воєн, а виробники ортопедичних супінаторів мали б такі самі мільярдні оберти, як і виробники зброї. Треба буде якось підкинути цю думку моєму товаришеві. Він уже повернувся в свою тарілку. Збирається видавати меморіальний фотоальбом убитого колеги з кафедри.

— Тобі не здається, що це кон'юнктурно? — не можу промовчати.

— Здається. Але я відчуваю, що маю це зробити.

— Я до того, що зараз усі вдарилися в це. Усі роблять поминальні заходи, і дуже часто я бачу, що це, вибач, не внутрішня потреба, а данина моді.

— Не вибачайся. Я й сам бачу, що це такий тренд.

— Та, зрештою, яке мені діло...

— Ти прийдеш на презентацію?

— Навіщо? Я ж не знав убитого, ніколи з ним не перетинався. Це те саме, що випадково прийти на весілля до чужої людини з вулиці.

— Я розумію... Але з іншого боку незнайомі люди в такий спосіб виявляють свої співчуття, бо це вже не просто приватна трагедія.

— Ні, це приватна трагедія. Яку люди перетворюють на щось більше.

Збіжжя росте на славу. Обрядові коржики вдаються теж чудові. Дракон тебе оминув. Люди залюбки співчують, коли горе минає їх самих. Вони хочуть причас-

титися чужою бідою, аби вознестись у своїй безпеці. Сьогодні зла доля минула мене, тож можна сходити на похорон героя, який загинув нібито за мене. Незнайомі люди, які мовчки пройшли б один повз одного у натовпі, раптом набувають кровного зв'язку, невидимі судини починають їх закільцьовувати в один організм. У співчутті є щось зверхнє, поблажливе, насмішкувате. Фокусники й ілюзійністи базують свої трюки на тому, що люди апріорі хочуть бути обманутими. Вони занадто ліниві й поверхневі, аби уважніше придивитися, що секрет фокусу лежить на поверхні, у них під носом. Смерть, тим паче така жертвна, завжди виростає у щось більше. З цим неможливо сперечатися. Але з цим не хочеться жити. Не хочеться вірити, що на презентацію фотоальбому прийдуть геть незнайомі, чужі люди, які витріщатимуться на домашні чи відпочинкові фотки абсолютно чужої людини, зі своїми мухами в носі, і витиратимуть сльози, ніби втратили найдорожче, і зітхатимуть, ніби це їхнього сина поглинула паща дракона. Масові, велелюдні панахиди, як правило, надихають і розчулюють людей — а я не можу дивитися на відкупні букети гвоздик. Відкупні — бо в такий спосіб незнайомці відкупляються перед жертвою. Відкупляють свій вечірній спокій біля телевізора, своє спагеті в томатній пасті, свої плани з'їздити до Будапешта на триденний тур. Аби забути очі того, хто так і не встиг перевірити домашнє завдання другокурсників і записати на компакт-диск веселі фотки з Космача.

— Прийдеш?

Спагеті я люблю. Кон'юнктуру — ні. Тому не пішов на презентацію. Там і без мене було людно. Вносити себе на космічні віражі печалі — це наша спеціалізація. Вступну промову виголосив проректор, який колись

зарубав небіжчикові тему дисертації. Мій товариш нічого не промовляв. Фуршет усім сподобався. Вдова вже народила. Хлопчик, 3700. Усі думали, назве на честь батька. Розумна дівчина, не назвала, респект. Дала можливість дитинці вийти з-під тіні героїчної історії, пережитої тим, кого можна буде потім побачити у меморіальному фотоальбомі, живучи десь за океаном, серед джунглів хмародерів, у неоновій цивілізації, яка людське життя цінує вище за героїзм, який так нічого й не міняє.

Дивом зберігши життя, Стефко повертався з Берліна через Польщу. Був травень, але материк відзначав початок мирного життя холодригою. Зуб на зуб не потрапляв, дощові хмари простягнулися аж до крайнеба, як гофрокартон. Деревя явно не встигали за природним календарем цвітіння. Земля хотіла досхочу намокнути і розбухнути, аби разом із дощівкою каналізувати ту катастрофу, яка ще довго відлунюватиме. В таку мряку у Стефка немилосердно ніла рука в місці розсіяних відламків. Він собі запланував, що після повернення обов'язково піде до фізіотерапевта. Ешелони тогочасних поїздів були на диво довжелезними, до них дочіпляли різні вагони від різних поїздів, різної інженерної конструкції та різних кольорів, з різною висотою кліренсу і вікон. В одному з них сидів Стефко, він був вичавлений дорогою, але водночас його переповнювала нетерплячка повернення до рідного дому. Холодний драглистий клубок хвилювання бешкетував у животі, кожна хвилина тяглася нестерпно повільно, Стефкові хотілося зненацька увійти до будинку, щоб усі застигли в німій радості, випустивши з рук посуд.

Фінішна пряма Rzeszów — Львів. Поїзд ось-ось мав рушити до кінцевого пункту призначення. Якихось 200

кілометрів — і ти на рідному ліжку можеш закинути ноги на бильця, а мама Текля під ніс подає тобі гарячу горохову зупку з дрібними сухариками. Аж раптом на пероні почулися вигуки й рейвах. Хвиля вовтузні зачлупнулася до вагону, якийсь вихор увірвався в подерту тишу. У плацкартний сегмент, де біля замурзаного вікна сидів Стефко, забіг дядько в партизанському однострої. Ліворуч, вище серця, дядько носив нашивку АК.

Armia Krajowa. Для них радянські солдати були такими ж гаспидами, як і нацисти, аківці загалом мали рацію. Вже навздогін закінченій війні польські повстанці вирішили здійснити наліт на вагони, в яких їхали «освободителі». Стефко таким не був, дуже скоро він теж поповнить число ворогів народу, але тут і зараз, у цьому пронизливому грозовому травні, під біло-червоним небом Польщі факт його присутності у формі ruskich промовляв сам за себе.

Історія вдруге змусила стерпнути все Стефкове тіло. Війна вже скінчилась, але дуло пістолета далі його переслідує. Аківець навів пістолет на Стефка, який не міг навіть поворухнутися від зловісного дежавю. Це якесь прокляття. Вдруге! Вдруге він може стати останнім убитим у мирний час, пройшовши повну круговерть фронту. Ядро не може вцілити двічі в ту саму воронку, ну ніяк! Вдруге безсило дивитися в чорну цятку дула, з якої зараз вилетить твій фінал, — це не піддається жодній силі духу, жодній витримці. Аківець націлився — і вистрелив.

Стефко механічно заплющив очі.

Райдужні кола. Абстрактні симетрії. Краплеподібні арки. Усе завертілося, як у центрифuzі під час розгону, змішалось в суцільну палітру, почало плисти перед очима.

Він відчув гарячий опік біля правої скроні, ніби хтось його шмаганув старою кропивою. Щось рідке і тепле просочилося на молоду шкіру і слимаком поповзло до підборіддя.

Аківець натиснув курок саме тієї секунди, коли потяг рушив. Втрата рівноваги від відрухового поштовху зіграла свою роль: рука партизана здригнулася в унісон із цілим ешелоном, він ледве не впав, але встиг вистрелити.

Кілька міліметрів зрушеного прицілу вдруге подарували життя Стефкові. Він поволі розплющив очі, повільно торкнувся липкої скроні. Кров. Червона. Куля лише подряпала. Півміліметра лівіше — і Стефко вже не доїхав би додому. Вдруге за місяць дуло пістолета провалило свою місію. Стефко знову вижив.

Аківець на ходу вибіг із поїзда і побіг коліями у глибокій мереживом колій. Стефко почав спорадично, тремтячими руками шукати на нагрудній кишені іконку, якою мама Текля благословила його на фронт. Усю дорогу додому він ревно молився, тримаючи її в закривавлених руках. Поранена кінцівка перестала нити. Дощ припинив тарабанити по віконній шибі. Що ближчим ставав рідний край, то більше розвиднялося. Скроня перестала кровоточити. Серце втишилося і вже не вистрибувало з грудної клітки. Дих став розміренішим. Тепер уже війна завершилася. Точно завершилася.

— Бог трійцю любить! — моя ніцшеанська подруга тепер постійно повторює цю приказку. Ще б пак: вона знайшла собі третього мужчину. Звіра.

Голлівудський спонсор отримав догану, а потім рішуче звільнення. Попри всю його галантність, подруга жодним гліколевим пілінгом не могла змити з себе відчуття секс-служниці. Як і годиться одруженому чо-

ловікові, він усі вихідні та святкові дні проводив із сім'єю, а це, ясна річ, дошкуляло подрузі самотніми вечорами. Виявилось, вона з ним не провела жодної ночі. Він приходив до неї лише вдень, маючи вікно між бізнес-ланчами. Вона ніколи не мала з ним сексу цілу ніч, не засинала в його обіймах, не прокидалася поряд із ним, не просила повторити екстаз вдруге і втретє, не готувала йому ранкову термоядерну каву рістрето, не зав'язувала краватки, не підбирала сорочки під фасон маринарки, не готувала вечері при аромасвічках, не допомагала одягати запонки. Вона не робила нічого, абсолютно нічого з типового асортименту жіночих романтичних штучок. Вона була бажаною жінкою приблизно годину часу в обідню пору. Він їй часто телефонував і писав двозначні sms-ки, але з часом вона почала всіма фібрами душі ненавидіти жест зашторювання вікон серед білого дня. У цій дії було щось таке ж протиприродне, як і мрії зайняти дещо більше місце в його житті. А він не міг. Він попереджав про це від самого початку, вона більш ніж ясно усвідомлювала свою роль коханки, але, як і кожна жінка, все одно очікувала на щось більше, ніж було озвучено на старті. Вона не претендувала на роль наступної дружини, бо він одразу чітко пояснив:

— Я ніколи не піду з сім'ї.

Вона і не просила. Але з часом відчула себе найнятою служницею, яка виконує сексуальну роботу приблизно на тому самому рівні, якби вона, приміром, забирала його речі з хімчистки або ходила в супермаркет на продуктові закупи.

Вона ніколи не любила сексу вдень. Це їй нагадувало студентські гуртожитські часи, коли нормально зайнятися любощами можна було саме вдень, адже

більшість студентів на парах. Кілька разів вона так і робила — приводила партнера перед обідом у залиту сонцем кімнату, зацільнену купою лахів, сумок і фоліантів, поспіхом розгрібала весь цей гармидер, ніби розчищаючи галявину для злягання. Старим подертим халатом вона завішувала велике вікно, щоб сонце не сліпило під час міньєту, і вся ця зумисність ситуації підкреслювала зоологічну природу всіх цих фрикцій і некрасиво освітленого тіла. Її це неабияк бісило, тому що насправді вона кохалася в чоловічому тілі, вважала його вершиною творчості. Починаючи з адамового яблучка, усе, що нижче, провокувало в неї трепет.

— Чоловіки збудовані бездоганно, — повторювала вона.

Широкі ключиці з заокругленою мускулатурою. Фактурні біцепси, всі ці плавні переходи м'язів, що нагадують накладене одне на одне листкове тісто. Шкіра з ніжним пушком, нею хотілося огорнутися, як велюром. Грудьми вона бавилася так само, як сліпе немовлятко. Широкі ребра не переходять в амфорну талію, вони точені й рівні, як шмат пластиліну з нової упаковки. Прес на животі викликав у неї нездорове захоплення. Особливо заворожував її той процес, коли зі стану спокою, вільного висіння він починав збуджуватися просто на очах, пульсувати з кожною порцією притоку крові, міняти колір, розмір, кут нахилу. Завдяки їй він наче починав жити власним життям, наливався нектаром, дозрівав, як манго в режимі прискореної рапід-зйомки, він перетворювався на набубнявілого богатиря, у жилавий стовбур бордового кольору, який ось-ось вистрелить потенцією від першого ж дотику, як насіння придорожної рослини в дитинстві, коли ти злегка потреш стручок, і він випружнює жменю насінин, скручуючись у спіральку.

— І кого ти тепер знайшла собі?

— 26 років. Атошник. Звір. Я такого ще не мала. Молодший від мене, але то нічого.

— Атошник?

— Був там 9 місяців. Зараз вернувся.

— Де ти його надибала?

Маючи надлишок дозвілля, подруга вдарилась у волонтерство. Каже, дуже вигідно. Готівки навалом, обліку майже ніякого, тож багато активістів із цього й живуть. Паралельно — добре діло роблять, справді добре. А добрі діла, вважає подруга, повинні мати гідну винагороду. Один уже купив собі Nissan Teana. Раніше мав свою невеличку фірму, продавав системи зворотного осмосу і фільтри для води — але ще ніколи не мав справи з такими оборотами коштів. І хлопцям на передовій величезна користь, і сам при ділі. Подруга не дуже глибоко увійшла в цю справу, це для неї радше спосіб відволіктися. Усвідомлення того, що ти робиш напівсвяте діло, додає очок у власному підрахунку переваг, а це з подругою трапляється вкрай рідко. Зазвичай вона не хоче виглядати святошею. Тому до волонтерства ставиться не як власне до волонтерства, себто безкорисного активу, а як до виду діяльності. Каже, що немає волонтерів, які не жили б із цього. Я їй схильний довіряти, їй краще знати.

— Твій звір має ім'я?

— Вадим. Він не звідси, східняк.

— Ну то як ти його надибала все ж таки?

Вадим виріс у звичайному індустріальному райцентрі, де основною розвагою був караоке-клуб. Хоч і він був плодом примітивного аматорства, позаяк власник не мав ліцензованих караоке-апаратів із професійними фонограмами, а просто купляв на базарі палені

диски для «домашнього пенія с друзьами», вставляв їх у магнітофон — і відвідувачі під банальний бум-цик-цик горланили пісні про Победу, рускій блатняк і групу «Лесоповал». Вадим обожнював туди ходити, хоча на його вухо ведмідь не просто наступив, а й станцював на ньому сальсу. За один вечір Вадим міг випити з пацанами півтори літри текіли, а текіла в тих краях вважалася найвищим фраерством. Закінчивши школу так-сяк, на натягнуті трійки, Вадим влаштувався вантажником. 12 годин він таскав палети з сухими будівельними сумішами, а вечорами відпочивав із друзьками під бум-цик-цик. Зеківські шансонщики з магнітофона співали про щось близьке й знайоме. Кожен третій у тих краях мав справу з тюрмою. Або хтось сидів, або в когось сиділи. Тому весь цей решітчастий епос проникав глибоко в душу, змушував заплющувати від задоволення очі й натхненно переживати історії з позбавленням волі, зі збереженою честю, з чоловічою міццю характеру. Вадимів брат якраз перебував у відсидці за дурницю. Вони з однокласниками напилися і ввалилися в продуктову крамничку, точніше, вагончик, переобладнаний під магазинчик з їстівною дрібнотою: цукерки, жуйки, кетчупи, фасовані крупи, макарони, консерви. Хлопчиська вирішили закусити прямо тут — і попалися.

Вадим брата не засуджував — подумаєш, украли пару хлібин і бички в томаті. Це ментів треба мочити, бо замість того, щоби справжніх злодіїв ловити, вони взяли його брата. Тюрма вважалася тут тріумфом несправедливості. Її ніхто не боявся, тому що життя — штука несправедлива, і від життя не втечеш. У цьому було щось романтичне й амурне — мати відсидку, загартований чоловічий дух і хоча б якусь переламну подію в автобіографії.

Безгрошів'я. Напівпорожній холодильник. Ніякого естетства ні в їжі, ні в помешканні, ні в одязі. Коротка стрижка. Легкий заріст. Балонна куртка. Демісезонні черевики. Цигарка. Караоке-клуб. Життя — як у тисячі інших хлопців.

У добровольці Вадим подався через те, що почув, ніби це буде приватний батальйон, і там платитимуть 15 тисяч. На місяць. Такі гроші він міг хіба що вкрати. Він порахував, що за рік заробить на війні 9 тисяч доларів. Це космос. Такого шансу більше ніколи не буде. Позичок у друзів більше не буде. Однієї куртки на 3 сезони більше не буде. Двох пар взуття на цілий рік більше не буде. Вибору між цигарками і їжею більше не буде.

Вадим був серед перших. Він відчув реальну — не наміряну, а реальну! — нагоду змінити своє життя, вирватися з замкнутого кола рутинного життя серед палет. Він хотів заробити гроші, аби почати все заново — так, як це показано в серіалах. Машина, квартира, меблі у стилі модерн і розкішна блондинка. Він завжди любив блондинок.

Війна змінила Стефка. У ньому побільшало меланхолії. Люди даремно вважають меланхолію невинною замріяністю. Це психоз, розлад пристосованості до реальності життя. Меланхоліки тонуть у трясовині похмурості й загальмованості.

— Людина не з цього світу, — так я казав про одну однокурсницю, яка була ходячою депресією у бежевому пальті. Її легко можна було надурити, вселити хибні надії та меседжі, запудрити мізки і дивитися, як вона меланхолійно пливе по течії, сформованій якимось злорадником.

Стефко теж дедалі частіше поринав у сум. Це був сум за невизначеною втратою. Він двічі вижив, приніс

додому повний трицепс відламків, пережив найбільш хвилюючу мізансцену свого повернення — але спокою не давала невизначена втрата. Він проходив фазу незавершеного розриву. З чим — достеменно й сам не знав. Можливо, з екстримом, з оголеністю всіх нервових закінчень, з дамокловим мечем кінця, зі щосекундним чатуванням смерті за спиною. Занадто тривалий час, повні 2 роки, ніжний хлопець-новеліст був поміщений у гоночний болід фронту, який сплющував тіло шаленою швидкістю подій. Стефко вже був удома — але досі рятувався. Він досі виживав, досі перечікував ворожу кулю у бліндажі, досі відлежувався у мокрому окопі. Ця невизначена втрата заважала йому повернутись у світ танців, хлоп'ячих залицянь та й просто буднів зі ще теплим козячим молоком на столі. Втрата ризиків, які змушували якнайгостріше відчувати вагу власного серцебиття. Втрата пограничного стану свідомості, яка калейдоскопно міняла сліпуче сонце в непроглядну куряву від вибуху.

— Чому я не загинув? — Стефко часто сам себе запитував, адже двічі висів на волосині від глухого вихлопу дула, наставленого простісінько в чоло.

Він досі відчував огидний лоскіт краплини поту, яка повільно стікає рівчаком хребта. Мама Текля не знала, що з цим робити. Вона бачила, що син замикається. Він і раніше ніколи не відзначався щебетанням, але зараз міг годинами сидіти за копитом 43-го розміру і мовчки клепати мешти. У цілковитій тиші, навіть нічого собі не мугикаючи під ніс, відсторонено від звуків за вікном чи в сусідній кімнаті. Мама Текля, проста сільська жінка, сухоребра і зморщена, як урюк, відчувала своє безсилля перед невидимою драмою, яка лишень зараз доходила до апогейної точки в синових рефлексіях. Вони ніколи

не спілкувалися надто відверто, просто співіснували як традиційні типажі матері й сина, без якихось глибших конотацій. Вона бачила, що Стефкові зараз не потрібне розпитування, не потрібен штурман збоку, він сам мусить примчати до фінішної риски. І він був навіть вдячний за можливість зануритися в себе. Там було цікавіше.

«Якби не війна, Стефко підписав би ту трикляту відмову у прокурора через 2 роки», — так потім думала мама Текля заднім числом. І, можливо, мала рацію.

Війна зробила Стефка закінченим меланхоліком, не пристосованим навіть чаю з яєшнею собі приготувати. Він став наївним ідеалістом, невинним мрійником із непорушною вірністю чеснотам. Нормальні люди такими не бувають. Вони все одно мусять де-не-де скурвлюватися, де-не-де підгнивати, як і все натуральне. Люди — не пластик, вони мусять розкладатися, хто швидше, хто повільніше.

Вадим у добровольчому батальйоні одразу себе знайшов. Повна зневага до держави як інституції цілком відповідала його історії взаємин із країною, в якій він максимум про що міг мріяти, — класно поспівати караоке ввечері. Він отримав у руки зброю, і це не муляж, не тир — а справжня зброя зі справжніми набоями. У Вадимові воскрес цілий пласт розбишацьких інстинктів. Він із незрозумілим тремом приміряв на себе бронжилет і берці. Таке взуття він бачив на охоронцях в'язниці, де мотав відсидку його брат. Його захоплював сам запах арміїщини, змащувальних матеріалів, грубої тканини, підкладки у касках. І головне — навколо панувало напівмістичне братерство. Повна злагода і гармонія. Єдиноначаліє у дистильованому вигляді. Це теж неабияк відповідало його досвідіві перебування в

середовищах, яке не толерувало інакшості. Тато алкаш, мама просто доживала віку у проміжку між миттям гори посуду і вологим прибиранням тісної хрущовки — так жило багато людей навколо, і Вадим у своїй голові ніколи не мав папки «Вибране». Однаковість чи принаймні схожість була єдиним монотеїзмом цього місця, в якому він виростав. Батальйон ідеально ліг у його прокрустове ложе: спільна мотивація, однаковий вектор думок, покора командирам, чітка субординація і не просто колектив однодумців, а озброєний колектив однодумців. Вадим уже почав уявляти, як він тримає в руках 9 тисяч доларів. Тренувальний табір — найліпші спогади. Як культурист нарощує м'язову масу, так Вадим нарощував свою впевненість, що це його покликання. Вирісши в клоаці приблизних людей, нарешті він познайомився з дуже різними людьми. Комусь із них іще вчора він би міг морду натовкти. Тут були а-ля козаки, з виголеними черепами і закрученими оселедцями. Абсолютно потворна зачіска, навіть бридка. А от хлопці — непогані. Були западенці, завжди смикані, претензійні. Були майданери (так їх називали друзі по караоке), вони мали дві ліві руки, їм мало що вдавалося з першого разу, але гігантське бажання йшло попереду них. Із ними він зразу знайшов щось спільне, хоча ніколи не був на їхніх майданах. Були афганці — відбиті на всю голову дядечки, звихнені на дисципліні й слухняному підпорядкуванні. Вадимові спершу це жахливо не сподобалося, але згодом виявилось, що в цьому і є сіль служби. Зараз він найбільше тягнеться саме до цих досвідчених вусанів. Зарядки, пробіжки, прицільна стрільба, дрібка теорії про навігацію на місцевості — Вадим швидко втягнувся. До батьків навіть не хотілося телефонувати. Наспівувати «Лесоповал» стало соромно.

Моя подруга однозначно має слабкість до хлопців у формі. У студентські роки вони мала загул із курсантиком.

— То мій курсантик, — так вона представила його нам, коли привела на одну з лекцій і посадила на гальорку.

Курсантиком був навіть не хлопець, а хлопчик. Можливо, незайманий, я не перевіряв. Нерівні червоні плями сором'язливості розлилися по його гладеньких щічках, коли вона представила як свій трофей на суд журі. Якби не ця завелика форма, то можна було би подумати, що з книжки античної міфології зійшов Гермес, бог гімнастики і юнацтва, з янголятком на лівому передпліччі. Ще не до кінця сформований як муж, курсантик мав круглі карі очі й тоненькі губки. Він увесь був тоненький, як зубна нитка, і голос у нього був тоненький, і пальці на руках тоненькі, і кисті рук тоненькі. Він був ніби порцеляновий, його страшно було зламати, ледь сильніше притиснувши до грудей. Подруга його тискала, як тільки могла. В цьому було щось зомбувальне. Звісно, він був повнолітнім, просто конституція його тіла була настільки крихкою, що під цією молочною глазур'ю могла виявитися пустота, як у яйці кіндер-сюрпризу. Курсантик довго не пробув біля демонічної подруги — вона його відфутболила, коли після декількох разів з'ясувала, що він — явний пасив, вельми неповороткий у ліжку. Навіть там він залишався тоненькою стеблинкою. А їй потрібен був звір.

Груся мріяла про поляка кварталом вище. Його звали Луцій, він був із заможної родини, батько працював у магістраті, мама вела бухгалтерію кількох ресторанів, що належали синдикатові поляків. Луцій був відносно високий на зріст, блонд. Мав розкішну хвилясту гривку,

а потилицю коротко вистрижену. І очі — голубі, як баня храму Пресвятої Богородиці, грайливі, веселі, з мріїною. Кожен красивий хлопець завжди знає, що дівчата за ним пісяють окропом, кожен. Луцій також знав. Іруся була для нього занадто підлітковою. Вона у свої 15 була невисокою і з української родини. Між ними була прірва певних упереджень, Іруся це усвідомлювала, але не могла себе змусити ввечері, коли лягала до ліжка, не думати про Луція, про його губи кольору кагору, про його акуратні пальці, якими він грав на віолончелі. Коли одного разу Луцій виступав у гімназії й виконував Шопена, всі дівчата просто втратили дар мови, коли побачили його на сцені, з інструментом між ногами, що нагадував жіночу фігуру. Він нахилив свою голову з пишним чубом, який ніби переповз допереду, пальці ледь помітно вібрували на товстих віолончельних струнах, і смичок видобував глибокий насичений звук. Саме так звучить прелюдія осені, коли опале листя віддає таке тепло, що його жодне літо не здатне віддати.

У 45-му стало ясно, що Львів остаточно відходить советам, і поляки почали збирати валізи. Для родини Луція це виявилось масштабним потрясінням. Вони мусіли в короткий термін порвати з рідним огнищем, звичним життям, пам'яттю могил предків на Янові. Батько Луція, працюючи в магістраті, швидко навів контакти з бюро репатріації. Було літо, сонячна планета смажила бруківку, хотілося зняти з себе епідерміс. Містом поширився переполох, буцімто для поляків закривають кордон і їх чекатимуть трудодні. Ажіотаж серед польської більшості населення досяг піку. Місто стало в позу спортсмена-спринтера, який завмер перед холостим пострілом стартового пістолета.

Поляки були вимогливі та знали собі ціну, вони регулярно й наполегливо скаржилися на нестачу місць у вагонах. Багато людей вивозили дорогі твори мистецтва, живопис, вази, кальпіді, кіафи, хутрянні манто, навіть стародавні меблі. Всім місця фатально не вистачало, тому що весь перший клас дістався католицькому архієпископові з супроводом прислуги. Польські дипломати, використовуючи своє становище, вивозили старовинні панно, панорами, діорами, антикваріат, роялі та стародруки у форматі ін-октаво. Поляки за безцінь почали продавати все, чого не могли вивезти. Іруся пробувала вмовити свого тата купити в Луцієвих батьків бодай щось, бодай непотріб — на згадку про хлопця з віолончеллю. Марно. Луцій покидав рідне місто, залишивши про себе лише млосне дівоче мріяння. Іруся з колежанками під свій страх і ризик пішли провжджати Луція на вокзал. Було людно й гамірно, втікачі, вчорашні власники міста, намагалися вмістити все, що підлягало вивозові. Луцій стримано поводився біля вагону, тримаючи за руку молодшу сестру Здзіславу.

«Сказати йому чи не сказати?» — Іруся ніяк не могла наважитися відправити Луція в далеку дорогу зі своїм освідченням наостанок.

Вони ж більше ніколи не побачаться. Поїзд підтягне за собою хвоста — і все, залишаться лише спогади про кумира всієї гімназії. На випадок, якщо хоробрість переможе, Іруся приготувала подарунок. Тірольський мисливський капелюх із коричневим пір'ям невідомої птахи. Вона випадково натрапила на нього під час розпродажу всякого краму, щось у ньому було байдикувате. Тато лише знизав плечима, коли Іруся приволокла його додому:

— Нащо воно тобі?

— А я знаю?

Іруся сама дивувалася непрактичності цієї покупки. Зараз буде дуже непрактично дарувати Луцієві цього тірольця кольору хакі. Ну що він робитиме з ним? Одягне на голову, як гном, і згадуватиме місто, в яке він ніколи більше не повернеться?

— Ой... Дякую... Який він сьлічний! — Луцій умів бути шляхетним навіть в умовах стресу. Він по-польськи зтягував останній склад кожного слова і піднімав інтонацію, надаючи сказаному запитальної форми.

— Бережи себе, — по-дорослому сказала Іруся, і це було далеко не те, що вона хотіла сказати.

— Постараюся, — знову майже як запитання прозвучала ствердна відповідь Луція.

— Знаєш, що я тобі хочу сказати?

— Знаю, — делікатно обірвав Луцій. — Я завжди помічав, як ти на мене дивишся. Якби не все це, — Луцій зажурено глянув на вокзальну колотнечу навколо, — я тобі зізнаюся: я запросив би тебе на випускний.

Іруся мало не присіла. Луцій запросив би її на випускний! Дівчата, ви чуєте це? Мамо рідна! Вона мало не втопилася у власній закоханості. Це було найтепліше прощання в її житті. Підлітки назавжди запам'ятовують не сказані слова, а атмосферу, в якій ці слова торкнулися їхніх барабаних перетинок. Навколо панували цілковитий безлад і кавардак, але все, що вона запам'ятала з того перемеленого перону, — голубі-преголубі очі Луція і зграбні пальці, які сиротливо мнули тірольський капелюшок на згадку про Львів. Поїзд задудів, люди спресованим брикетом умістилися в його черево, і останній поляк Ірусиного життя зник у розталому мареві магістральних переплетінь.

Вадим з'явився у волонтерському офісі саме так, як і пасує з'явитися камуфляжному хлопцеві в житті

моєї подруги. Ззаду. Куприком подруга відчула на собі допитливий погляд людини, яка, найімовірніше, мало знайома з тактом і ввічливістю. Вона на той час носила світле волосся, їй личив образ білявки, це додавало їй доступності й каверзності. Сидячи задом до вхідних дверей офісу, подруга інколи відривалася від монітора, стомлено відкидала голову назад чи вбік і рукою масувала шию. Якраз у цей момент її почав свердлити Вадимів погляд.

— Вам чого? — подруга теж інколи плутає етикет з етикеткою.

— Да ничё.

— Вам чимось допомогти?

— Да нет.

Що значить ні? Перед нею в усій своїй красі постав расовий представник індустріальних кварталів сходу. Очі, як у єнота, круглі, сумні й темні, майже на всю зіницю. Смуглявий, атлетичний, чорне спокусливе волосся випирало з-під десантної майки, вольове підборіддя. Вадим був маскуліном у чистому вигляді, без домішок зайвих культур, огранки, полірування й патини. В ньому геть усе було чоловіче, від неприлизаної маківки до ширини розставлених ніг. І головне — він узагалі нічого від неї не хотів. А це заводить не на жарт. До офісу приходило багато вояків, але цей просто дихав мужчинністю і доміантністю. Щось у ньому було таке, що робило його чистим. Ніби він післявчора народився. Ніби він буквально недавно натиснув кнопку reset і перезавантажився. Від нього випромінювалася новизна життя, якесь незрозуміле навернення, начеб його фізичний вік перевищував моральний. І ця невідповідність тілесної визрілості на тлі недосвідченості початківця створювала небезпечний ансамбль. Його хотілося

розпитувати, вивчати, проникати, штудіювати. Подруга зрозуміла, що починається цікавезне сафарі.

— Він як кролик. Я тобі кажу, — зараз вона розказує мені всі подробиці, хоча спершу не дуже хотіла. — Я не знаю, чи це всі атошники такі, коли повертаються звідти, але Вадим — це...

— Краще розкажуй суто про нього. Про кролика і звіра я вже зрозумів.

— Та що про нього... Розумієш, він мене підкорив простотою. Ну взагалі ніяких претензій на пусі-мусі. Якщо він чогось хоче, то це навіть не треба озвучувати — все написано на обличчі. Це стосується всього, а не лише сексу. Він простий до неможливості. І я, скажу чесно, зараз цього потребую. Мені вже остогидли всі ці піжони, які корчать із себе бозна-кого, а насправді воно ніяке. Вадим якщо чогось не знає (а він багато чого не знає) — то просто так і каже. Ввечері я деколи не можу його вигнати з-за компа. І знаєш, чим я його лякаю? Ти впадеш.

— Навіть боюся подумати.

— Я його лякаю тим, що вимкну інтернет. Ахаха! — Подруга щиро сміється й боїться, щоби туш не потекла. Мій рот теж розплився в усмішці. — А знаєш, що він учора сказав?

— Ну що ще?

— Я думала, що з балкону випаду зо сміху. Він вийшов із туалету і каже: «Я оце там посидів і хочу тобі сказати, що найдурніший вчинок людини — це півгодини сидіти у гарячій ванні, вийти з неї і зразу йти какати».

Туш уже потекла. На нас почали озиратися інші відвідувачі кнайпи. Вадим і справді знахідка. Ніякого подвійного дна. Здається, в нього взагалі немає дна, він голим торсом стоїть на сирій матінці-землі і жи-

вється її натуральністю. Невишукана, груба їжа. Простий односкладний одяг, такі ж лексика й фонетика. Після сексу він виходить на балкон перекурити в чому мати народила. Подруга закохано дивиться на його довершену тілобудову у проймі балконних дверей, на кожну пасмугу м'язів, на набиті, напружені сідниці, дві половинки соковитого фрукта. Спершись однією рукою об поруччя, він смачно затягується тютюновим димом, примруживши ліве око, і в цім виразі проглядається древнє азійське начало, начало завойовників, зосереджених лише на вандалському розширенні свого простору. Коли азіати освоювали чужі ареали, вони так само відтинали від себе зайвості, випотрошували себе аж до хорди основного інстинкту. Вони боялися обростати складнощами, двозначностями та амбівалентними явищами. Їм потрібна була незношена простота як ідеальна васервага для своїх учинків. Вадимові пращури, мабуть, теж із цієї породи, з Рин-пісків, з недороблених інтервентів, які спокусилися на осілість.

Війна змінила Вадима. Вона не додала йому меланхолії, як Стефкові. Вона дала йому прозріння. Дитиною він любляв бавитися у войнушку. Він був героєм, який знищував фашистів, що наступали з-за кожного кута. Коли його приватний батальйон опинився на передовій, Вадим аж тоді збагнув, навіщо вони тут. Він відчув себе обманутим. Він відчув себе глядачем у першому ряді на сеансі дешевого ілюзійніста. Ось є папужка — а ось замість неї з'являється букет троянд. Жодної логіки в діях не було: стріляти у відповідь суворо заборонено, лише ховатися. Войнушка і хованки — це дві різні дитячі гри, але тут вони чомусь тісно переплелися. Свист куль — це ніяка не музика. Коли закінчуються харчі й вода — це ніяка не війна. Коли

командир таємно заохочує мародерство — це ніякий не героїзм. Коли контрактники роблять наліт на поспіхом полишений гольф-клуб — це не «повертайся живим». Вадим зрозумів, що мусить бути інша мотивація, окрім заробити гроші. Вона була в козаків, бо вони проводили поміж собою бойові поєдинки навіть у вільний час. Мотивація була в майданерів, які на чім світ стоїть проклинали кацапів і мріяли перелопатити кожного. Мотивація була в афганців — вони відчували себе опікунами цих хлопців, у яких іще молоко на губах не висохло. А яка мотивація в нього — добровольця, що обожнює блатняк. Яка? Гроші? Тут кожен їх заробить, але не кожен зможе дожити до наступної зарплати. Стрімголов утікати босоніж у нижній білизні після нічного обстрілу? Щось повинно стояти за цим божевіллям. Пробиратись у звільнені міста, наче щури, збирати мертві тіла та відірвані кінцівки, проривати кільце і залишати по собі напівпохилені палатки — все це мусить мати глобальну надідею, під яку можна було би підверстати все це навіженство.

І Вадим почав копіювати. Він почав придивлятись і прислухатись до кожного побратима, хто не відчував себе обманутим. Почалася мімікрія з метою зрозуміти й перейняти. Якби можна було, то Вадим хотів би зробити трепанацію черепів своїх друзів, аби зазирнути, що там усередині, який біжучий рядок рухає цими одержимими захисниками вітчизни. Поняття обов'язку перед країною нічого йому не говорило. Там, де він виріс, нічого такого не існувало в природі. Крім зневаги і наплювательського ставлення, країна проживання не викликала ніяких інших інтенцій. Країна — вона була маловивченою територією за бар'єром, за дорожнім знаком, на якому — перекреслена назва рідного на-

селеного пункту. Ця територія була ментально чужа, відмінна, а отже, ворожа. Заходити на цю територію не було найменшої потреби. Вивчати її — а для чого? Пізнавати її — чи я ідіот?

Вадима оточували абсолютно цілісні люди. Можливо, вони теж потайки підраховували свою виручку від свого перебування тут — Вадим цього не знав. Але їхня мотивація була іншою. Це ж видно навіть по тому, з яким виразом лиця вони сплять. Особливо афганці. Вони навіть спали в пів-ока, ніби приглядаючи за своїми нарваними вихованцями. Вадим уперше в житті стикнувся з таким захльостом патріотизму, концентрація якого пропікала гравій під ногами. Він не знав, що це таке. Було ніяково зізнатися в тому, що його душа взагалі не відгукується на войовничі речівки й девізи. Йому бракувало чітко вимальованого образу ворога. Не якогось-там снайпера у зеленці, а загального образу ворога, який тягнеться вздовж усієї лінії фронту. Всі навколо мали такого, і їм було легше. Легше насамперед собі пояснити власну добровільність.

Мімікрія — наука нехитра. У школі в мене був дебільний, придурковий предмет ДПЮ. Ця аббревіатура означала «допризовна підготовка юнаків». По-перше, я ненавиджу слово «юнак» і тим паче «юнка». По-друге, я ніяк не міг зрозуміти виплеску адреналіну в моїх однокласників, коли нас повели до шкільного тиру. Темне підвальне приміщення, розбиті сходи, з яких стирчала арматура, сморід випрілих стін. Учителю музики, який грав на баяні, почав робити з нас справжніх чоловіків. Насамперед це означало швидко шикуватися за зростом і оперативно робити розрахунок на перший-другий-розійтись. Я був шокований однокласниками, які раптом перестали бути неслухняними підлітками і в

цьому сраному підвалі перетворилися на роботів-андроїдів. Їм капець як сподобалося втратити всі навички думуючої особистості й стати покірними виконавцями наказів баяніста.

— Струууу-нко! Правооооооо-руч! Крокоооооо-руш!

Телепні спереду й позаду мене завзято бавилися в армію, а я вбачав у цьому якусь насмішку. Я озирався довкола і не бачив жодного однодумця, який вважав би так само. Стало страшно. Десяток розрізнених хлопців, які за межами цього підвалу мали різні вподобання й нахили, раптом стали цілістю. Якби зараз якийсь жартівник наказав їм брати штурмом учительську і спалити класні журнали — цей спецпідрозділ імбецилів навіть не роздумував би. Я мимоволі опинився в тісних лещатах бездумного колективу. Я вже знаю цей запах солідаризму, ще й як знаю. Мені кортіло порушувати правила дурнуватої гри, яка з незрозумілих причини затягнулася, та ще й затягнула зі собою весь клас. Яке струнко, бовдури! Яке праворуч! Яке ліворуч! Яке кроком руш! Кому це треба, люди добрі? Ця віртуальна гра повністю збігається зі слоганом культового фільму «Куб»: не шукай причини, а шукай вихід звідси. Крокуючи у шерензі з однокласниками, я зазнавав іще більшого приниження, ніж мене догола роздягнули би на середині класу. Дух німого виконання механічних рухів суперечив моему еству. Я якби й стріляв, то хіба по цих йолопах, які кайфують від відсутності себе. Але довелося крокувати. І навіть стріляти. З рушниці. Усі постріли — в молоко. З мене всі сміялися. Якби це була серйозна армія, мене б уже згноїли. Заживо. Хоча ні, вони не встигли би, позаяк по своїх я стріляю значно прицільніше.

Стефко любив їздити до Львова. Оговтуючись після повернення, він на цілий день виривався з-під обсервацій мами Теклі і блукав Львовом. Одягав солдатську форму з відзнаками і неквапом проходжався вулицями, ловлячи на собі шанобливі погляди містян. Нічого його не обтяжувало, він міг купити собі льоди на вулиці та смакувати на лавочці під розкидистим платаном. Йому потрібне було чуже визнання — власного було замало. Він хотів звірити своє пережите з потрібністю іншим людям. Необхідне було підтвердження збоку, що його внутрішній катарсис суголосний із загальним станом мирних перехожих. Анонімний потік міщан лікував Стефка. Саме тут він побачив калік без обох ніг, які руками прискорювали платформу на коліщатках, і розумів, що він — щасливчик, що його душевна ретрофлексія є лише останнім відгомонам війни.

— Я вижив, я тут, я молодий, красивий, неодружений, із відзнаками, зі своїми кінцівками, з цілим життям попереду. І я скоро закохаюсь, — Стефко перегорнув цілу сторінку, чи то пак главу свого життя. Мама Текля натішитися не могла цим змінам. Нарешті біля неї її Стефко. Не птаха-говорун, але рідний син, дуже контактний і втягнутий у побут. Навіть інколи про контузію розповідає. Дозовано, щоправда.

Моя ніцшеанська подруга помітно змінилася. Не просто закохалась, а заглибилась у свого обранця. Її хижацька натура дещо поблякла. Вона набула ледь уловимої тонкості, ніби заново почала відкривати красу буднів.

— Знаєш, я по-іншому почала оцінювати те життя, до якого звикла, — мимохіть погоджується вона з моїми умовиводами.

— Що саме?

— Уяви собі: Вадим уперше їв салат із броколі. Він навіть не знав, що така капуста існує.

— Слухай, він у тебе жив на якому хуторі? На якому присілку?

— Бог його знає. Каже, що в них їли або квашену капусту, або тушковану. Частіше квашену. Я коли купила броколі, він перепитав, що це. Кажу — зараз побачиш. Я трохи броколі підварюю до півготовності, потім цілими гілочками кидаю в салат, даю варене яйце, тру моркву, дрібно ріжу порей, заправляю майонезом (це суто для нього, бо я особисто більше люблю нерафіновану оливкову олію) — він наминав, як чокнутий. Казав, нічого смачнішого ще не пробував. А я йому кажу: чекай-но, ти ще не їв моїх смажених каляфйорів. Як я сказала «каляфйори» — він мало не вдавився від сміху.

— Його так насмішило слово «каляфйори»?

— Не те слово насмішило. Напад сміху, істерика. Я пояснюю — мовляв, це цвітна капуста. А він знаєш що у відповідь?

— ?

— Каже: а скільки у вас тих різновидів капусти існує? Де вони всі ростуть, бляха?

— А ти не пробувала купити йому брюсельську?

Подруга зараз переповнена захватом, як у кабіні на американських гірках. Зараз вона стрімко набирає розгону і піднімається по крутому віражу до найвищої точки металевої конструкції. Почувається як першовідкривач для Вадима, як екскурсовод по сучасному життю. Його захоплює архітектура, якої він ніколи раніше не бачив. Вони ходять у такі кнайпи, які йому навіть і не снилися. Вадим не знав, що з ним коїться, коли потрапив на оперу «Мадам Баттерфляй». Він плакав. Точно так, як Джулія Робертс плакала у фільмі

«Красотка», коли вперше потрапила в ложе театру. Він плакав і танув від академічного катарсису. Кожен прояв інфантильного одкровення Вадима чимраз сильніше засмоктував мою подругу. За його допомоги вона наново відкривала все, чим була оточена всі ці роки і чого зовсім не цінувала. Вона вже двічі бачила «Мадам Баттерфляй», але на третій раз поряд із Вадимом вона заплакала разом із ним, уперше переживши історію героїні так бурхливо. Вона навіть примудрилася спекти імбирне печиво за рецептом шотландських монахів 16 сторіччя. Вона була знавцем алкоголю, але разом із Вадимом проходила знайомство з такими напоями, які він ніколи в житті не куштував: бурбон, віскі, джин, кальвадос, пінья-колада, егермейстер. Вадим уперше виявив, що свічки існують не лише на випадок, коли згасне світло. Вони разом, як закохані підлітки, узявшись за руки, пізнавали життя у його найдрібніших варіаціях. Як Робінзон і П'ятниця, вони покровоко освоювали свій екзотичний острів.

Я в дечому їй заздрю. Неофіти фонтанують таким шармом, перед яким неможливо встояти. Новопосвячені люди — як новенька флешка, куди можна наносити будь-яку інформацію, і їм не заважатимуть уже набуті знання, адже саме вони найчастіше роблять нас нудними. Неофіт постає у всій своїй спрагlostі, він хоче осягнути життя, про яке не міг здогадуватися. Я був ідентично таким самим, коли покинув рідний дім. Це була моя ідея фікс — стати неофітом іншого життя. Перший проблиск самоусвідомлення освітив мій світ — і я побачив, наскільки він крихітний, дрібний, мізерний. Він не виходить далі прочитаного, вище побаченого, нижче переболеного. Він так і лишився світом дивака, якому простіше було оточити себе відбивачами свого

власного голосу й відображення. Мені настільки важливо було існувати в паралелепіпеді власних уявлень про аксіологію, про цінності, що доводилося регулярно здійснювати санітарну обрізку всього того, що розрослося за межі мого розуміння. Я побачив, що не набув абсолютно ніяких навичок співіснування з викликами, з подразниками, з заперечувальними явищами. Я капітулював перед самим їхнім існуванням і вивішував білий прапор, економлячи свої сили зрозуміти те, що тяжко зрозуміти. Як Стефко після війни, так і я після дитинства потребував звірити свій трафарет уявлень із реаліями за горизонтом. Як Ірусю після заслання, так і мене після школи вабив Львів.

— Ну як тобі тут? — нарешті подруга познайомила мене зі своїм неофітом, тож я маю змогу провести свій сеанс психоаналізу. Цьому сприяє точкове, торшерне освітлення і гостина на підлозі, як у туркменів. Напевне, він теж ніколи так не пробував.

— Дуже, дуже, — Вадим прискореними темпами відновлює фрагментарні знання моєї рідної мови.

— Європа, не? — під'юджую я.

— Всьо, я даю румбарбар у солодкій манці, — подруга продовжує список гастрономічних відкриттів. Треба не забути спитати, чи не сміявся Вадим на слові «румбарбар».

— Ти вже, мабуть, не уявляєш собі повернення додому, — коли я сказав це, то помітив осудливий погляд подруги, яка готова була запустити в мене подушку, на якій сиділа, стуливши ноги. — Перепрошую, якщо запитав щось не те.

— А тепер мій дім тута, — Вадим дуже добре мімікрує, тому діалектизми до нього прилипають найшвидше. — Що мені там робити? Там ужасні люди. Або пофігісти, або алкашня.

— А ти ким був із них? — на цьому питанні моя подруга уже починала гострити кастет.

— Пофігістом. Полнейшим пофігістом. Я знаю, куда ти клониш. Я читав твої статті. Ти в общем-то правий. Раньше я б обідився. А зараз можу сказати, що там люди нічо не хочуть. Лиш би їх ніхто не трогав. Блядь, кому вони треба!

— Вадим, — учительською інтонацією подруга натякнула, що лаятися негоже.

— А чо? Я так думаю! Я тоже раньше хотів, щоб мене ніхто не трогав. Мене вічно це харило. Пахаєш з батей на дачному участку, потім приходиш до школи, а там до тебе пристають з українською мовою дебільною. Нумо, ведмедіку, гайда на велосипедику. Хто так воппце говорить? Мертва мова. Не щоб нормальні вірші або повісті — а то вічно як зададуть по укр.літературі якусь хирню.

— Я тебе розумію, — тут ми знайшли з Вадимом спільну мову.

— Як вам румбарбар? — голос із-за подушки.

— Дай цьом, — Вадим потягнувся до подруги.

Вони шикарні. Так пасують один одному! Вдячний поцілунок переріс у любовний, довелося перервати.

— А твої батьки як сприйняли, що ти пішов добровольцем?

Тато-алкаш майже не помітив відсутності свого старшого сина. А мама отетеріла, перетворилася на соляний стовп. Вона почала прокручувати плівку сина нового виховання і шукати той момент, коли в ньому бодай один раз проявилось щось громадянське. Все даремно — нічого такого не проскакувало навіть близько. Звичайний вуличний розбишака, який ще в молодших класах приходив прокурений, а у старших

класах уже знав, що таке похмел. Мама тепер боялася не за Вадима, а за себе: що скажуть сусіди і знайомі? Це ж нечувано! Це ж не по-нашому! Вадим передбачав таку реакцію, тому зразу розставив усі крапки над ё:

— Мене насрать на все. Мене нужны деньжата. Ты думала, я буду гнить здеся с этим алкашом? В этой хрущевке с тараканами?

Глибинна мотивація прийде до Вадима значно пізніше, вже після того, як інший світ з іншими людьми обійме його. Там, під обстрілами, де снаряди летять із твоєї рідної сторони. І вони летять у тебе. Прямісінько в тебе. Ніби той, хто заряджає снаряд, знає тебе особисто в лице й на ймення.

— Вадиме, але ж ти міг піти добровольцем в ополчення, до своїх, — я вирішив: питати так питати.

— Міг.

— Чому не пішов?

— Нас с пацанами вербували. Ми прийшли в штаб, і мені все стало понятно.

— Що понятно?

— Ми для них ніхто. Вони ставилися, як до скота. Навіть не робили медичну перевірку, чи ти здоров. Обіцяли ширку, кому треба. А це для мене — запертна зона. Я можу набухатися в стельку, але ширка — ніколи в житті, ніколи. Мені всьо стало понятно.

Я знав одного ін'єкційного наркомана. Це було в той період, коли я бавився в хорошого й безвідмовного. У нас був проект із запобігання ВІЛ-СНІДу, і наркозалежні становили окрему групу ураження, ми роздавали їм буклети і презервативи. Молодий хлопчисько, ще навіть 30 не мав, а вже такий підтасканий, зношений. Ні освіти, ні творчих задатків. Ходяче непорозуміння. Мені стало цікаво:

— От скажи, навіщо ти колешся?

— Коли в мене приход, то я люблю з собою поговорити.

Жуть якась. Я ще можу зрозуміти артистів, композиторів чи прозаїків — вони хоч би стимулюють свою уяву, натхнення, прикликають музу і просвітління, і їхні приходи увінчуються незбагненними текстами, музикою чи ескізами полотен. А тут? Чмо, недоук, рахіт. Про що він там зі собою може говорити? Воно ж ні бе ні ме. Воно ж якщо й читало щось, то хіба відривний календар. Воно ж далі свого мікрорайону не бувало. Про що і з ким збирається вести диспути?

Моє виривання з дому передбачало знайомство ось із такими персоналіями. Я ніби навмисне вишукував трешових людей, аби поглибити й розширити свої уявлення про людське плем'я. Якщо перераховувати всі артикули людей, які стрічалися мені за час самостійного плавання, то вийде вичерпний каталог ідентичностей. Трансвестит на псевдо Юджин — божественної вроди малюк, весь такий фемінний, андрогінний, організував травесті-танцпроект, зараз за контрактом працює в Таїланді, дуже успішно. Кришнаїт Яма-дас, навчався у політехніці, але на третьому курсі подався у вішнуїзм, батьки зреклися його, зараз він належить до розряду духовних проповідників, їздить по всій земній кулі. Курд Бахман, готує смачнющу моркву по-корейськи в домашній ванні, поставляє в різні заклади, одружився з україночкою, минулого року розлучився, зараз у суді ділять спільну доцю, він навіть викрадав її двічі зі школи, щоби могли бачитися і зводити в макдоналдз. Тисячі людей, різні долі, національності, конфесії, орієнтації, зовнішності. Я вмер би в одновимірному світі від нудьги.

Коли я розказував мамі про різні свої знайомства, то прочитував у її очах обережну тривогу за мене. Вона не наважувалася висловити це вголос, але наді мною незримим ковпаком зависали її неспокій і стурбованість. Їй здавалося, що тільки-но я занадто глибоко ступну на терени невідомого їй, то ця паразитарна поверхня мене зіжре і проковтне. Вона боялася, що я ніколи не повернуся з цієї дослідницької експедиції в людське розмаїття. Ця стривоженість мене іноді бісила. Я не люблю, коли в мене не вірять. Мене це ображає навіть більше, якби мені прямо сказали:

— Ти дивись там мені, не стань кришнаїтом або трансвеститом, бо не знаю, що тобі зробию.

Краще артикуляція вголос, аніж затаєна, зашугана тривога. В її розумінні мене хтось мусів був зіпсувати, затуляти, завербувати, спокусити чи розбестити. В її розумінні я навіть не здатен був на самостійне гріхопадіння. Дожився!

Ареал гріха, забороненого, наказаного падіння став моїм рідним середовищем обертання. Я свідомо замовляв у долі знайомства з людьми, які разили своєю відсутністю в моєму попередньому досвіді. А дамбу ніби прорвало. Так могло здатися, хоча насправді я просто виліз зі своєї нагрітої пляшки. Я почав куштувати різних людей, дуже різних. Хтось виявлявся одноразовим частунком, а хтось міцно вростав у мене. Пошук індивідуальностей перетворився на самоціль. Мені важливо було поповнювати свій реєстр віднайдених ідентичностей. І було ким. Мій крихитний світ, зациклений на самовідтворенні, захоплював нові й нові терени. Я розростався, як агломерація. Кожен дотик до неповторності мене збагачував — і я відчув у собі спроможність розуміти навіть тих, кого ніхто не розумів.

Якби мене посадили в одну камеру з серійним маніяком, я зумів би написати зворушливий есей про світ його очима. Мені стали зрозумілі самогубці, хоспісні хворі, різноманітні меншини, щасливі й окаянні, сумні й веселі, мілкі й глибокі, позитивні й негативні. У кожному я привчався бачити винятковість, унікаум, універсум — навіть якщо цього й не було.

Вадим скінчив свою путь до себе самого рівно в той момент, коли відбулася ця телефонна перепалка. Мама.

— Когда ты вернешся?

— Давай ближе к делу, мам.

— Мы тебя ждем.

— Мне что, сейчас все бросить, сесть на бэтээр и привалить к вам, что ли?

— Мне угрожают.

— Кто?

— Твои друзья. Говорят, ты предатель.

— Пошли их — да и все дела.

— Ты не понимаешь, — голос мами почав тремтіти. — Я боюсь. Мне стыдно.

— Мам, давай уточним. Ты боишься или тебе стыдно? — Вадим відчув, як пульсує його яремна вена.

— Альо, связь барахлит. Громче.

— Мам, я спрашиваю: ты боишься или тебе стыдно? — він зараз заплаче. Бігме, заплаче.

— Что ты говоришь?

— Ты меня стыдишься, мам? Стыдишься? Мам!

— Возвращайся. Всем будет легче.

— Ты меня стыдишься? Мама! Стыдишься?

Рука сама опустилася. Він не розчув відповіді. Зв'язок тут і справді нікудишній. Коли він був маленький, то заприсягнув, що не дозволить баті підняти руку на матір. Ні разу. Йому й так досить того ексцесу, коли він

повертався зі школи з черговою двійкою, а в квартирі нуртувала бійка. Батя нахлявся і всю злість за своє ху-добинне жевріння вирішив зігнати на цих кількох кілограмах живої ваги. Щупленька, компактна, вона могла запросто влізти у валізу, яку можна було нелегально переправити за океан. Малий Вадим смерчем залетів у тамбур саме тоді, коли мама зіщулилася біля дверцят холодильника від розмашистих ударів баті. Він щосили гатив їй по голові, ледве тримаючись на ногах, у самих труселях і розлейбаній футболці. Вадим не роздумуючи вистрибнув на плечі, батя заточився, втративши рівновагу, і двигонув сином об протилежну стіну. Малий почав драпати батю нігтями, а коли той повернувся обличчя до нього, з усіх сил почав гамселити його по морді. Батько впав, Вадим осідлав дистрофічний тулуб алкаша і почав товкти йому пику. Так самовіддано і скрупкульозно він ще ніколи не працював руками. Він ладен був убити цю мразь, цього конченого мудака, якого навіть батьком називати не хочеться. Він мало не забив його до смерті, якби не мама. Вона відтягнула Вадима від скорченого тіла на підлозі й поволокла до кімнати. Його всього трусило.

— Если этот ебанат хотя бы раз еще, я его убью. Клянусь, мама, я его убью.

Для мами Вадим став основним захисником, щитом на всі випадки життя. Одного Вадимового погляду було достатньо, аби батя прохрипів «понял» і втихомирено зникав у своїх перинах. Син кожного вечора, коли міг, супроводжував маму з роботи додому, щоб ніхто не зняв з неї шапку з фретки чи не зірвав біжутерії з мельхіору. Він помагав нести сітки з гастроному, здавати порожню склотару, якої було залийся. Між ними не було надто ніжних взаємин, але в цьому патронажі був найміцніший вияв синівської уваги та любові.

— Она меня стыдится. Стыдится.

Тієї ж миті він відчув остаточний розрив зі своїм попереднім життям. І йому полегшало. Ніби гора з плечей звалилася. Він скинув із себе баласт спогадів, які міцно прив'язували його до того краю, звідки прямісінько в нього цілиться куля. Він відчув себе повністю самодостатнім. Його ніби звільнили від відповідальності за свій персональний життєпис, якого краще не було би взагалі. Він починав свій відлік саме від цієї секунди, від цього місця, від цього жесту опущеної додолу руки з телефоном. Він нікому й нічого не був винен. Він міг вибирати супутників свого нового життя. Ними будуть ці незнайомі афганці, які по-батьківськи протирали йому перекисом водню натерті мозолі. Ними будуть ці чокнуті майданери, яких постійно щось не влаштовує і збурює, як і його зараз. Ними будуть козаки — хоча ні, вони не будуть. Ними будуть западенці, тому що вони хоча й вередливі, але завжди на вістрі, і їхню відданість ідеї він так ніколи й не зрозуміє до кінця, але саме ця відданість надихає його в моменти, коли брудна земля лізе до рота, а страх паралізує центр прийняття рішень. Він шукав гроші, а знайшов значно більше. Не меблі в стилі модерн, не розкішну тачку. Щось більше. Мотивацію.

Тато Ірусі так і не зрозумів її.

— Навіщо було так ризикувати? 17 років. Всього лише 17...

Іруся відчувала вину саме перед ним — татом, який тяжко працював бондарем на пивзаводі заради того, аби діти могли вчитися в гімназії і прожити краще життя, ніж він. У ті часи були модними лівацькі ідеї, тож Ірусин тато теж присів на цю пропаганду, як і багато його друзів з угнетьонного класу. Він щиро увірував, що

коли націоналізують пивзавод, то робітники стануть колективними співвласниками, отримають весь пакет соціальних гарантій, почуються більш захищеними. За пана робітники отримували зарплатню потижнево, і за звичкою, уже при советах, вони прийшли по гроші. А їм сказали, що гроші будуть раз на місяць у загальній касі, та й то вдвічі менші, ніж раніше. Польський господар на кожного робітника щодня видавав безкоштовно 2 літри хмільного напою — щоби руки не свербіли вносити пиво несанкціоновано. А совіти скасували таку практику.

Коли до Львова заходили рускі, Ірусин тато вирішив особисто проінспектувати, що це за люди. Він одягнув біле вбрання, фетровий капелюх-федора, вичистив шкіряні мешти і рушив до центруму. Його розбирала цікавість, як виглядає обіцяна влада, що несе справедливий лад в інтересах трудівників. Не здолавши навіть половини шляху, Ірусин тато вже почав шкодувати про свої сподівання на рівність і безкласовість. Совіти смерділи, як некастровані кнурі, мали заляпані чоботи й абияк позапінані тілогрійки. Від багатьох тхнуло перегаром і скипидаром. Вони поводитися виклично, попираючи загальноприйняті норми, голосно реготали, чіплялися до жінок панського вигляду. А побачивши ще одного інтелігента, всього в білому, один із визволителів вигукнув:

— Смотрите, еще один буржуй! Дяденька, дуй-ка отсюда в своем белом. Или нет, постой-ка, отдай-ка нам свои папироски.

Ірусин тато причвалав додому пригнічений. Ще більше, ніж польською «окупацією». Іруся теж бачила, що налагоджене життя у місті, яке славилося співмешканням різних спільнот, котиться чорту під хвіст. Почався

мордор. Тому вона і стала антисоветчицею. Стрімке татове розчарування у новій владі було найпалкішим доказом її правоти — так вона тоді відчувала. Юнацький максималізм завадив холоднокровно оцінити всі ризики, хотілося реалізуватися в бунтарстві, в непослуху.

Коли стався арешт, тато онімів. Він був готовий віддати всі свої папіроски, біле убрання і все, що в нього є, — лиш би врятувати Ірусю від тайги. Він навіть кинувся шукати гроші — але блискавичний заочний суд не залишив анінайменшого проблеску надії. Більше він ніколи не одягав свого білого костюма. Хіба що єдиний раз — коли його знайшли в готовому катафалку з синіми слідами на шиї.

Мотивований Вадим дедалі рідше думав про гроші. Він хоче забути, що в нього є батько. А ще він хоче, аби мама ним іще більше соромилася. Він хоче довести насамперед їй усю нікчемність такого блюзнірського плазування перед власною гідністю. Він виявився готовим до розриву з сім'єю, і такої легкості Вадим сам від себе не очікував. Попервах його трошки муляло, що своїм учинком він підставив маму під удар. Але згодом перемогло розуміння, що він надто довго відтягував це. Якщо їй соромно — то що ж, аріведерчі. У краї, який зараз пуляє в Вадима снарядами, панують жорсткі закони. Там легкодухість не проходить. Мусиш перегризти всіх у вовчій ямі, аби вибратися назовні. Він вибрався. Він вибрав.

— Ви вже наговорилися? — подруга вирішила обох нас добити пампухами з рожею, хоча надворі бабине літо.

— Ти знаєш, що це за начинка? — грайливо звертаюся до неофіта.

— Оця?

— Ти бачив би зараз свою пику, — цей жарт розуміємо тільки ми двоє з подругою. Аж незручно перед ним.

Чай з каркаде — і можна йти додому. У Вадимові є щось категоричне, і я не знаю, в якій бік повернеться цей флюгер. Він рубає з плеча, а стільки плечей не наберешся. Це й імпонує, і насторожує, оскільки неофіти мають здатність переростати власні відкриття, миттєво десакралізувати їх. Просування стежкою аналізу може розбити їхню ідилію. Він анулював своє попереднє життя тільки на тій підставі, що в батальйоні йому відкрилися нові люди з новими цінностями. І не факт, що він анулює теперішню ідилію тільки на тій підставі, що хтось відкриє йому ще новіші горизонти з новішими моделями щастя і смачнішою гастрономією. Зрештою, завжди існує імовірність його рецесії до первинного тезаурусу. Він класний і він, поза сумнівом, герой — але, навіть попри всі його очевидні заслуги, я дав би йому трохи часу. Я не поспішав би його посвячувати в братство наших.

Товариш-мізантроп, урятований від повістки, мене підтримав. Він уникнув війни згідно зі своїми ціннісними переконаннями, а Вадим пішов на війну, взагалі не маючи ніяких переконань.

— Ну і хто з нас ширіший? — товариш уже повністю відновився після стресу.

Ми зайшли з ним до храму замовити послугу. Була зима, снігів намело в півметра, люта холоднеча перетворила лице на рожевий каучук. Як завжди, храм не опалювався, священик під сутанною мав три светри і шерстяні рейтузи, але він мужньо ніс свій хрест. Ми хотіли зайти в захристя, і коли в нього зазирали, то мало не присвиснули. Священик готував церковне вино для

причастя. У ризниці було настільки зимно, що пляшка кагору замерзла і кров Спасителя перетворилася на суцільний лід. Ми застали священика якраз у ту мить, коли він запальничкою розігрівав пляшку, аби вино розтануло. Закутаний у джемperi, священнослужитель тримав пляшку між ногами і чвиркав запальничкою, яка теж погано видобувала іскру через холоднечу. Ця картина не потребувала ніякого коментування. Таїнство перестало бути таїнством.

— Може, я вибіжу в мисливський магазин неподалік і куплю сухого спирту в таблетках? Хоча ні. Це буде вершиною богохульства. Запальничкою краще.

На товаришевій кафедрі двоє співпрацівників посварилися, бо обидва претендували на другий курс, якому викладав загиблий герой. Обоє ходили в деканат вибивати собі навантаження, але, як це часто буває, де чубляться двоє, там користає третій. Цим третім виявилася молода аспірантка, яка перевелася зі сходу. Її одразу не злюбили. Женя. І це ім'я різало вуха навіть найбільш толерантним, ліберальним викладачам. Воно було важчим за повітря, і тому зависало в густому ефірі кафедри, як какашка в космічній невагомості. Дівчина як дівчина, але щось у ній було антипатичне. Вона одягала облягаючий пуловер поверх таких же облягаючих лосин, і це виглядало дещо вульгарно, плюс високі підбори на сучкуватих ногах. Волосся вона ніколи не збирала ні в пучок, ні у хвостик, воно просто теліпалося і наелектризувалося від синтетики. Тому іноді прилипало до інших людей, а це бісило. Розмовляла вона ніби українською, але з характерно м'якими чь, шь, щь. Мій товариш теж теоретично міг би взяти цей другий курс, тому Жені так само не злюбив.

— Ой, не вимовляй цього імені! Бррр.

Вона була привітна, все нормально, намагалася по-товаришувати з колегами, але всі вони обмотувалися в харчову плівку, аби не контактувати з нею. У ній була якась недоговореність.

Мама була такою самою — давно, коли ще працювала. Вона мовбито з усіма контактувала й була в добрих стосунках, але завжди тримала виразну дистанцію, як це пишуть на тролейбусах. Я успадкував від неї невміння близько підпускати людей. Вона з кожним роком після розлучення обростала новим кільцем деревини, і темпам її здерев'яніння міг би позаздрити навіть бамбук. Їй було комфортно ні з ким не ділитися нічим надто інтимним. Бачачи її внутрішню самодовершеність, мені був цілком зрозумілим феномен самітників та аскетів. Я й сам був пустельником, який мусів підкорити безлюддя, аби нарешті дістатися берега, де чекала каравела з трьома щоглами, і вона повезе мене назустріч мегаполісам і континентам. Мамі добре було з собою, не треба було розхлюпуватися. Та й особливо не було чим. Неділя, ранок, транспарентні промені заливають усю кімнату, мама дивиться телевизор, «Утреннюю пошту», і сушить волосся. До сушки за допомогою чогось схожого на трубу під'єднано своєрідну шапку з дірочками. Сушка однотонно гудить, дірявчаста шапка напинається від теплого повітря, мама тримає пальці розчепіреними, бо щойно нанесла лак, він смердить ацетоном, мама плавно махає руками вверх-униз, як диригент, щоби лак швидше сохнув, воркотання сушки дещо перекикує Пугачова з новим хітом, за вікном лагідна погода, яму для нового мерця викопано, її видно навіть звідси, автобуси з відчиненими передніми дверима чекають на своїх пасажирів, ми підемо до бабці на чанахи, мені дістанеться найбільший кусень м'яса, сьо-

годні ховатимуть водія вантажівки з силікатного заводу, сюди з'їдуться інші машини і будуть бібкати під час закопування, в цьому є щось зворушливе й фамільне, я в новій шкіряній куртці йтиму поряд із мамою попри пологовий будинок, із вікон визиратимуть новоспечені мамочки, під вікнами стоятимуть новоспечені папочки з тюльпанами, а ввечері буде трансляція з Юрмали, але якщо нам не сподобається, то в нас є антена на Польщу, там ближче до півночі крутять імпорتنі фільми жахів про закинуті вілли з привидами попередніх жильців. Які друзі? Навіщо?

Коли я виріс, то мої друзі мусіли бути вар'ятами, аби стати моїми друзями. А в мами, навпаки, — вони мусіли бути тихіше трави, ніжче води. Вони не могли виходити за межі коробки, в яку були поміщені радянські громадяне. Мама завжди знала про них усе найгірше. І це давало стимул тримати дистанцію. При цьому вона навіть не дбала про те, аби створювати ілюзію щирості й довірливості. У цьому не було потреби — тому що товаришування обмежувалося лише спілкуванням на роботі й запрошенням на дні народження, а вони, дякувати Богові, лише раз на рік. Якось я прочитав книжку про аутиста і все у ньому впізнав. Те саме занурення в себе, незначна потреба у вербальному і невербальному комунікуванні. Всіляке неспівпадіння зі стереотипом є рівнозначним трагедії. І абсолютне, акустичне щастя від самоти. Ці стани неодмінно пов'язані з недільним ранком, коли можна було повністю зайнятися собою. Ці ранки я любив найбільше. Бабінний магнітофон награвав Bee Gees і весь спектр italo-disco, мама з дірватою шапкою для сушіння волосся — і світ, поставлений на паузу. Сусідство з цвинтарем дуже сприятливо формує особистість. Якби я виростав у багатоквартирному

мурашнику в обрамленні асфальту, то виріс би вбивцею.

— Ти вбивав? — коли Іруся познайомилася зі Стефком, це було одне з перших її запитань.

— Напевно, так. Але точно не знаю.

— Ну як можна не знати, чи ти вбивав, Стефку?

— Я просто стріляв у ту сторону, звідки стріляли в мене. А чи влучав — не знаю.

— А отак прицільно, спеціально у ворога — стріляв?

— Ніколи.

Проживши ціле життя до глибокої старості, Стефко так і не знав, чи є на його рахунку вбита душа. Існує велика ймовірність того, що чоловік, який за все життя не сказав жодної нецензурщини і не пожадав жодної чужої спідниці, насправді міг бути вбивцею десятка людей. Формальним — але убивцею. Іруся точково запитала його те, про що він завжди міркував.

— Чи нестиму я відповідальність за те, що змушений був відстрілюватися, аби вижити? Чи вбивство перестає бути гріхом? — Стефко не міг розв'язати цю дилему. Ніяк.

Жоден теолог не здатен провести серйозний диспут на цю тему, тому що про це нічого не може знати людина, яка півжиття провела в бібліотеці з запахом бездіяльних знань. Про це навіть я не готовий був думати, допоки впритул не стикнувся з повісткою товариша. Про це спокійно міг би говорити Вадим, але це мене не дивує, він же зі сходу. А от я, репрезентант людиноцентричної парадигми, зостався пошматований цими роздумами. Я досі не можу збагнути, чому люди так запекло напали на евтаназію — і водночас мліють від мілітарної естетики війни і ладні в кожному сквері відкривати обеліски загиблим солдатам. Заподіяння

смерті ворогові — це, виходить, героїзм, а полегшення мук приреченого на агонію — це злочин. Куди не піду (навіть на панахидах), можна почути щедрювання «смерть ворогам» — але хіба це не є зиченням їм добра і вічного супокою, якщо вірити християнській есхатології про смерть як дар і початок життя? Щось не сходиться в моїй об'ємній голові, коли смерть стає вимогою любові до батьківщини, коли смерть втрачає сакральну суть і трактується просто як фізичне знищення. Це дуже атеїстично — убити й забути. Війна вбиває благоговіння перед кончиною. Вона робить усіх атеїстами, хоча й змушує частіше шептати завчені слова потрісканими губами. Шкода, що Стефко не воював у наш час. Зараз його душа не рефлексувала би стосовно того, чи вбивство перестало бути гріхом. Озирнувшись на озлоблені гримаси чудових людей, він збагнув би, що заподіяння смерті не може бути прокляттям, якщо цього хоче вся країна.

— Чи міг би я прицільно вистрелити у ворога, тримаючи його на мушці?

— Чи міг би безжурно випустити кулю і дивитися, як вона виходить навиліт, уся закривавлена?

— Чи міг би смиренно дивитися, як тіло підкошено гупає на пожухлу траву?

Ці питання кидають мене у холодний піт. Ні, я ніколи не буду героєм. Ніколи. Я є адептом життя, а не смерті. Я не хочу стати перегном для гіршого, а не кращого часу. Я не хочу бути марною жертвою заради людей, які пафосом прикривають свою дволикість. Ні, я ніколи не буду героєм, тому що не можу бути самотнім і непоцінованим.

Ніцшеанська подруга перестала бути ніцшеанською. Їхні стосунки з Вадимом зайшли у фазу половинчато-

го розчинення в ньому. Тріумф його повного розриву з сім'єю перенісся на їхній купідонний роман, і в ній він знаходив розраду, втіху й беззастережне розуміння. А вона в ньому — проекцію накопиченої основи для справжніх взаємин, які заходять аж до рівня атомів. Сексуальна база завжди переважала в ній — одначе тут вона отримує секс як подяку за абсолютну довіру. Вона зрозуміла, чого саме бракувало її першому чоловікові та одруженому меценатові. Оцього самого — відчуття рідної душі, за яку ти починаєш нести відповідальність перед милостивим небом. Вона несла Вадимову історію як свою, як циркачка на голові несе воду в амфорі на довжелезній палиці під оплески збудженого залу. Вона навіть готова дати йому свою яйцеклітину, аби та стала заплідненою зиготою. Це Джомолунгма її великодушності. Адже вона завжди казала:

— Зводити призначення жінки до материнства — це принизити її.

Подруга була щиро переконана, що в материнстві немає нічого одухотвореного, адже матерями є всі ссавці, примати, багатоклітинні, рептилії. І святкувати день матері — це те саме, що святкувати день шлункового соку, позаяк базові речі навряд чи варто глорифікувати. Подруга мені не раз казала, що не планує мати дітей, бо не вважає репродуктивну функцією своїм призначенням. Я завжди приставав на її теорії. А зараз — ось що з людьми робить війна, салати з броколі і «Мадам Баттерфляй».

Я дивився на ці метаморфози в сторону оголеності і все чекав: як вони перейдуть перший-ліпший шторм. Мені було цікаво, як їхній лінкор здолає стіну дошкульного випробування на стійкість. Ми з моєю коханою людиною вже маємо засмагле обличчя досвідчених

капітанів судна з 15-річним стажем, яке пройшло гарт різними циклонами, і кожен з них лише зцементував нас. Як буде у подруги — доведеться з'ясовувати, адже Вадим виробляє мотивацію вже на ходу, і це завше непередбачувано. Досвід війни не робить його кращим від інших цивільних мужчин. Радше навпаки — бо мало кому вдавалося зігнорувати поствоєнний синдром. У Стефка він виявлявся через меланхолію, відсторонення і занурення в ретропереживання. У Вадима взагалі нічого такого не було. Чи, може, так мені здавалось.

— Він не хоче йти працювати, — подруга тримає тоненьку сигаретку в ідеальному манікюрі й випускає першу хмаринку диму. — Я спершу дала йому трохи часу, аби він відійшов від усього цього. Але бачу, що він не дуже-то й збирається шукати роботу. Пару варіантів я пропонувала, але ніц з того.

— А чим він пояснює?

— Та нічим. Але я сама собі найшла пояснення.

— Слухаю.

— Він вважає, що всі йому винні. Типу він герой, він пройшов війну — і тепер всі мають лягти перед ним. Я, звичайно, все розумію — але ж життя продовжується.

— Він далі всюди ходить у камуфляжі?

— Ой, не питай. Я нормально випрати його не можу. Вічно тягає його і тягає. Виходить до кіоску по лаваш — і то в ньому йде.

— Значить, дорогенька моя, він ще досі в тебе на війні. Він досі воює. Йому потрібне визнання.

— Та я розумію, але ж він не може вічно ходити в однострої. Ну ще місяць-два, а далі? — Пішла друга цигарка.

— Може, ти влаштуй його кудись, де можна в однострої ходити? На охорону, не знаю, на прохідну, ще кудись.

— Тут навіть не в цьому річ. Йому всі винні, розумієш? Він звик, що волонтери забезпечували всім необхідним: і одягом, і їжею. Він хоче, щоб це продовжувалось. Ну але ж це халява! Це ж на шару! Так не можна. Він же не на фронті зараз.

— Ти зрозумій: людям потрібні мертві герої, а не живі. Так вигідніше. Бо про живих треба дбати. Що робити будеш?

— Не знаю, не знаю. Він читає інтернет, дивиться телевізор — усюди їх називають героями, прославляють. Він підсів на це і не завжди розуміє, що в буденному житті людям за великим рахунком начхати на нього. Люди он за газ не мають чим платити, ціни не нормальні, ти сам розумієш. Я не можу пояснити, що йому ніхто нічо не зобов'язаний.

— А він хіба грошей не привіз?

— Привіз. На них і живемо. Але це проїдання.

— Знаєш, що зроби?

— Що?

— А ти зіграй на його простоті. Постав його перед жорстким вибором.

— Яким?

— Ти ж сама казала, що він категоричний і що йому добре дається вибір між чітко так і чітко ні.

— Ну.

— От ти й постав його перед вибором. Або я і нормальне життя, або гуляй Вася.

— Хмм... — подруга відвела погляд на екслібрис у стилі Пікассо, який висить на стіні. Замислилася. — Може, ти й правий. Але це ризик з музикою. Я не хочу його втратити.

— З іншого боку, хитрі й ласкаві вмовляння нічого не дадуть, він не з таких.

— Кажеш, зробити йому встряску?

— Подивись, коли він став людиною — коли на власній шкурі відчув необхідність робити світоглядний вибір. Я все сказав. Думай.

Я все сказав, але знав, що він вибере її. Неможливо не вибрати людину, яка готова подарувати свою яйце-клітину. А от Женя не приживеться на кафедрі. Вона скаже, що тут погані люди і переведеться до Харкова. Там їй значно краще — у ґетто пофігістів. Усі подумки скажуть їй: з Богом, Парасю! Товариш навіть не прийде на її прощальне виставляння. Подумаєш — канапки зі шпротами. У нас уже навіть на забичених селах таким не пригощають.

Іруся мало руками не сплеснула, коли Стефко на одне з побачень прийшов в армійській формі. Красень. Підтягнений, видовжений, фігура по лямпасу. Кохання до Ірусі повністю переавантажило Стефка. В її тендітності він знаходив гімалайські гори підтримки і ласки. Лише вона одна, 16-річне дівча, зуміла заманити його у світ щоденного дихання і рутинних клопотів. Вона не розпитувала про пережите, якщо він сам не починав обривчасто розповідати щось на свій розсуд. Але її присутність була еквівалентом елепомазання для зціленого хворого. Він навіть не пручався провалюватися в майбутнє, яке могло бути завгодно яким, але яке не було би продовженням минулого. Він зачинив туди двері на сталеву колодку. А на сторожі поставив її.

Кожен мій прожитий день — це вбивство минулого і водночас створення нового минулого. Теперішнього не існує. Ми перебуваємо на малюсінській смужечці між минулим і майбутнім. Саме життя — це леміш плуга, який розрізає ріллю часу на те, що вже сталося, і те, що станеться невдовзі. Теперішнє — це вигадка тимчасо-

вих людей, які хочуть застрягнути, на декілька хвилин затриматись у міжчассі. Людині складно визнати відсутність теперішнього. Бо тоді доведеться визнати свою відсутність. Годинники з'явилися від потреби затриматися в теперішньому і зафіксувати його втечу до континууму. Розбити час на конкретні інтервали — це був геніальний винахід параноїка, який боявся відходити в минуле щосекунди. Вся екзистенція людини полягає в пожиранні майбутнього, яке виходить із нас минулим.

Зараз, у нашу добу, ми живемо на перехідку між старим і новим часом. Ми є останньою або передостанньою генерацією старого часу, де люди задмухували полум'я свічки, писали один одному каліграфічні листи, виснажливо й довго долали відстані й не дозволяли собі сісти до столу в адидасі. Але другою ногою ми вже ступили в новий час, де дуже скоро в тіло вмонтовуватимуть чіпи з готовими знаннями, пересування стане блискавичним, стилі втратять первозданність в ім'я еkleктики, людина стане доповненням до інтерфейсу, а свої естетичні забаганки можна буде легко задовольнити незліченною кількістю симулякрів. Народжені й виховані у старому часі, ми тупцюємо на перехідку до нового, і в нас немає вибору. Ми вже несвідомо стали мешканцями великого гіпертексту, який буває множинністю зв'язків і переходів. Власних знань уже не треба — достатньо мати вказівний палець і натискати ним клавішу enter. Порожня голова, вказівний палець, одна секунда, клац — і ти вже знаєш, що буфотоксин — це небілкова отрута, яку виділяє шкіра монгольської жаби. Клац — і ти знаєш, що Шмалькальденський союз уклали протестантські князі в Саксонії 1531 року. Клац — і ти знаєш, що для кватерніона $q = a + bi + cj + dk$ і дійсне

число а називається скалярною частиною кватерніона. Власні знання не потрібні. Дорога до знань лежить через вказівний палець. У гіпертексті є все, абсолютно все суще, ти лише висмикуєш із нього потрібне чи не конче. У новому часі людина вертається до базового хапального інстинкту, але не за маминим мізинцем, а за інформацією, яку нагромаджували десятки тисячоліть, починаючи від епохи енеоліту. Перешийок між старим і новим часом постійно тоншає, він ось-ось хрусне під вагою допитливих пошукових серверів, і гігантський материк Гондвана подрейфує в керунку самозаперечення і самовисміювання. І ми навечно увійдемо в новий час.

Там не буде жодного однофункційного предмета. Онлайн буде рівнозначною альтернативою живої присутності. Дискусії будуть ознакою незрілості й сумніву. Кожен індивідуум формуватиме своє макросередовище контактів за принципом симпатії та фоловерства в соцмережах. Етнос буде раритетом. Не буде світових релігій, тому що всі релігії будуть світовими. Відеоконференція буде домінантним засобом зв'язку. Гендер буде наслідком самовизначення. Опанування гаджетів буде критерієм успішності. Любов буде верховним і найпочеснішим абсолютom. Національні держави будуть симптомом відсталості. Креол буде найпоширенішою расою. Інтернет буде просто в оці. Смерть замолоду буде диковинкою. Наявність потомства буде заслугою. Слова «відходи» та «сміття» перейдуть у розряд застарілих. Сировинні економіки перекочують у підручники. Офіси будуть віртуальні. ДТП на шляхах вивчатимуть як одиничні випадки збою навігаторів.

Це буде прекрасний світ. Я чудово себе в ньому знайду, тому що дуже мало зайвого буде в новому часі, а

зараз я неабияк страждаю від непродуктивної втрати часу і пересувань. Стоячи на перехийку між старо- і новочассям, я щасливію від того, що застав обидва. Своє перше секс-знайомство я здійснив через газету інтимних оголошень. Мені довелося писати листа від руки, опускати туди фотографію, на якій я, ніби цвяхом прибитий, потім заклеювати конверт, іти на пошту і чекати цілий тиждень (як він довго тягнеться!) на відповідь і фотографію навзаєм. Я знаю, що таке захована аудіокасета, і, як на зло, вона чомусь заховувалася саме на тому куплеті, який найбільше припав до душі. Перш ніж іти до кінотеатру, я телефонував, аби дізнатися розклад сеансів. Я ще застав глухий звук падіння монетки в таксофон. Хвилюючим було очікування, коли в пункті для міжміських розмов операторка зверталася в зал:

— Дванадцята кабіна. Хто замовляв Мінськ?

І ти підходив до залізного апарата з диском, знімав слухавку і чув рівний неперервний сигнал, який до реанімації ніякого стосунку не має. Я з того покоління, яке на відеокасету записувало музичні кліпи і фільми з телевізора, разом із рекламами, хоча потім хто це дивився? Я проявляв і друкував фотокартки, на телепрограмі обводив ті передачі, які хотів подивитися, телефонував до бюро точного часу, ксерив телефонний довідник, відправляв термінову телеграму, купляв словники та видання афоризмів. Усе це я візьму з собою в новий світ, щоби жити довго і не спалювати дорогоцінного часу.

Старий час... Я вишукував дріб'язкові дитячі страждання й болі, щоби переродитися. Я підставляв під хлист усі свої найбільш вразливі й відкриті місця, аби зрозуміти, хто в цьому житті зі мною, а хто проти мене. Я залюбки розчаровувався в кумирах і вчителях, зди-

вовано виявляючи, що вони теж можуть засмагати в купальниках. Я перестав просити порад, тому що хотів віднайти свій внутрішній компас, і він виявився геть невживаним. Мене почало вернути від того, що я був загальним улюбленцем. Я захотів свідомо деградувати, аби люди перестали любити мене і я тоді отримав би нагоду побачити себе справжнього. Що більшим ставав розмір моєї ноги і коміра, то більшою ставала паралельність мого світогляду до світогляду найрідніших людей, і це спричиняло істинні напади щастя. Виборсуючись із клейкого кокона, мені дедалі частіше щастило на алхімію, що перетворювала біль на красу нових дверей, які відчинялися лише мені одному. Щоби забути минуле, варто припинити думати про майбутнє. Перемацавши багато дверей і відчинивши лише деякі з них, я не знайшов іншого способу нейтралізувати минуле.

— Припини думати про майбутнє, просто припини, — казав я сам собі і спотикався об неможливість виконати власний заповіт.

Дефіцит часу ріс синхронно зі мною. Мене лякали дні, позбавлені сенсу. Я зауважував, що життя підстьобує по спині, і мені треба поспішати, випереджувати ровесників. Вони тільки-но освоювали забавки одноразовим ширпотребом — а я вже вчився грати в бридж і брав у розробку гаму з чотирма дієзами. За мною ніби хтось гнався і дихав гарячим діоксидом вуглецю в потилицю. Я насправду тратив розум, коли бачив навколо парад пласких гордощів. Мужчини пишалися тим, що вони мужчини і чогось-там досягли. Жінки пишалися тим, що вони жінки і мають красиві соски. Українці пишалися тим, що вони українці, і мене огортало жагуче співчуття до ліхтенштейнців та андорців, бо вони

і не співучі, і не роботящі. Багатії пишалися тим, що автівок мали більше, ніж гаражів. Ідіотія, цілковита ідіотія — вона нагадувала батрахоміомахію, війну жаб і мишей. От тільки земноводними і гризунами були люди, які не хотіли покинути свої кокони. Вони бачили предмети зазвичай із темної сторони, а я намагався ці темні сторони натерти аж до блиску. Здається, якби я дуже захотів, то міг би почути плескіт однієї долоні.

Істин настільки багато і вони настільки об'ємні, що в них складно не вцілити. Одну з них я засвоїв лише з часом. Люди — дикобрази. Коли вони закохуються, то намагаються щільніше пригорнутися один до одного, аби зігрітися і розділити спільність. І що ближче вони туляться, то більшого болю завдають. Коли я знайшов свою людину, єдину та останню, то закохався не в неї, а в себе. Точніше, в того, ким я є біля цієї людини. Це інший я, набагато тривкіший, ніж просто я. І коли я помітив, що поряд із Цією Людиною перестав плакати від надриву, то спершу стривожився, а потім зрозумів: це і є любов у первозданному вигляді, адже мало яка людина вартувала би моїх сліз, а кохана людина — це та, яка не буде змушувати тебе плакати. Я не бився за своє кохання, воно само мене вибрало, і я готовий поставити сотні свічок за тих, хто так само не бився, хто так само вичікував, хто так само вірив і боявся налякати це почуття своєю скверною.

Я тебе кохаю.

Коли я вимовляю ці слова, то доводиться тричі перевірити, чи кажу я правду. Я боюся даремно сказаного слова, бездумного, автопілотного. У ці моменти я волюю спати, тому що сплячого набагато простіше розбудити й повернути до активності. Каскад провалів рятує мене від беззмістовних морфем. Я вже не дозволяю собі за-

смічуватися літерами, які пишуть прищаві підлітки на заводських стінах. Моїм словам потрібне щось більше, ніж просто значення. Щось глибше, щось ширше за просту семантику. Я маю з чим порівнювати, тому що задовго до Цієї Людини в мене був інший коханець. Звали його страх. Він оберігав мене, опікувався, підказував:

— Туди не лізь. Із цим справи не май. Оцього не пробуй.

Страх любив мене страшно. Він мене залюбив. Він мене зробив. Це було дуже взаємно — я теж був вірний своєму страхові перед помилкою. Страх патрунував мене, а я здуру думав, що він рухає мною. Паралізований страхом помилитися, я насправді стояв, як укпаній. Ми зі страхом були чудова пара, осліплена і самодостатня. Аж допоки Ця Людина не висвятила мені воду, не витягнула на центр почуттів, не оголила всіх тилів, яких, властиво, й не було. Я не зразу зміг оволодіти ситуацією, бо не знав, із чим маю справу. У вікно заглядала Венера, наче совість. Я з останніх сил утримував крила, які нахабно пробивалися всупереч моїй волі. І відпала потреба мовчати своєю розмовою. Одне лише питання атакувало мозок:

— Що мені робити зі своїми вадами? Показати? Чи, може, приховати подалі?

Я був на 200% певен, що мене ніхто ніколи не полюбить через них. Було за що не любити. І досі є. Але ж камінь у небо ніколи не полетить, він усе одно програє силі тяжіння і бухнеться об твердь. То чи є сенс удавати когось іншого, непомильного? Людині, яка про себе нічого не розповідає, неможливо повірити. Як і неможливо повірити тому, хто розповідає про себе геть усе, до підспіднього. Золоту середину вловить тільки

той, хто вважає себе багатогранним, а це напряду залежить від освітлення й кута заломлення. Не можна розкритися зразу, тому що людина — не пенал. Одним махом розкриваються лише примітиви, які не мають що продемонструвати. Карнавальна маска ніколи не видасть справжнього кольору мого лиця. Без редактора, без коректора і без фонограми — я постав перед своїм коханням у такому первісному вигляді, в якому мене прогнали з раю. Я мусів був одразу натякнути, за що саме мене треба любити. А за що — любити ще більше.

Останнє, що Іруся почула від Стефка:

— Ірусю, я дуже тебе люблю.

Вона надумала шаткувати капусту і дала Стефкові завдання начистити піввідра моркви. Стефко сидів над відром і дисципліновано виконував завдання. Він завжди слухняно виконував усе, що вона йому казала.

— Ірусю, я дуже тебе люблю, — того ранку він сказав цю фразу особливо інтимно.

Йому — 84. Їй — 80. Зморшки спотворили обидва обличчя, вони мало нагадують ті усміхнені гладенькі мордочки зі шлюбної фотографії, яка у старовинному паспарту висить над їхнім ліжком. Усе життя на відстані витягнутої руки. Усе життя в полі зору один одного. Усе життя одне на двох.

Привстаючи, Стефко відчув запаморочення. Приліг. Тисне в голову. Швидка. Блокада уколів. Заплющені очі. Безвільні руки. Легеневе глибоке дихання. Листопад за вікном. Швидко темніє. Питьма заповзає в їхнє гніздо. Тьмяне настінне бра над ним. Недочищена морква у відрі. Брудний ніж.

Уперше в житті вона розгубилася. Не зрозуміла, що коїться. Він просто спить, правда? Поміряємо йому

тиск. Ну і що, що високий. Він півжиття на клофеліні. У нього завжди високий. Стефку, ти мене чуєш? Ти спиш? Стефку! Я за ваткою. Вколемо. Ти мене чуєш?

Розгладжені зморшки. Спокійний вираз обличчя. Стомлене дихання. Ну і що, що не реагує! Відійдіть. Стефку, ти мене чуєш? Ти спиш? Відійдіть. Кому сказала — відійдіть.

Стефку!!! Стефку!

Стефку. Стефку... сте...

Все, що ти бачиш, — уже минуле. Все, що ти чуєш, — уже віддзвеніло. Все, що ти знаєш, — уже неважливо. Упали всі стіни і перепони. Усі відстані скоротилися до позначки нуль. Усі тривоги і сумніви вертають тебе до себе. Жодне дуло пістолета не цілиться в твоє чоло. Воно спокійне й молоде. Ти йдеш полем, на якому ще ніколи не був. Бавовняне поле. Пух літає проти сонця і лоскоче ніздрі. Ти виходиш на засекречену дорогу, яка приводить тебе в засекречене місце. Тут гуляють люди, яких ти ніколи не знав. Тут кожен має свою ванну, тому ніхто не плаче. Тут усміхаються собаки, які ніколи на тебе не гавкали. Тут немає храмів, тому що Господу не потрібне житло. Тут діти рюмсають лише через те, що ніколи не виростуть. Вода тут ніколи не псується, бо завжди тече. Тут слова не знають повторів, бо всі всіх чують. Тут не треба тягнути жереб. Ти приніс сюди тільки те, що робило тебе останнім із могікан. Тут немає прокурорів. Тут усі — боги, тому що всі прощають.

Ти нарешті не помітив неба. Ти і є небо.

Літературно-художнє видання
Остап Дроздов
№1
Роман-вибух

Випусковий редактор *Галина Завалій*
Обкладинка *Вітя Кравець*
Макет та художнє оформлення *Сашка Шевцова*

Видавець: ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4873 від 26.03.2015
www.anetta-publishers.com

Для листування:
anetta@anetta-publishers.com

Віддруковано з готових діапозитивів
в друкарні ТОВ «Друкарня «Рута»,
ДК №4060 від 29.04.2011,
м. Кам'янець-Подільський, вул.Пархоменка,1,
т. 038 494 22 50, drukruta@ukr.net
Замовлення №

Остап Дроздов

Д 75 №1. Роман-вибух. — Львів: Видавництво Анетти Антоненко,
2016. — 256 с.

ISBN 978-617-7192-52-6

Роман Остапа Дроздова «№1» — це більше, ніж просто роман, затиснутий жанровими рамками. Це сповідь кількох поколінь, об'єднаних наскрізною ідеєю — відстояти свою ідентичність. Це родинна сага з драматичними поворотами долі. Це одразу декілька біографій на тлі різних епох, в якій відвертість автора межує з публічним оголенням до найпотаємнішого. Це життєствердний і нестандартний погляд на будні за вікном. Це плач і сміх. Це саме життя. Таким, яким його бачить і відчуває автор.

ББК 84 (4 Укр) 6-44